NAAC 2022/ Metrics Level Deviations/Cr3-4 Date:- 29/04/2022

Criteria 3.3.2:	Number of research papers per teachers in the Journals notified on UGC website during the last five years
Findings of DVV	1)Input edited as per given data template, considering only journals with ISSN no. 2)The HEI should provide the link landing to the paper/article. 3)The HEI should provide the link to the journal website. 4)The HEI should provide screenshots of research articles clearly showing the title of the article, affiliation, name of the journal, year and authors name if the links and DOI number are not available. 5)The HEI should indicate in the data template against each paper about the presence of the paper in the UGC CARE list/Scopus/Web of Science/other clearly
Response/ Clarification	1) List of the papers published in UGC journals for the last 5 years is attached. (**Appendix - I**) 2) Supporting documents which showing title of the article, name of the journal, year and author name is attached. (**Appendix - II**)

IQAC Coordinator

Seal Of Arts & Commerce College Jawaharnagar

Principal
Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawaharnagar(Bhandara)

Appendix-I

3.3.2 Number of research papers per teachers in the Journals notified on UGC website during the last five years (10)

Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number	Link to the recognition in UGC enlistment of the Journal /Digital Object Identifier (doi) number		
						Link to website of the Journal	Link to article/paper/abstract of the article	Is it listed in UGC Care list/Scopus/Web of Science/other, mention
आंबेडकरवाद आणि दलित साहित्य (आंबेडकरवादी साहित्य)	Dr. J. V. Kotangle	Marathi	Historicity	2016-17	2393-8900			
Public Transport	Dr. A. S. Mohbansi	Sociology	Sanshodhan samiksha		2278-9308			
विस्थापन के सामाजिक परिणाम	Dr. N. I. Borkar	Sociology	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विकासात स्त्रियांची भूमिका	Dr. R.N. Ravidas	Commerce	Uniresearch		2321-4953	researchjourney.net		
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक चिंतन	Dr. C. P. Sakharwade	Economics	अर्थविश्व		2319-6289			
आधुनिक कृषी व भारतीय कृषी विकासातील प्रमुख योजना व संकल्पना	Mr. M. S. Nakade	Geography	Perspectives		2249-5134			
समाज उध्दारक – संत तुकाराम	Dr. R.R. Choudhari	Marathi	Uniresearch		2321-4953	www.uniresearch.net.in		

समकालीन कथा साहित्य निर्माण में नासिरा शर्मा का योगदान	Prof. Hargovind C. Tembhare	Hindi	Uniresearch		2321-4953	www.uniresearch.net.in		
संतश्रेष्ठ कवयित्री जनाबाई	Dr. J. V. Kotangle	Marathi	Historicity	2017-18	2393-8900			
डॉ. आंबेडकरांची धम्मदीक्षा एक ऐतिहासिक पर्व	Dr. R. M. Dohne	Dr. R. M. Dohne	Perspectives		2249-5134			
कालबाह्य होत चाललेली उच्च शिक्षण पद्धती	Miss. P. H. Rahangdale	Lib. Science	Uniresearch		2321-4953	www.uniresearch.net.in		
नासिरा शर्मा के साहित्य में शिल्प विधान एवं पात्र योजना का अतुल्य संगम	Prof. Hargovind C. Tembhare	Hindi	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
शहरीकरण : पर्यावरण व मानवी आरोग्य	Mr.S. R. Gondane	Geography	Vidyawarta		2319-9318	vidyawarta.com		
भारतीय राजकारण आणि भाषावाद	Dr. R. R. Choudhari	Marathi	विद्यावार्ता		2319 - 9318	vidyawarta.com		
शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे मानसिक विश्लेषण	Dr, C. P. Sakharwade	Economics	Vidyawarta		2319-9318	vidyawarta.com		
मानसिक आरोग्य	Dr. S. D. Waghade	Home- Eco	प्रिंटींग एरिया		2394-5303			
Babasaheb Dr.Ambedkar as a Litrature	Mr. V. S. Ganvir	English	Printing Area		2394- 5303			
महात्मा फुल्यांची धर्मचिकित्सा - पुस्तक समीक्षा	Dr. N. I. Borkar	Sociology	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
Cross Cultural Genetics: A Study of Bharati Mukherjee's The Tiger's Daughter	Dr. A. P. Wanjari	English	(AARF) International Research Journal of Management And Commerce	2018-19	2348-9766	aarf.asia		

भारत सरकार की उदारीकरण नीती और भारतीय अर्थव्यवस्था पार इसके प्रभाव - एक महत्वपूर्ण अवलोकन	Dr. S. N. Ravidas	Commerce	Skirec Publications		2229-4848	www.skirec.org		
महात्मा गांधी आणि ग्रामस्वराज्य	Dr. R. T. Patle	Pol. Sci.	Gurukul Journal		2394-8426	gurukuljournal.com		
Poverty : Social Problems in India	Dr. A. S. Mohbansi	Sociology	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
सामाजोपदेशक संत नामदेव	Dr. R. R. Choudhari	Marathi	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
सावित्रीबाई फुले व स्त्री शिक्षण	Mr. M. S. Nakade	Geography	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
सावित्रीबाई फुले व स्त्री शिक्षण	Dr, C. P. Sakharwade	Economics	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
धम्मचक्र प्रवर्तन : नवसंस्कृतीची सुरुवात	Dr. N. I. Borkar	Sociology	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
सत्यशोधक मराठी जलसे	Dr. J. V. Kotangle	Marathi	विद्यावार्ता		2319-9318	vidyawarta.com		
Place of Women in Buddhism	Mr. V.S. Ganvir	English	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
भारतीय घटना दुरुस्ती	Miss. P.H. Rahangdale	Lib.Sci.	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
कौटुंबिक कलह सोडविण्यात महिला तक्रार निवारण केंद्रांची भूमिका	Dr. S. D. Waghade	Home- Eco.	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
महाराष्ट्र राज्यातील ' पर्यटन' विकासाच्या दिशेने	Dr. S. D. Waghade	Home- Eco.	Vidyawarta	2019-20	2319-9318	vidyawarta.com		
Gandhi's Thought on 'The Status of Women in India'	Dr. A. S. Mohbansi	Sociology	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		

महात्मा गांधी यांचे मुल्याशिक्षण विषयक विचार : एक चिंतन	Dr. J. V. Kotangle	Marathi	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
राष्ट्रपिता महात्मा गांधीची ग्रामीण विकास संकल्पना	Dr. R. M. Dohne	History	Research Journey		2348- 7143	www.researchjourney.net		
Mahatma Gandhi and Universal Peace	Mr. V. S. Ganvir	English	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	Mr. M. S. Nakade	Geography	Research Journey		2348- 7143	www.researchjourney.net		
महात्मा गांधी के आर्थिक विचार	Miss. P.H. Rahangdale	Lib. Science	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
Relevance of Gandhian Solutions for Today	Dr. Hargovind Tembhare	Hindi	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
Gandhi's Environmental Thoughts	Dr. Kavita N. Badwaik	Commerce	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
स्वदेशी संस्कृति के साथ आर्थिक विकास एवं शिक्षा	Prof. Archana S. Deshmukh	Commerce	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	Dr. Gama Selokar	Marathi	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
महात्मा गाँधी के आर्थिक विचार	Prof. Babudas Damahe	Commerce	Research Journey		2348-7143	www.researchjourney.net		
वैदर्भीय आदिवासी साहित्यातील लोकगीते	Dr. R. R. Choudhari	Marathi	Ajanta		2277-5730	sjifactor.com		
घरगुती हिंसाचार : करणे व उपाययोजना	Dr. N. I. Borkar	Sociology	B. Aadhar		2278-9308			
राष्ट्रीयकृत बैन्को का समेकन और भारतीय अर्थव्यवस्था पार होनेवाला परिणाम : एक महत्वपूर्ण अवलोकन	Dr. S. N. Ravidas	Commerce	Journal Of Interdisciplinary Cycle Research		0022-1945			

Role effect and strategy of women movement in India	Mr. P. S. Deulkar	Phy. Edu.	Studies In Indian Place Names		2394-3114			
कृषी आणि ग्रामीण विकासाचे बहुविध आयाम	Dr. C. P. Sakharwade	Economics	Alochana Chakra		2231-3990			
Indian Culture, Literatureand globalization in Adiga's the White Tiger	Dr. A. P. Wanjari	English	Langlit		2349-5189			
वर्तमान परिप्रेक्ष्य मे मानवाधिकार की प्रासंगिकता	Dr. R. T. Patle	Pol. Sci.	B. Aadhar		2278-9308			
Theme of Partition in Train to Pakistan by Khushwant Singh	Dr. A. P. Wanjari	English	Langlit	2020-21	2349-5189	www.langlit.org		
कोविड -१९ आणि बदलणारी जीवनशैली	Dr. S. D. Waghade	Home- Eco.	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
भारतातील बेरोजगारीचा दर व कोविड -१९ ची वर्तमान स्थिती	Dr. C. P. Sakharwade	Economics	Social Issues And Problems		2278-3199	journalsnmcsip.org.in		
पोवारी बोली - एक गौरव	Dr. R. R. Choudhari	Marathi	Research Journey		2348-7143			
अण्णाभाऊ साठे ह्यांच्या कादंबरीतील स्त्री- चित्रण	Dr. J. V. Kotangle	Marathi	B. Adhar		2278-9308	www.aadharsocial.com		
पुनर्वसन : एक सामाजिक समस्या	Dr. N. I. Borkar	Sociology	Knowledge Resonance		2231-1629			
भारतीय संविधान एवं महिला नेतृत्व	Dr. R. T. Patle	Pol. Sci.	B. Adhar		2278-9308			
महाबोधी सोसायटी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि श्रीलंका	Dr. R. M. Dohne	History	South East Asian Journal		29479			

Awareness about Environment Through the Education and Literature	Dr. A. S. Mohbbansi	Sociology	B. Adhar		2278-9308			

IQAC Coordinator

Co-ordinator
Arts and Commerce Degree College
P.Pump, Jawaharnagar
Bhandara

Principal

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar Bhandara

Appendix-II

Academic Year

2016-17

2016-17

'Uniresearch'- International Multidisciplinary E-Research Journal ISSN 2321-4953 (Online)
Vol. 7 Issue. 2 Impact Factor - 3.020 [2015] August- 2016

समाज उद्धारक - संत तुकाराम

प्रा. डॉ. राम चौधरी
मराठी विभाग प्रमुख
कला, वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पे.पंप, जवाहर नगर, भंडारा.
मो. नं. ०७७९८१४५३७३

संतकृपा झाली । इमारत फळा आली ।।
ज्ञानदेवे रचिला पाया । उभारिले देवालया ।।
नामा तयाचा किंकर । तेणे रचिले ते आवार ।
जनार्दन एकनाथ । खांब दिधला भागवत ।।
तुका झालासे कळस । भजन करा सावकास ।।
बहिणी म्हणे फडकती ध्वजा । निरूपण केले वोजा ।

— बहिणाबाई

महाराष्ट्र भूमी संतभूमी या संत भूमीवर अवतरले भूवैकुंठ पंढरपूर म्हणजे संतांचे माहेरघर. सामूरवामीन वर्षाला निदान एकदोन वेळा माहेरला भेटी देते त्याप्रमाणे संत, भक्त मंडळी आपल्या माहेरला म्हणजेच पंढरपूरला वर्षाकाठी एकदोन भेटी देतोच. पंढरीच्या विठ्ठ माऊली सोबत भेटी घेऊन धन्यत्व पदरी घेतो.

१. जाईन गे माये तया पंढरपूरा ।
भेटेन माहेरा तयाचिया ।।

२. चला पंढरीसी जाऊ । रखुमादेवीवरा पाहू ।।
डोळे निवतील कान । मना तेथे समाधान ।।
संता महंता होतील भेटी । आनंदे नाचो वाळवंटी ।।
ते तीर्थाचे माहेर । सर्व सुखाचे भांडार ।।
जन्म नाही रे आणीक । तुका म्हणे माझो भाक ।।

या वारकरींच्या मेळयात संत ज्ञानेश्वरांपासून तर संत तुकारामांपर्यंत आणि तुकारामांपासून तर आजतागायत ही परंपरा सतत निरंतर सुरू आहे.

संत तुकाराम महाराजांनी तत्कालीन समाजाला अंधाराकडून प्रकाशाकडे नेण्याचा काटोकाठ प्रयत्न केला. तुकारामांच्या काळात समाजात अंधश्रद्धा, वाईट चालीरीती, धर्मवाद, पंथवाद, जातीभेद, स्त्री–पुरूष भेद या प्रकारे समाजात सर्वत्र भेदाभेद बोकाळला होता. भोंदूगिरीने आपले पाय पसरले होते. भोंदूबाबांच्या जाळयात समाजातील लहान–मोठे, श्रीमंत–गरीब हे मासळ्यांसारखे गळात अडकत होते. समाजात शिक्षणाचा प्रसार व प्रचार नव्हता. समाज शिक्षणापासून कोसो दूर होता. त्याकाळी शिक्षणाचा गंध नव्हता याचाच फायदा काही समाज कंटकलोक घेत होते. तुकारामांनी समाजातील हे सर्व सत्य जाणून घेतले होते, अनुभवले होते म्हणूनच ते म्हणतात

'बुडती हे जन देखवे ना डोळा'।

सगळीकडे माणूस राक्षस बनतो परंतु त्याची मिळवत्या त्याला ते मिळत नाही उलट सभी साधू लोकच खात होते. तुकाराम महाराज ललनापाशासूनच कुशल बुद्धीचे धनी होते. त्यांची विवेक बुद्धी चाणाक्ष होती, ते कुशल व्यवहारी होते. विचारपूर्वकता त्यांच्या अंगी रोमरोमात भरली होती म्हणूनच ते म्हणतात ' जोडोनिया धन उत्तम

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Historicity Research Journal
ISSN : 2393-8900

Impact Factor : 0.4521 (UIF)
Volume - 3 | Issue - 2 | October – 2016

आंबेडकरवाद आणि दलित साहित्य (आंबेडकरवादी साहित्य)

प्रा. जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले
मराठी विभाग, कला, वाणिज्य महाविद्यालय, पे.पंप, जवाहरनगर, भंडारा.

प्रस्तावना :—

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हयांच्या आंदोलनाने आणि तत्त्वज्ञानाने भारताला आणि भारतीयत्वाला एक नवे परिमाण आणि एक नवी दिशा प्राप्त झाली. महापुरूष ही एक ऊर्जाभूमीच असते. त्यांच्या चिंतनाने नवा माणूस, नवा समाज आणि नवा देश घडतो, नवे जग घडते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर असेच एक यूग पुरुष होते; एक अमोघ प्रज्ञाशक्ती होती. कैकदा विचार गोंडस असतो, परंतु व्यवहाराच्या पातळीवर त्यास मूल्य नसते किंवा तो विचार मानवी विघटनास कारणीभूत ठरतो. भारतातील अनेक तत्त्वज्ञाने परमार्थाला चिकटून त्याचा पांगुळगाडा घेऊन उदयाला आली आणि रांगतच राहिली. परंतु बाबासाहेब आले आणि अचेतनाला चेतनत्व, अव्यक्ततेला व्यक्तपण, मौनाला वाचा आणि पांगळयांना गतीत्व आले. उपेक्षितांना—वंचितांना—बहिष्कृतांना नवे क्षितिज गवसले. साहित्य हे असे एक क्षितिज होते. हया क्षितिजाला स्वयंभूत्व आणि स्वयं तेजाची प्रतिष्ठा होती. ओसाडीतील मुक्या शब्दांना अर्थवत्ता लाभली. अदृश्य अनुभवांना अक्षरस्पर्श झाला. आणि मग आंबेडकरवादी अक्षरयात्री परिक्रमेस निघाले आणि वेगळाली दालने समृद्ध होऊ लागली.

पार्श्वभूमी :—

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या तत्त्वज्ञानाचा वारसा स्वीकारून दलित साहित्य (आंबेडकरवादी साहित्य) वाङ्मयप्रवाह उदयास आला. जे आजवर दबले गेले होते, दडपले गेले होते, पिळले गेले होते किंवहुना विशिष्ट प्रकारच्या समाजव्यवस्थेमुळे पशूपेक्षाही हीन जीवन जगत होते. त्यांचा स्वर, त्यांची वेदना, त्यांचा विद्रोह, त्यांच्याच लेखातून व्यक्त होत आहे याचे मराठी माणसाने स्वागत केले पाहिजे. असाच तो सोहळा होता. ही नवी जीवनजाणीव साहित्यात रूप घेऊ पाहत होती. साहित्य प्रवाहात न मावू शकणारी नव्यावळनाची गतीशील झेप घेऊ पाहणारी नवी पहाट होती. मराठी साहित्याला आणि मराठी साहित्य मूल्यांना धक्का देऊ पाहणारी दलित साहित्य (आंबेडकरवादी साहित्य) चळवळ होती. तिने आपला नवा सवतासुवा मांडला. साठोत्तरी मराठी साहित्याच्या नव्या प्रवाहात आपले नाव अग्रक्रमाने नोंदले. प्रादेशिक साहित्य, ग्रामीण साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, मुस्लिम साहित्य, ख्रिस्ती साहित्य, ख्रिस्ती दलित साहित्य, आदिवासी साहित्य, बाल साहित्य, कामगार साहित्य, विज्ञान साहित्य, भटक्या विमुक्तांचे साहित्य, जनसाहित्य, स्त्रीवादी साहित्य व अनुवादीत साहित्य. या इतक्या नव्या मराठी वाङ्मय प्रवाहात दलित साहित्य (आंबेडकरवादी) मात्र अत्यंत प्रतिष्ठेला पोहचलेले साहित्य आहे. याची दखल भारतीय व आता आंतरराष्ट्रीय पातळीवरूनही घ्यायला लागले आहे.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

Impact Factor Value : 3.20

I S S N- 2278-9308

Sanshodhan Samiksha

Humanities,Social Sciences,Commerce, Education, **and** language& Law Monthly

Peer Reviewed International Research Journal

Special Issue

November — 2016

Chief Editor
Prof.Virag S.Gawande

Editor
Dr.Sanjay j. Kothari
Social Sciences

Editor
Dr. Dinesh W.Nichat
Commerce

Published By
Aadhar Publication – Amravati
(M.S.) India 444604

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

SECTION (B) - ENGLISH

1	Avinash Shirke	Study of the Participatory Processes of The dry land Farmers In Promoting Cost Effective Soil And Water Conservation Techniques in the Yavatmal District.	1
2	Prof. Panchshiela Vishwas Mahale	Right to Food: Basic Human Right of Dalit Women	11
3	Prof. Dr. P.M. Taley	Need of Gandhian Philosophy in today's life	15
4	Vaibhao C. Patil	Insolent Might Smothering the Voice of Justice Leads to Anarchy - The Central Theme of AravindAdiga'sThe White Tiger	18
5	Mr. S. B. Shinde	Urbanization, Economic Development and Problems in India"	22
6	Dr. Vibha Katey	Problem of Generation Gap	29
7	Miss. S. D. Rathi	Proxemic peddler: an attention of a passerby	32
8	B. S. Damahe	Study of Association among Demographic Characteristics and Satisfaction of Anganwadi Workers with their Remuneration Received from Government	36
9	Dr.Mrs.Neelima S. Tidke	Modern Indian Women Writers New Era Has Begun……..	43
10	Prof. Panchshiela Vishwas Mahale	The Role of Patriarchy in Dalit Women's Lives	47
11	Sanjay P.Pawar	Role of Agriculture Sector in Indian Economy	51
12	Dr. B. K Thawkar, Prof. Nitesh Motghare	Library and information science research in india (2011-2015)	55
13	Mrs. Anjali Pajankar	Traditional Food-Processing and Preparation Practices	62
14	Dr.Ajaykumar S. Mohobansi	Public Transport	66
15	Dr. A.P.Khairnar Mr.Durgesh V. Borse	Local and National History in Post-colonial Select African Novels	69
16	Vijay P. Rahangdale.	MGNREGA and Rural Employment: An Evaluative study of Goregaon block of Gondia district	75

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jamb[illegible]

ISSN - 2278-9308

PUBLIC TRANSPORT

Dr.Ajaykumar S. Mohobansi
(Prinicipal) H.O.D. Sociology Art's & commerce College P.Pump Jawahar Nagar

Introduction

Transport is an important part of India's economy.Since the economic liberalisation of the 1990s infrastructure development has progressed rapidly. Today there are varity of modes of transport by land,water, and air. However, India's relatively low GDP per capital has meant that assist to transport has not been uniform.

It involve the following :-

1)Physical structure that form the foundation for development. Infrastructure includes weastwater and waterwork electric power, communication.

2)Basic service necessary for development to take place, for example roads,electricity, sewerage, water education and health facilities.

3)The public facilities and services needed to support residential development including highways bridges, schools and sewer and water system.

4)Permanent resources serving society needs, including roads sewers, schools, hospitals, railways, communications, network, etc.

5)The collection of communication components (excluding active equipment) that together provides support for the distribution of information within a building or campus.

6)In transportation planning, the fundamental facilities and elements of a transportation system serving a country, city or area such as roads, rails, sidewalks and traffic signal.

7)Human made system that provide any or all of normal public service to an urban area (e.g. water supply)

8)The architecturualelements ,organisational support, corporate standard methodology, data, process and physical, hardware network etc.

Roadways:-

An efficient transport system is a pre-requisite for sustained economic development. It is not only the key infrastructural input for the growth process but also place significant role in promotingnational integration, which is particulary important in a large country like India. The transport system also place an important role of promoting the development of backward regions and integrating them with the mainstream economy by opening them to trade and investment. In a liberalized set up , an efficient transport network become all the more important in order to increase productivity and enhancing the competitive efficiency of the economy in the world market.

Types of role	Length
Expressways	1208km(751mi)as of 2011
National highways	79116km(49160mi)
State	155716km (96757mi)
District, rural, other roads	4455010km (2768210mi)
Total length	4689, 842km (2914133mi) approx.s

Railways:-

Indian railways has been playing a key role in integrating the country form the economic perspective, railway service are intermediate input to production, any reduction in these input costs raises the profitability of competitive in the world, the cost of infrastructure among them prominently, the cost of transport service also has to be

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawaharnagar, Bhandara

ISSN 2278-3199
Volume - 05, Issue - 02, July - December, 2016.

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary
National Research Journal of Social Sciences & Humanities...

National Journal on ...

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Gondia Education Society's

SETH NARSINGDAS MOR ARTS, COMMERCE & SMT. GODAVARI DEVI SARAF SCIENCE COLLEGE

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. D. Jawaharnagar Bhandara

Volume – 05, Issue – 02, July - December, 2016/ ISSN 2278-3199

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary National Research Journal of Social Sciences & Humanities....

'Social Issues and Problems'

- CONTENTS –

Sr. No.	Research Paper's Tital	Authors	Page
1	Dr. Ambedkar's Philosophy of Religion	Dr. Ashok Borkar	1
2	Status and Services of Kendriya Vidyalaya Libraries	Shailesh Bhoyar	5
3	Usage of Digital Technology in Library	Sanjay Khobragade	10
4	An Overview on new Indian currency	Dr. Kavita Lende	12
5	Deep Breathing	Rachana Dumbhare	14
6	Representation of Nizam's ….	Punyashil Tembhurne	17
7	विस्थापन के सामाजिक परिणाम	डॉ. नलिनी बोरकर	20
8	सिकलसेल से प्रभावित लोगों में उत्पन्न समस्याएँ	प्रा. ज्योती नाकतोडे	24
9	भारतीय राष्टीयकृत बैंकों के कार्य एवं प्रकार	इमरान कुरैशी	27
10	गांधी विचारधारा में भारतीय जीवन दर्शन की खोज	हरगोविंद टेंभरे	32
11	महिला सशक्तीकरण वर्तमान संदर्भ में	मनीष टेंभरे	35
12	कुटुंब संरचनेतील बदलाचा परिणाम – वृध्दांची समस्या	डॉ. दिपक पवार	37
13	ग्रामीण महिला आणि स्वंय सहायता गट	डॉ. राहुल भगत	43
14	शिक्षणाच्या सबलीकरणातील शिक्षकांची भूमिका	प्रा. जयमाला लाडे	46
15	भारतीय उपखंडातील विकसित अर्थव्यवस्था असणा–या देशातील सोशल नेटवर्किंग साईट्स उपयोगाचे मूल्यांकन	आनंद मलेवार, सुनिल कान्होलकर	50
16	माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी ...	चंद्रप्रकाश बनकर	54
17	नागपूर विभागातील शहरीकरण व मानव विकास	डॉ. जयंत मस्के	60
18	ग्रामीण विकास व राजकीय नेतृत्व	प्रा. एच. पी. पारधी	62
19	भंडारा लोकसभा मतदारसंघात महिला नेतृत्वाची उपेक्षा	प्रा. पितांबर उरकुडे	65
20	अधिकृत कामगार संघटनेची भूमिका	प्रमोदकुमार चोपकर	67
21	अविवाहित स्त्रियांच्या सामाजिक समस्या	कु. दिशा गेडाम	70
22	भंडारा जिल्हयातील शेतमजुरांच्या समस्या	ज्ञानेश्वर हिवसे	73
23	भंडारा जिल्हयातील उपयोजनाचे बदलते स्वरूप	प्रा. गणेश कापसे	76
24	तंटामुक्त गाव मोहिममध्ये गोंदिया जिल्हयाची भुमिका	प्रा. राजकुमार भगत	79
25	पंचायतराज व्यवस्थेतील महिला आरक्षण	प्रा. कु. विणा एस. काकडे	82
26	समाजातील गुन्हेगारीचा एक प्रकार ...सायबर गुन्हेगारी	प्रा. मिनाक्षी बेसेकर	85
27	लाखनी तालुक्यातील धान उत्पादन	कु. सोनल हटवार	87
28	भारतीय उद्योग आणि कामगार	अर्चना देशमुख	90

Principal
Arts & Comm Degree College
P, P, Jawaharnagar, Bhanda

विस्थापन के सामाजिक परिणाम

डॉ. नलिनी बोरकर, समाजशास्त्र विभाग, कला, वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, जवाहरनगर, जि. भंडारा

आधुनिक युग में विकास की प्रक्रिया पूरे विश्व में जोरशोर से शुरू है। विकास यह एक निरंतर चलनेवाली एंव सभी समाजों में चलनेवाली प्रक्रिया है। आधुनिक युग में विकास की प्रक्रिया सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, राजकीय तथा धार्मीक क्षेत्रों में भी उपयोग में लाई जा राही हैं। विकास इस प्रक्रिया के चलते बडेबडे औद्यौगिक प्रकल्प, बडे धरण, मॉइल्स, कारखाना आदी सुरू किये जाते है। इन बडे प्रकल्पों को साकार करने के लिए गांव के गांव उठवाये जाते है। जो लोग कई पिढीयोंसे वहां रह रहे थे उन्हे अचानक वहां से उठाकर कहीं दूर उनका पूर्नवसन किया जाता है। इसका अर्थ है की आधुनिक काल में विस्थापन एंव पूर्नवसन सह दो सामाजिक समस्यायें विकास की ही देन है।

विकास की संकल्पना को अधिक स्पष्ट करते समय सीर्स (1969) ने अपने विचार व्यक्त करते हुये कहा "विकास को गरिबी, बेकारी, आर्थिक असमानता की पार्श्वभूमी पर देखना चाहीए। अगर यह तीन बातें अपनी उंचाई से कम लगे तो निशंशय ही यह देश की विकास की ओर अग्रेसर होने की परिस्थितीयां है।अगर इन मे से दो भी समस्यांये अधिक बुरी तरह से सामने आ रही है। जबकी तीनो ही समस्यांये अभी भी है तो इन हालातो में देश को विकसीत नही कहा जा सकता। चाहे फिर पर हेड आमदनी दुगनी क्यों न हो फिरभी विकास कहना आश्चर्यकारक होगा। (Mangit Singh-2010)

इस रिसर्च पेपर में यह जानने की कोशिश की जा रही है की क्या वाकई में विकास की प्रक्रिया से जन्मे विस्थापन ने समाज में कई समस्याओंको जन्म दिया है। जैसे पुर्नवसन, दरिद्रता, बेकारी एंव नाते संबंधो में दुरिया पैदा करना है।

विकास की संकल्पना :– विकास की प्रक्रिया केवल आर्थिक नही है अपितू विकास का मतलब समाज के सारे ही अंगो का विकास होता है। आर्थिक विकास याने देश एंव समाज के उत्पनो में आर्थिक वृध्दी है मगर सामाजिक सांस्कृतिक, शैक्षणिक, धार्मिक आदि क्षेत्रो में विकास होना ही संपूर्ण विकास की संकल्पना को अभिप्रेत है।

1) जॉन ड्रेब्नोस्की कहते है – "विकास सह सामाजिक एंव आर्थिक वास्तविकताकी संख्यात्मक वृध्दी तथा गुणात्मक परिवर्तन की एक प्रक्रिया है। इस प्रक्रिया को सामाजिक एंव आर्थिक विकास की प्रक्रिया कहा जा सकता है। विकास की प्रक्रिया से शुध्द सामाजिक एंव शुध्द आर्थिक विकास संभव नही है। इसलिये इसे सिर्फ विकास कहना ही उचित है। (ड्रेब्नोस्की जे. 1966–7)

2) उब्ल्यु.डब्ल्यु. रोस्टोव कहते है – आधुनिक तंत्रज्ञान, उच्च औदयोगिकता साधनो की एंव सेवाओंकी उपलब्धता जिस देश में है उस देश को अधिक प्रमाण में विकसित कहा जाता है।

3) संयुक्त राष्ट्रसंघ के 1992 के अहवाल के अनुसार "विकास की प्रक्रिया जटील है क्योंकी आर्थिक, सामाजिक, राजकीय एंव प्रशासनीक नातों का समन्वय परिणाम याने विकास होता है"।

4) गुन्नार मिडील कहते है – तांत्रीक मुल्यों का विकास तथा आर्थिक, सामाजिक व राजकीय स्तरपर उसका प्रयोग करना याने विकास है।

उपरोक्त संज्ञाओ से यह विदीत होता है की विकास केवल आर्थिक विकास को नही कहा जा सकता अपितू सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक इत्यादी सभी क्षेत्रो के विकास इस प्रक्रिया में अभिप्रेत है। अंतःत यह कहा जा सकता है की, सामाजिक संरचना में एंसा परिवर्तन जो सभी वर्ग के मानव समूहो के जिवन में आता हो, आर्थ्थक क्षेत्र के अलावा, सामाजिक, राजकिय, शैक्षणिक आदी क्षेत्रो में भी विकास होना यही सही मायने में विकास होता है।

विकास के कारण निर्माण होनेवाली समस्यांये :– पिछले कई दशको से अनेक देशों में बडे बडे औद्योगिक क्षेत्र निर्माण किये गये। औद्योगिकरण किया गया। जंगलोकी जमीन तथा उपजाउ जमीन इन प्रोजेक्टस् के लिये उपयोग में लाई गयी। बडे बडे कारखाने से गंदा पाणी नदी नालों में छोडा जाने लगा है। जंगल संपत्ती को नष्ट किया जा रहा है। अधिक से अधिक नफा कमाने की लालच ने हमारे प्राकृतिक सौंदर्य को नष्ट कर दिया। पर्यावरण बाधीत हो गया।

देश का आर्थिक विकास होना जरूरी था मगर यह भी सोचना चाहीए था। इसलिये कई प्रदेश विकास से वंचित रहे है और प्रादेशिक विषमता की समस्या निर्माण हुयी है। विविध जलपरियोजनाओं को बनाने के लिए अनेको गांव उठवाये गये। लाखों लोग विस्थापित हुये और उनके पुर्नवसन की समस्या का निर्माण हुआ। आर्थिक विकास में समाज की गुणात्मक वृध्दी को ध्यान में नही लिया गया।

Principal
Arts & Comm Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

'UNIRESEARCH' International Multidisciplinary E- Research Journal | ISSN : 2321-4953
Impact Factor - (CIF) - 3.020 Vol. 8 Issue 3 March 2017
Feminism : Literature & Society

भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विकासात स्त्रियांची भूमिका

डॉ. एस. एन. रविदास
वाणिज्य विभाग,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोल पंप, जवाहरनगर, भंडारा
sunitaravidas8@gmail.com
मो. 9673774871

कोणत्याही देशाचा विकास तेव्हाच शक्य आहे जेव्हा स्त्रियांचा विकास होईल. आम्ही पुरूषांना राष्ट्राचा स्तंभ समजतो तर स्त्रियांना त्या स्तंभाची धुरा आणि याच कारणामुळे आजच्या बदललेल्या परिस्थितीत भारतीय नारी प्रत्येक व्यावसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये पुरूषांसोबत प्रवेश घेत आहे. स्त्रियांच्या विचारधारणांमध्ये विशेष परिवर्तन घडून आलेले आहे. व्यावसायिक क्षेत्रामध्ये आता कोणतेही स्थान असे नाही जिथे स्त्रियांनी प्रवेश केलेला नसेल. आता प्रत्येक क्षेत्रांत स्त्रिया पुरूषांसोबत खांदयाला खांदा मिळवून कार्य करीत आहेत. काही दशकांअगोदर स्त्रियांची स्थिती ही काही विशेष व्यवसायांपर्यंत मर्यादित होती. ती केवळ शिक्षिका किंवा नर्स च्या रूपातच पुढे वाढत होती तिचे कार्यक्षेत्र कुटुंबापर्यंत मर्यादित होते परंतु आजची स्त्री कोणत्याही क्षेत्रांत मागे नाही.

स्वअस्तित्वाचा वेध घेत आजची स्त्री शिक्षणाचा श्री गणेशा करीत अंतरिक्षापर्यंत पोहोचली. एकही क्षेत्र तिने आपल्या परिस स्पर्शाने बाकी ठेवले नाही. परंतु हे सर्व करीत असतांना भारतीय स्त्री ने आपल्या गृहस्थ जीवनाला आपले आदर्श समजूनच सर्व कार्य केले आहे. तिने सर्वप्रथम आपल्या घरातील वयोवृद्ध लोकांची सेवा करून कर्त्या पुरूषाला विसाव्यासाठी जागा मिळते की नाही व अतिथिंचा संस्कार रिती रिवाजाचे निर्वाहन होते की नाही या सर्व गोष्टींची काळजी घेऊनच यशस्वी बनण्याचा पाया मजबूत केलेला आहे. अनेकदा स्त्रीला परिवाराच्या आर्थिक मदतीसाठी उद्योग किंवा व्यवसाय करावे लागते.

या प्रकारे कोणत्याही देशाच्या स्त्रियांना व्यावसायिक प्रशिक्षणापासून वंचीत ठेवता येत नाही. प्रशिक्षीत स्त्री ही आपल्या ज्ञान व कौशल्याचा उपयोग करून आपल्या व्यवसायात अग्रणी होऊ शकते. योग्य मार्गदर्शन मिळाल्यावर स्त्री पुरूषांचा बरोबरीने कुशल व्यवसायी, इंजिनियर, डॉक्टर, अधिवक्ता, उच्चाधिकारी, कुशल कारागीर आणि वैज्ञानिक, नेता बनू शकते. आपल्या जीवनाचा लक्ष्य निर्धारीत करण्यासाठी व्यावसायिक क्षेत्राचे चयन करून आपल्या रूचीनुसार कार्यक्षेत्र निवडू शकते. भारतात विशेष रूपाने अर्थोपर्जनासाठी पुरूष वर्गाकडे उत्तरदायित्व समजल्या जाते आणि गृहस्थीचा भार स्त्रियांवर आधारीत आहे. भारतातील प्रत्येक महिला ग्रामीण भागातील किंवा शहरी भागात राहणारी असेल ती सर्व प्रथम गृहीणी असते व नंतर समस्त क्रिया त्यानंतर समाविष्ट होतात. यात हे अंतर शहरी व ग्रामीण स्तरावर दोन भाग पडतात तरीही मौलीक आधार सारख्या प्रमाणात समान असतात. यांच्या कार्येक्षेत्राला पुढील प्रमाणे वर्गीकरण करता येते.

सामान्य व्यावसायिक क्षेत्र, हस्तकला, धंदा, हस्तशिल्प उद्योग, लोककला इत्यादी तर शहरी क्षेत्रातील स्त्रियां संगीत, नृत्य, अभिनय, चित्रकला, मूर्तिकला, ग्राफिक्स, साहित्य एव पत्रकारिता, विज्ञापन उद्योग आणि व्यवसायिक कला, (फिल्म उद्योग), (सुचना एंव प्रसारण) आणि वैज्ञानिक व तकनिकी क्षेत्रांशी संबंधीत उद्योग इत्यादी अर्थात भारत च्या विभिन्न भागात वेगवेगळया प्रकाराची भौगोलिक स्थिती आहे. विभिन्न आर्थिक व सामाजिक स्तराचे वर्ग आहेत विभिन्न प्रकारचे शिक्षा, स्वास्थ, दळणवळण,विद्यूत इत्यादीशी संबंधीत सोयी सवलती आहेत. विभिन्न धर्म आणि परंपरा प्रचलित आहेत: अंतत: यांचा प्रभाव पुरूष वर्गाच्या कार्यासोबत स्त्रियांच्या गतिविधीयांवरही पडतो. ग्रामीण कुटुंबातील स्त्रिया गृहस्थी सोबतच, शेती आणि पशुपालनासाठी मदत करतात. तसेच काही आर्थिक साधनांची प्राप्त करण्याच्या दृष्टिने मजदुरी करने किंवा दगड–माती इत्यादी उचलण्याचे काम हि करतात. थंड पर्वतीय क्षेत्रातील स्त्रिया शेळी–मेंढी, बकरी, गाय–म्हैस, यांना पाळण्याचे

Principal Arts & Commerce College P. P. Jawahar Nagar, Bhandara

4 TH YEAR - EDITION 16TH
JANUARY - MARCH 2017
NATIONAL RESEARCH JOURNAL ISSN 2319-6289
आर्थिक घडामोडींचे त्रैमासिक

अर्थविश्व

EDITOR :
DR. SANGITA TAKKAMORE

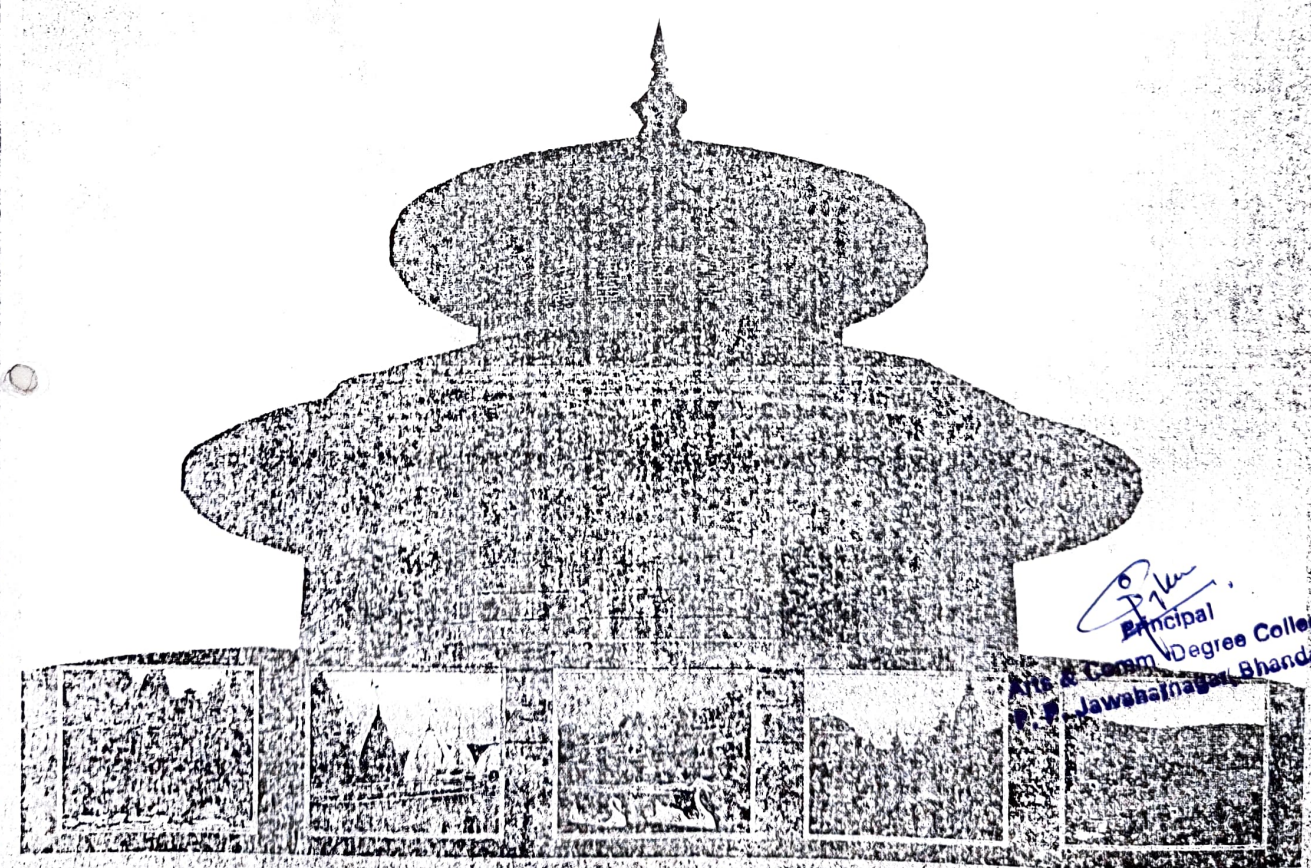
विद्यासागर कला महाविद्यालय, खैरी (बिजेवाड़ा) रामटेक
द्वारा आयोजित

विदर्भ अर्थशास्त्र परिषद

४१ वे वार्षिक अधिवेशन

दि. ४ व ५ मार्च २०१७

विशेषांक

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jawaharnagar, Bhandara

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक चिंतन

प्रा.डॉ. सी.पी. साखरवाडे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य पदवी महा पे.पंप. जवाहरनगर
इमेलआ. चुन्निलाल.साखरवाडे ॲटदरेट जीमेल.कॉम.

गोषवारा

प्राक्वथा :–

डॉ. बाबासाहेब अम्बेडकर ने अपने आर्थिक चिंतन में मूलतः जातिगत अर्थ–नीती, औद्योगिकरण, मजदूरी, श्रमिक कल्याण, राजस्व, राज्य समाजवाद, भूमी सुधार, आदि पर विचार व्यक्त किये। इस बात पर अधिक ध्यान दिया कि इन विषयों की प्रक्रियाओं मे समूची भारतीय अर्थव्यवस्था पर किन–किन तत्वों का प्रभाव पडा। यह भी विचार किया कि आर्थिक क्षेत्र में सम्भावित परिवर्तनों का समाज के पद\दलित एवं कमजोर वर्गो पर कौन से प्रभाव पडेंगे। डॉ. अम्बेडकर अपने आर्थिक चिन्तन में अतिवादी नहीं थे। वह न घोर पूँजीवाद के समर्थक थे, और न ही कठोर समाजवाद के पक्ष में थे। आम आदमी स्वयं अपनी आर्थिक समस्योओं का समाधान ढूँढने का प्रयास करे, न की भाग्य तथा दैवी कृपा के सहारे बैठा रहे।

आर्थिक चिंतन के विविध आयाम –

1. जातिगत अर्थव्यवस्था
2. मार्क्सवादी अर्थव्यवस्था
3. जनसंख्या नियंत्रण एवं औद्योगीकरण
4. श्रम कल्याण
5. बजट एव राजस्व
6. बिमा

1. जातिगत अर्थव्यवस्था :–

जतिगत आर्थिक ढांचा श्रमिकों को कठोर जातियों में विभाजित करके, श्रमिको के बीच स्तीय असमानता, उंच–नीच, की संभावनाएं पैदा करता है। किसी भी आर्थिक ढांचे,उसकी प्रक्रिया एवं सुधारों में अत्याधिक कमजोर वर्गो के हितों एंव अधिकारों का पूर्णतः ध्यान रखा जाये ताकि राष्ट्रीय आय और धन–संम्पत्ति का न्यायोचित वितरण सम्भव हो सके।

2. मार्क्सवादी अर्थव्यवस्था :–

मार्क्सवादी अर्थव्यवस्था की यहॉ कुछ निष्कर्ष प्रस्तुत किये है :–

1. आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तन के लिए, चाहे वह कितना ही अनिवार्य हो, हिंसा तथा हत्या की पद्वती, कभी हितकर नही होगी, मानव मन को परिवर्तीत करना ही श्रेयस्कर है ताकि आर्थिक एव अन्य प्रकार का स्थायित्व बना रहें।

2. आर्थिक समृध्दी के लिए समय एव परिस्थितियों के अनुकूल परिवर्तन होना एक सामाजिक एव राजनीतिक अनिवार्यता है।

3. भारतीय समाज एवं राष्ट्र को आर्थिक दृष्टि से सशक्त एवं समृध्द बनान के लिए घरेलू जीवन धंधे व व्यापार में ईमानदारी, नैतिकता तथा लोकहित के उच्च स्तर, सादा जीवन, साहस, सच्चाई, जिसमे चरित्र और बौध्दिक प्रतिमा का समान योगदान रहा

3. जनसंख्या नियंत्रण एवं औद्योगीकरण :– डॉ. अम्बेडकर का सुस्पष्ट विचार था कि 'हम लोगों को निर्धनता के नित्य घेरे से, जिसमें व फंसे है, बचाने के लिए एक सुनिश्चित साधन के रूप में भारत में औद्योगिकरण चाहते है। इसलिए भारत में औद्योगीकरण का तुरन्त सामना करना चाहिए। औद्योगीकरण को सार्वजनिक क्षेत्र व्दारा किया जाता है अथवा निजी क्षेत्र व्दारा जैसा कि वर्तमान में भारतीय क्षितीज पर उदारीकरण एव निजीकरण की प्रक्रियाएं प्रारम्भ हो चुकी है। तथ्य यह है कि औद्योगीकरण के बिना भारत की आर्थिक उन्नति सम्भव नही है।

4. श्रम कल्याण :– श्रमिकों के कल्याण की कई योजनायें लागू कीं तथा उद्योगों, कारखानों एवं खदानों में कार्यरत श्रमिकों की मजदूरी में वृध्दि, कार्य की दशाओं में सुधार, संवैधानिक अवकाश तथा कार्य के घंटों में कमी आदि की दृष्टी से प्रचलित श्रम संबंधी नियमों में आवश्यक संशोधन भी किये।किसी व्यक्ती को उसकी इच्छा के विरूध्द काम करने के लिए मजबूर करना उसे गुलाम बनाने से कम नही है।

5. बिमा : राष्ट्रीयकृत बीमा से राज्य को, जो धन की प्राप्ति होगी, वह उसका उपयोग अपनी आर्थिक योजनाओं में कर सकता है अन्यथा वह धन उसे उँची ब्याज की दर कहीं से उधार लेना पडेगा। इस प्रकार डॉ. अम्बेडकर ने राज्य बीमा का विचार व्यक्ति एवं राज्य दोनों के हितों की दृष्टी से प्रस्तुत किया।

6. बजट एव राजस्व : राजस्व व्यवस्था का न्यायसंगत एवं प्रतिपादित योग्य होना अनिवार्य है। यदि दो लगान एक से है, तो उनकी वसूली की गतिविधियो में अन्तर नही होना चाहिए। एक ऐसा ही अन्तविरोध उन्होने भूमि लगान और आयकर मे पाया। प्रत्येक किसान जो कुछ भी उसकी आय हो, भूमि करके लगान के अन्तर्गत आता है। किन्तु आयकर के अन्तर्गत, कोई ऐसा आदमी कर भुगतान में नहीं आता, जिसकी वर्ष के दौरान कोई आय नहीं हुई है।

बजट न्यायसंगत तथा प्रतिपादित योग्य हो, और दूसरी और उसे घाटे का भी नही बनाया जायें किन्तु यदि घाटे का बजट अनिवार्य हो, तो उसमे सामाजिक प्रगति की एक बहत नीति सम्मिलित होनी चाहिए। यदि घाटा मात्र प्रशासन के अनुत्पादक खर्चों में वृध्दि के कारण रखा जाता है, तो यह न्यायसंगत नहीं है। प्रशासनिक गुणवत्ता में वृध्दि के आधार पर यदि खर्चों पर भार पडता है तो उसे न्यायसंगत और अच्छा ठहराया जा सकता है।

सारांश : अपने आर्थिक विचारों में सदैव जन–हित अर्थात समाज के अति–कमजोर लोगों के हितों को प्राथमिकता दी, जिसकी आज भी और अधिक आवश्यकता है। हम उनके सिध्दान्तों का गहराई से समझकर अमल में लाने का प्रयास करे और अपने देश की प्रगती करे।

◆◆◆

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jawahar Nagar, Dist. Chandrapur

2016-17

ISSN - 2249-5134

Perspectives

A National Interdisciplinary Annual Research journal
2017

Peer Reviewed
Research Journal for
Interdisciplinary
Studies in Arts,
Commerce &
Social Sciences

Principal
Arts & Comm Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

Vol. I Issue-VII
August-2017

Dr. Madhukarrao Wasnik
PWS Arts and Commerce College
Kamptee Road, Nagpur-26
(Reaccreditated 'B' by NAAC)

15.	भारतातील अन्नसुरक्षा : स्वरुप व उपाय	प्रा. डॉ. प्रज्ञा बागडे	45
16.	इतिहासलेखनशास्त्र म्हणजे काय ?	प्रा.डॉ.महेंद्र गायकवाड	70
17.	फालुन दाफा : शरीर आणि मन यांच्या विकासाकरिता एक प्राचीन प्रभावी उच्च स्तरावरील साधना अभ्यास	डॉ. यशोधरा हाडके	74
18.	पंचशीलाचा जागतिक समाज जीवनावर पडलेला प्रभाव : एक अध्ययन	डॉ. कैलाष फुलमाळी	79
19.	विदर्भातील अस्पृश्योध्दार आंदोलनात नानासाहेब गवई यांचे योगदान	डॉ. राजु भा. खरडे	82
20.	लोकशिक्षणात राजकीय पक्षाची भूमिका''	डॉ. विमल राठोड	85
21.	बाबू आवळे यांचे वृत्तपत्रीय लेखन	डॉ. चंद्रशेखर पाटील	87
22.	स्त्री आत्मचरित्रात 'आयदान' चे वेगळेपण	प्रा.अमृता डोरलीकर	91
23.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचा विद्यार्थ्यांस संदेश	डॉ. निलीमा चौव्हान	95
24.	स्त्रियांचे कैवारी डॉ. भिमराव रामजी आंबेडकर	प्रा. प्रणोती कांबळे	98
25.	आधुनिक कृषी व भारतीय कृषी विकासातील प्रमुख योजना व संकल्पना	प्रा. मुरलीधर एस. नाकाडे	100
26.	नोकरदारांच्या नुकसान भरपाईचा कायदा 1923 (The Employee's Compensation Act, 1923)	प्रा. विजय जा. पाठक	103
27.	समाज प्रबोधक – संत तुकाराम	प्रा. डॉ. राम चौधरी	106
28.	डॉ. आंबेडकरांची धम्मदिक्षा एक ऐतिहासीक पर्व	डॉ. रत्नपाल एम. डोहणे	110
29.	नोटबंदीचे परिणाम	प्रा. एम. यू. टिपले	112
30.	मराठी पौराणिक कांदंबरीतील मिथके आणि नवीनता	डॉ. भारती खापेकर	116

Principal
Arts & Comm. Degree College
R. P. Jawaharnagar, Bhandara

Academic Year

2017-18

September - 2017 E-ISSN: 2321-4953

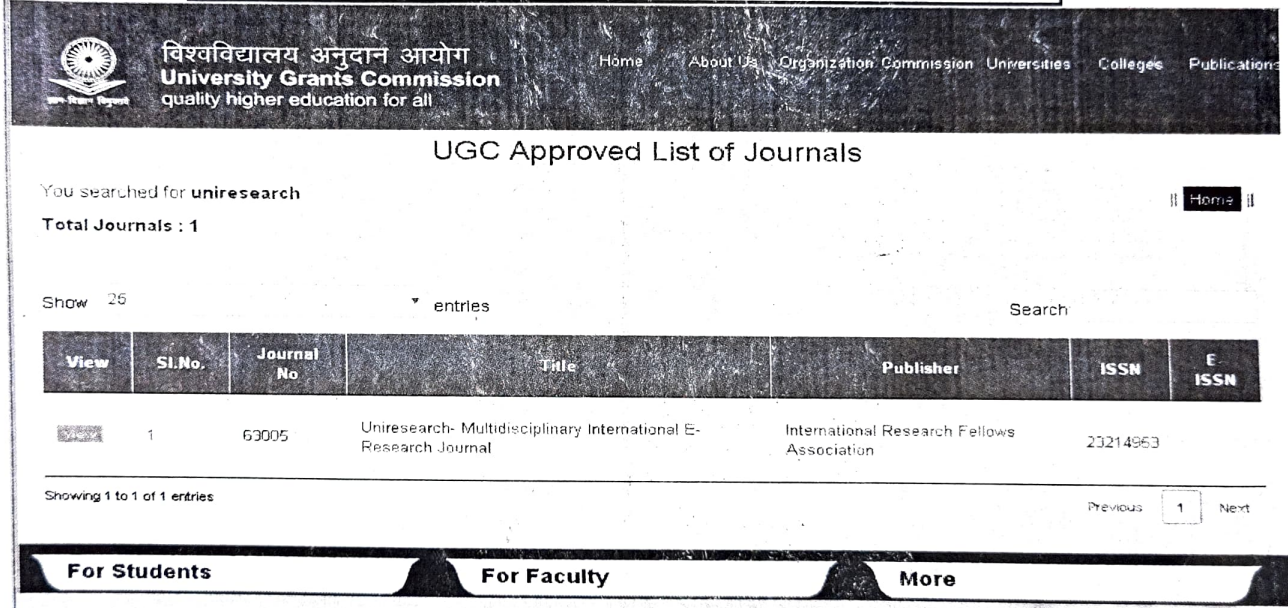
IRFA'S UNIRESEARCH

Multidisciplinary International E-Research Journal

Vol.- IX Issue - III

Indexed in DRJI & Indian Citation Index Double Blind Peer Reviewed Journal
UGC Approved List No. 63005 *Cosmos Impact Factor - 3.020 [2015]*

हिंदी भाषा एवं साहित्य संशोधन विशेषांक – भाग ३

Guest Editor
Dr. Gajanan S. Wankhede
Asst. Professor, Dept. of Hindi,
Baliram Patil Arts, Science & Commerce College, Kinwat (Nanded)

Chief Editor:
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Asst. Professor, Dept. of Marathi,
M.G.V.'s Arts & Commerce College, Yeola.
Nashik [M. S.] India.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS
For Details, visit us on: www.uniresearch.net.in

International Research Fellows Association's

'Uniresearch'- International Multidisciplinary E-Research Journal
हिंदी भाषा एवं साहित्य संशोधन विशेषांक भाग - ३
UGC Approved List No. 63005 Impact Factor - 3.020
ISSN 2321-4953
September – 2017
Vol. 9 Issue. 3

समकालीन कथा साहित्य निर्माण में नासिरा शर्मा का योगदान

हरगोविंद सी. टेंभरे, (शोधछात्र),
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर (महा.)
शोधकेंद्र :– वसंतराव नाईक शासकीय समाज विज्ञान संस्था नागपूर,
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर
मु.पो. दासगाव खुर्द, ता. जि. गोंदिया (महा.) – ४४१६१४
Cell-9673178424, Email – hargovindtembhare@gmail.com

नासिरा शर्मा के लेखन का मूल प्रयोजन इन्सान को इन्सान बने रहने के लिये प्रेरित करना है तथा अपमान, शोषण और अन्याय के विरूद्ध संघर्ष करना उनका लक्ष्य है। वह एक ऐसे समाज की स्थापना करना चाहती हैं जहाँ न नारी का शोषण हो और ना ही पुरूषों का तिरस्कार। अपनी इन्हीं भावनाओं से प्रेरित हो उन्होंने नौ कहानी संग्रह– 'पत्थर गली', 'संगसार', 'इब्ने मरियम', 'शामी कागज', 'सबीना के चालीस चोर', 'खुदा की वापसी', 'इनसानी नस्ल', 'बुतखाना' तथा 'दूसरा ताजमहल' की रचना की। इसके अतिरिक्त सात उपन्यासों– 'शाल्मली', 'ठीकरे की मंगनी', 'जिंदा मुहावरे', 'सात नदियाँ एक समंदर', 'अक्षय वट', 'कुइयाँ जान', और 'जीरो रोड' की रचना कर हिंदी साहित्य के भंडार की अभिवृद्धि की।

प्राचीन काल से कहानी कही और सुनी जाती रही है। कभी वह आख्यायिका के रूप में तो कभी पंचतंत्र, जातक कथा या हितोपदेश के रूप में प्रस्तुत की गई। इससे सिद्ध होता है कि कहानी का जन्म आज या कल का न होकर प्राचीन काल का है। जहाँ तक हिन्दी कहानी के जन्म का प्रश्न है, विद्वानों में मत भिन्नता है। अतएव इस विवाद में न पडते हुये, यह कहा जा सकता है कि हिन्दी कहानी की चर्चा कथा कोविद मुंशी प्रेमचंद जी के काल से ही होने लगी। प्रेमचंद जी ने आदर्शवाद और यथार्थवाद की संकल्पना से कहानी को रंजित कर समाजोन्मुख किया। आदर्शोन्मुख यथार्थवाद उनकी कहानियों में यत्र–तत्र दिखाई पड़ता है। परिवार और समाज ने उनकी कहानियों से बहुत कुछ सीखा और आज भी सीख रहा है। उनकी अधिकांश कहानियाँ कालजयी हैं जो समाज को दिशा निर्देशन करने का काम करती है।

प्रेमचंद काल में जयशंकर प्रसाद के बहुमूल्य योगदान को नाकारा नहीं जा सकता। यद्यपि उनकी कहानियों में प्रेमचंद की तरह आदर्शोन्मुख यथार्थवाद नहीं था फिर भी उनकी कहानियाँ सामाजिक परिवेश में अपनी महत्वपूर्ण भूमिका निबाहती हैं। प्रेमचंदोत्तर युग में कहानी को व्यक्ति उन्मुख बनाया गया। और सन् १९५० के बाद रचित कहानियों को 'नई कहानी' के नाम से सम्बोधित किया गया। इसके पश्चात अनेक आंदोलन चले और साठोत्तर कहानी, अ कहानी, समान्तर कहानी, सक्रिय कहानी, सहज कहानी आदि ने जन्म लिया। सन् १९६० के पश्चात रचित कहानियों को 'समकालीन कहानी' कहा गया। समकालीन कहानियों में नारी के उत्पीड़न एवं संत्रास को प्रधानता से रेखांकित किया गया। वैविध्यपूर्ण समकालीन कहानी लेखन में महिला कथाकारो ने बढ़चढ़ कर हिस्सा लिया जिनमें मन्नू भंडारी, उषा प्रियवंदा, कृष्णा सोबती, ममता कालिया, कृष्णा अग्निहोत्री, मृदुला गर्ग, मेहरून्निसां परवेज, चित्रा मुद्गल, सुधा अरोडा, सूर्यबाला, दीप्ति खंडेलवाल, नासिरा शर्मा आदि लेखिकाओं का नाम संलग्न है।

इ.स. १९६० के बाद का साहित्य समकालीन माना जाता है। वैचारिक बोध को परिलक्षित कर यह विभाजन किया गया है। आधुनिकता के संदर्भ में 'समकालीनता' और 'समसामयिकता' की व्याख्या विविध रूपों में की गयी है। पुष्पपाल सिंह के अनुसार–''अपने मूल अर्थ में 'समकालीनता' और 'समसामयिकता' अंग्रेजी के

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

17-18

Historicity Research Journal
ISSN : 2393-8900

Impact Factor : 1.9152 (UIF)
Volume - 3 | Issue - 12 | Aug – 2017

संतश्रेष्ठ कवयित्री जनाबाई

प्रा. जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले
मराठी विभाग, कला, वाणिज्य महाविद्यालय, पे.पंप, जवाहरनगर,भंडारा.

प्रस्तावना :—

तेराव्या शतकात संत साहित्य उदयास आले. ज्ञानेश्वरानी व नामदेवांनी वारकरी संप्रदायाच्या निमित्ताने महाराष्ट्रातील सांस्कृतिक चळवळीला प्रारंभ केला. या चळवळीत त्यांच्या सोबत अठरापगड जातीतील अनेक संत सामिलझाले. ज्ञानदेव, नामदेव, गोरा कुंभार, सेना न्हावी, सावता माळी, जोगा—परमानंद, नरहरी सोनार, विसोबा खेचर, चोखामेळा, बंका महार आणि जनाबाई. यात जनाबाईचे स्थान स्त्री संत म्हणून अत्यंत महत्त्वाचे, स्वतंत्र, स्वयंभू व श्रेष्ठ स्वरूपाचे ठरले आहे.

भक्तिचा अत्यंत सोपा मार्ग सांगण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या जनाबाईचे अभंग उत्कृष्ठ भावकविताही ठरली आहे. 'संतवाटिकेतील जाईची वेल' असे जिसे मोहक वर्णन केले जाते. परमेश्वर प्राप्तीची तळमळ व आर्तता यांतून त्यांच्या बऱ्याचशा अभंगाची निर्मिती झाली असली तरी स्वत:चे भावजीवन, संतांच्या उत्कट सहवासातील क्षण आणि स्त्री व अस्पृश्य असल्याच्या कारणाने जीवनाला आलेली कष्ठमयता अत्यंत तरल स्वरूपात वर्णन केली आहे. ती संत साहित्यातली एक क्रांतिसम अभंग वाटचालच होती. त्यामुळे यादवकालीन सर्व संतमंडळीत जनाबाईचे स्थान त्यांचे जीवन, व्यक्तिमत्त्व आणि सामाजिक बांधिलकी हयामुळे स्वतंत्र आहे. तसेच ते वैशिष्टयपूर्णही ठरले आहे.

लौकिक व्यक्तिमत्त्व :—

जनाबाई हे वर्णहीन (अस्पृश्य) समाजाच्या निकृष्ट पातळीवर जन्मास आलेले एक जीवन होते. त्या अस्पृश्यच समजल्या जात होत्या. बालपणीच आईवडिल निवर्तल्याने त्या मातृपितृसुखास वंचित झाल्या होत्या.

महाराष्ट्रातील परभणी जिल्हयात गोदावरी नदीच्या काठी 'गंगाखेड' गावी जनाबाईचा जन्म तेराव्या शतकात 'दमा' नावाच्या शुद्राच्या कुटुंबात झाला. दमा—करूंड यांची ही कन्या 'जनाबाई' हिला त्यांच्या आई वडिलांनी विठ्ठल भक्तीत समरस असणाऱ्या संत नामदेवांचे वडील दामाशेट यांना आध्यात्मिक संस्कारासाठी जनाबाई पाच—सहा वर्षाची असताना तिला अर्पण केले आणि काही अल्पशा दिवसातच करूंड व दमाचे निधन झाले. दामाशेटने हया अनाथ मुलीचे आपल्या कन्येप्रमाणे पालनपोषण केले.

दामाशेटीचे संपूर्ण कुटुंबच विठ्ठलभक्ती करणारे असल्यामुळे त्याचे संस्कार जनाबाईवर झाले. संतनामदेव हा दामाशेटचा मुलगा जनाबाईपेक्षा पाच—सहा वर्षानी लहान होता, पुढे हाच तिचा गुरू ठरला आहे. नामदेवाबाचून जनाबाईना वेगळे असे स्वत:चे जीवन नव्हतेच. 'म्हणे नामयाची जनी' हया त्यांच्या प्रत्येक अभंगाच्या अखेरीस येणाऱ्या नाममुद्रेवरून त्याचा प्रत्यय येतो.

वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व :—

जनाबाईचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व अत्यंत समृद्ध, स्वतंत्र व संत श्रेष्ठत्त्वास पात्र ठरले आहे. जनाबाईचे सुमारे 'साडेतीनशे' अभंग उपलब्ध आहेत.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN - 2249-5134

Perspectives

A National Interdisciplinary Annual Research journal

2017

Peer Reviewed

Research Journal for

Interdisciplinary

Studies in Arts,

Commerce &

Social Sciences

Principal
Arts & Comm. Degree College
Gondia-Nagar Bhandara

Vol. I Issue-VII
August-2017

Dr. Madhukarrao Wasnik
PWS Arts and Commerce College
Kamptee Road, Nagpur-26
(Reaccreditated 'B' by NAAC)

डॉ. आंबेडकरांची धम्मदिक्षा एक ऐतिहासीक पर्व

डॉ. रत्नपाल एम. डोहणे

सारांश : तथागत गौतम बुद्धांनी सांगीतलेला धम्म हा सखोल संशोधनातून अस्तीत्वात आलेला धम्म असून आज जगात उदयास आलेला प्रमुख धर्म आहेत. बुद्ध धम्म हा जगातील एकमेव धम्म आहे की, जो मानवी जीवनाच्या सखोल चिंतनातून व अभ्यासातून अस्तीत्वात आलेला आहे. 'भगवान बुद्ध आणि त्यांचा धम्म' या ग्रंथात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी तथागताची जीवनगाथा आणि शिकवण सांगीतलेली आहे. अशा या महान धम्माचे यथार्थ दर्शन अखील भारतवासीयांना सम्राट अशोकानंतर महामानव, प्रज्ञासूर्य, स्वतंत्र भारताचे शिल्पकार भारतरत्न परमपुज्य डॉ. आंबेडकर यांनी १४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी नागपूर या ठिकाणी धम्मचक्र प्रवर्तन दिनाचे औचित्य साधून बौद्ध धम्माची दिक्षा घेतली.

शब्दसंकेत : धम्मदीक्षा, ऐतिहासी पर्व, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, अस्पृश्य, चळवळ

प्रस्तावना : मनवी जीवनातील चांगल्या कार्याला चांगली दिशा मिळावी, धर्मांतराचे स्वरूप समजून सांगणे, धर्मांतराने अस्पृश्य मानलेल्या जातीना समाजात मानाचे स्थान प्राप्त झाले याचा अन्याय करणे, बौद्ध धम्म हा मानवमुक्तीचा मार्ग आहे याचे संशोधन करणे, अस्पृश्यता माणवाला लागलेला कलंक आहे. याचा विमर्श करणे, संशोधन साधनात प्राथमिक, दुय्यम साधनाचा वापर केला जाईल तसेच विषयाच्या गरजेनुसार तुलनात्मक, विश्लेषणात्मक आणि वर्णनात्मक पद्धतीचा अवलंब करणे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी धर्मांतराचा निर्णय घेण्यामागे भारताची हिंदू धर्माची बुरसटलेली वृत्ती आहे. १९३५ च्या अगोदर अस्पृश्यांची चळवळ पुढे नेण्यात या चळवळीला दिशा देण्यात काही प्रमाणात अपयश आले होते. सर्वांगाणी हिंदू धर्मातील अस्पृश्य बांधवाकडे पाहण्याची दृष्टी बदललेली नव्हती. अन्याय वाढत होता. धर्मांतर हा अस्पृश्यांच्या मुक्तीचा जिव्हाळ्याचा विषय होता. म्हणून डॉ. आंबेडकर आपल्या अनुयायांना सांगतात की, तुम्ही अत्यंत विचाराअंती धर्मांतराचा निर्णय घ्या. धर्मांतराचा विचार सांगतात ते म्हणतात, ''धर्मांतराच्या घोषणेची सार्थकता पटल्याशिवाय कोणीही धर्मांतर करू नये असे माझे मत आहे. कोणाच्याही मनात किंतू राहू नये तुमच्या बुद्धीला पटेल तरच होकार दया.'' डॉ. आंबेडकरांनी धर्मांतराची घोषणा जरी १३ ऑक्टोबर १९३५ मध्ये केली तरी प्रत्यक्ष धर्मांतर हे १४ आक्टोबर १९५६ साली नागपूरच्या दिक्षाभूमी येथे केले धर्मांतर करण्यासाठी जवळपास २० वर्षाचा कालावधी घेतला. त्या काळात जगातील अनेक धर्माचा, धर्मग्रंथाचा अभ्यास केला. ख्रिस्ती, मुस्लीम आणि शिख या धर्माच्या धर्मगुरूंनी डॉ. आंबेडकरांची भेट घेऊन तुम्ही आमच्या धर्मात, सामील व्हा, वेगवेगळया धर्माचे धर्मगुरूंही त्यांना भेटले या दरम्यान धर्मांतराच्या विविध सभा, विविध जातीच्या सभा घेत असत जो धर्म ते स्विकारणार होते तो भारतीय धर्मच असणार आहे. सवर्ण हिंदू समाजाला आवाहन करून सांगत होते. ''अस्पृश्यता नष्ट करा, अस्पृश्य समाजाला मानुस म्हणून माना, अस्पृश्य मानसाला मानुसकीचे सर्व अधिकार दया मात्र हिंदू बांधवांनी डॉ. आंबेडकरांचे म्हणने मानले नाही. म्हणून नाईलाजाने त्यांना धर्मांतर करावे लागले. बौद्ध धम्मातील भिसरण, पंचशिल व २२ प्रतिज्ञा घेतल्या असे घोषीत केले की, आज मी माझ्या जुन्या धर्माचा त्याग करून माझा नवा जन्म होत आहे. बौद्ध धम्म हाच खरा धम्म आहे. मी यापुढे मानवजातीमध्ये समानतेचा प्रचार करण्यासाठी संपूर्ण आयुष्य व्यतीत करीत आणि सर्वांच्या साक्षीने ५ लाख लोकांना बौद्ध धम्माची दिक्षा दिली.

बौद्ध धर्मातील लोकशाही, समाजवाद :- तथागत बुद्ध हे भारतातील लोकशाहीचे मोठे पुरस्कर्ते होते. लोककल्याणाचा आदर करून लोकशाही ही व्यवस्थेवर बुद्धाचा विश्वास होता. मानवी मुल्यांची जपणूक करण्याची दुरदृष्टी हे बौद्ध धम्माचे ऐतिहासीक योगदान आहे. भिक्षुसंघात सामाजीक लोकशाही नांदत होती. बुद्धाने व्यक्तीच्या स्वातंत्र्याला खूप महत्व दिले. मानवता हा त्यांच्या विचारांचा पाया होता. त्यांनी व्यक्तीच्या जीवनाला प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली. बुद्धाच्या मते विचार स्वातंत्र ही सर्वात महत्वाची गोष्ट आहे. विचार स्वातंत्र हा एकमेव मार्ग आहे. बुद्धानेच प्रथमत: समता, स्वातंत्र, बंधुता, न्याय या तत्वाना पुरस्कार केला.

Principal
P. P. Jawahartagar, Bhandara
Asst. Prof.
Arts & Comm. Degree College

कालबाहय होत चाललेली उच्च शिक्षण पध्दती

कु. पोर्णिमा ह. राहंगडाले
ग्रंथपाल
कला व वाणिज्य महाविद्यालय
पे.प. ठाणा (जवाहरनगर), जि. भंडारा (महाराष्ट्र)
rahangdale_pournima@rediffmail.com

प्रस्तावना :-

आज काळ झपाटयाने बदलत आहे, तंत्रज्ञानाच्या नेत्रदिपक प्रगतीमुळे मानवाचे जीवन अधिकाअधिक सुखमय होत आहे. हे सगळे शिक्षणामुळे साध्य होत आहे. ज्या देशाची शिक्षणपध्दती अधिकाअधिक गुणवत्तापुर्वक व अधिक दर्जेदार होईल तो देश अधिक प्रगतीशील होईल व त्यांच्या नागरिकांचे जीवनमान उंचावेल.

ऐतिहासिक काळात आपल्या भारतवर्षातील नालंदा व तक्षशीला विद्यापीठ जागतिक स्तरावरील उच्च दर्जाचे विद्यापीठ होते. परदेशातील कितीतरी, जिज्ञासु व विद्यार्थी येथे शिक्षण घेत असत. तीस ते चाळीस च्या शतकात सुध्दा बनारस हिंदु विश्वविदयाल - इलाहाबाद व जवाहरलाल नेहरू युनिव्हरसिटी सारख्या दर्जेदार शिक्षण संस्था होत्या. देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्या नंतर आपल्या शिक्षण संस्थांचा दर्जा खालावत गेला.

जागतिक पातळीवर आपल्या उच्च शैक्षणिक संस्था :-

टाइम्स हायर ऐज्युकशन या संस्थेनी २०१५ ते २०१६ मध्ये जागतिक उच्च शैक्षणिक संस्थांचा दर्जा ठरविण्याचे काम केले होते. त्यांच्यानुसार २०० संस्थांच्या क्रमवारीत भारताच्या कोणत्याही संस्थेला स्थान मिळाले नाही, केवढी मोठी लाजीरवाणी गोष्ट १२० कोटी लोकांचा देश पण त्यांच्या शैक्षणिक संस्थाना 200 शीर्ष क्रमवारीत नाव नाही. ४०० संस्थांच्या क्रमवारीत बंगलुरू ITI व Bombay ITI ला स्थान मिळाले. अमेरिकेच्या ७२, इंग्लंडच्या २६ तर साउथ कोरीया, चीन, कॅनडा व निदरलॅंड चा उच्च शिक्षण संस्थांना शीर्ष क्रमवारीत २०० मध्ये चांगले उच्च स्थान मिळाले.

उच्च शिक्षण व शासनाची भूमिका :-

कोठारी आयोगानी सुचविले होते कि भारतानी आपल्या सकल घरच्या पुर्ण मिळकतीच्या 6 टक्के शिक्षणावर खर्च करायला पाहिजे परंतु शोकंतिका ही आहे कि भारत सरकार फक्त 3.23% टक्के एवढीच रक्कम खर्च करते. त्या रकमेतील 50 % रक्कम प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणावर खर्च होत असतो. भारत सरकारनी शिक्षा मंत्रालयाचे नाव बदलवुन मानव संसाधन मंत्रालय असे कले आहे.

विद्यार्थी व शैक्षणिक संघांची परिस्थिती :-

आज आपल्या देशात विद्यालयात शिकणा–या 9 विद्यार्थ्यांपैकी 1 विद्यार्थी उच्च शिक्षण घेतो. शिक्षण घेणा–या विद्यार्थ्यांपैकी आपल्या देशात 11% टक्के विद्यार्थी उच्च शिक्षण घेत असतात. अमेरिकेत 83% विद्यार्थी उच्च शिक्षण घेत असतात. भारताने धोरण ठरविले आहे कि , उच्च शिक्षण घेणा–यांचा दर कमीत कमी 15% टक्के व्हायला पाहिजे जर 15% टक्के आपल्याला अनुपात पाहिजे तर 226410 करोड रूपये आपल्याला खर्च करावा लागेल पण भारत सरकारनी 11 योजना आयोग

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2278-3199

Volume - 06, Issue - 02, July - December, 2017

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary
National Research Journal of Social Sciences & Humanities...

National Journal on ...

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Gondia Education Society's

SETH NARSINGDAS MOR ARTS, COMMERCE & SMT. GODAVARI DEVI SARAF SCIENCE COLLEGE

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

नासिरा शर्मा के साहित्य में शिल्प विधान एवं पात्र योजना का अतुल्य संगम

हरगोविंद सी. टेंभरे, शोधछात्र, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर (महा.)
शोधकेंद्र :– वसंतराव नाईक शासकिय समाज विज्ञान संस्था नागपूर. Cell-9673178424, Email :- hargovindtembhare@gmail.com

नासिरा शर्मा के साहित्य के पात्र बहिर्मुखी और अन्तर्मुखी दोनो ही तरह के हैं। उनके पात्र भावुक, प्रबुद्ध, विचारक, और संवेदनशील हैं। नासिराजीने असाधारण, साधारण, कुंठित तथा हीनभावना से ग्रसित, पलायनवादी इत्यादी पात्रों का चयन कर अपनी कृतियों मे देशकाल और वातावरण के अनुकूल स्थान पर रखा है।

विस्तार भय से इस अध्याय मे मैने नासिरा शर्मा की लगभग साठ कहानियों एवं चार उपन्यासों में प्रयुक्त पात्रों मे से कुछ चुनिंदा पात्रों को ही लिया हूँ। सभी पात्रों पर चर्चा करना, विषय को अनावश्यक विस्तार देना है। उद्देश्य केवल इतना है कि साहित्यकार नासिरा शर्मा की पात्र योजना मे कौशल्य और हेतु का जायजा लेना तथा प्रसंगानुरूप पात्रों के चयन मे उनकी दक्षता पर दृष्टिक्षेप करता है।

नासिरा शर्मा का साहित्य मुस्लिम पात्रों के चरित्र को दर्शाता है जो समाज मे व्याप्त अनेकानेक समस्याओं से सतत जूझते नजर आते हैं। उनमे उन करोड़ों मुस्लिमों मे व्याप्त पीड़ा के प्रति सजगता है। समाज का दर्द उन पात्रों का दर्द बन एक उत्कृष्ट मानवता को रेखांकित करता है।

नासिरा शर्मा के उपन्यासों एवं कहानियों मे प्रयुक्त पात्र तमाम जातिगत एवं धर्मगत हीन भावनाओं को उखाड़ फेंकने के लिये कृत संकल्पित प्रतीत होते हैं। प्रमुख स्त्री और पुरूष पात्र अपनी विकासशील भावना के माध्यम से जर्जर समाज मे परिवर्तन लाने के पक्षधर हैं तथा परंपरागत अंधश्रद्धा एवं रूढ़ीगत कार्य व्यापार को आधुनिक वैज्ञानिक युग के तर्क की कसौटी पर सच्चा और खरा नहीं पाते अतएव उन्हें विवके के आधारपर त्याग देने का परामर्श देते है। नासिरा शर्मा ने हिंदू पात्रों को भी अपने साहित्य में स्थान देंकर धर्मगत भेद–भाव को नष्ट करने का प्रयत्न किया है। लेखिका की भावना के मूल मे मानव और मानवता ये दो ही तत्व प्रधान हैं। अतएव धार्मिक या साम्प्रदायिक टकराव अथवा संघर्ष को उन्होंने अपने साहित्य मे रंचमात्र भी स्थान नहीं दिया है। मानवता का विकास सर्वोपरी होने के कारण उन्होंने (लेखिकाने) अपने पात्रों को एक नये परिवेश मे अवतरित किया है जहां भाईचारा, प्रेम, विश्वास और सादगी तथा इन्सानियत की शीतल, सुगंधित वायु प्रवाहमान है।

कहानी के मध्य मे यही रेहान मानवमात्र को प्यार करने लगता है। वह अपनी ही बिरादरीवालों से एक हिंदू लड़की को बचाता है। वह मुस्लिम हमलावरों को, जो उस लड़की की जान लेना चाहते थे, कहता है– "इस वक्त मेरे तन–बदन मे उतनी ही आग लगी है जितनी तुम्हारी बहन को किसी हिंदू के घर मे इस हालत मे देखकर लगती।" रेहान अपनी जान पर खेलकर उस हिंदू लड़की को बचाता है और उसे उसके घर तक पहुँचाता है। उसके मन मे अपने देश के प्रति प्रेम है। वह कहता है– "यह मेरा वतन है, मेरा वतन। देखता हूँ, कौन मुझे जीने से रोकता है? हिम्मत है तो आओ, निकलो। एक एक का सिर फोड़ डालूँगा।" इस तरह नासिरा शर्मा ने रेहान के चरित्र को एक सच्चे देशप्रेमी के रूप में चित्रित कर यह दर्शाने का प्रयत्न किया है कि उपद्रव, दंगा, फसाद आदि किसी एक धर्म या समुदाय के न होकर सभी मे इस तरह की दूषित भावना को पैदा करते हैं। जितने दोषी मुस्लिम है उतने ही हिंदू। अत एव इस भावना से ऊपर उठकर मानवता की तलाश करना ही हमारा सच्चा धर्म है। मनुष्य से बड़ा कोई मजहब या धर्म नहीं होता।

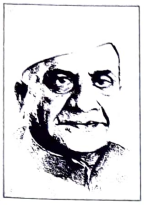
किताबत करना अक्रम मियाँ का पुश्तैनी पेशा है। किंतु इस पेशे से वे अपने घर का खर्च पूरा नहीं कर पाते फिर भी इसी पेशे से जुड़े हुए हैं। वे इस पेशे मे इतने कुशल एवं दक्ष हैं कि उनकी बराबरी करनेवाला कोई नहीं। लोग उनसे अपना उल्लू सीधा करवा लेते हैं किंतु जब पैसे देने की बात उठती है तो उन्हें धोखा दे देते हैं अथवा टालमटोल करते हैं। कहानी के अंत मे लेखिका ने दर्शाया है कि अक्रम मियाँ को किताबत करने की कला पर दृढ़ आत्मविश्वास है, गर्व है। परंतु दगाबाज, स्वार्थी और चापलूस वर्ग उन्हें उनकी आर्थिक आवश्यकता पर अंगूठा दिखा देता है। वह कहते हैं– "इनसान को सबसे खूबसूरत चीज खुदा ने जो दी है वह है उसके हाथ, जिनके जरिए वह अपने दिल व दिमाग का इज़हार करता है, अपने को दूसरों के सामने बेनकाब करता है। इन्हीं हाथों से इनसान दूसरों का हक छीनकर भागता है और जालिम कहलाता है। ज बवह इन हाथों से कुछ गढ़ता है तो फनकार कहलाता है।"

मजदूर युनियन के प्रमुख कार्यकर्ता के रूप मे कमाल जहाँनुमा कहानी का प्रमुख पात्र है। वह मजदूरों का हितैषी है और उनके हक के लिये जी जान से कडा संघर्ष करता है। किंतु उसका चलायमान मन एक दिन परिवर्तित हो जाता है और ऐसोआराम का जीवन बिताना चाहता है। अतएव वह अपनी पत्नी नबीला से अलग हो जाता है और शहर के नामी उद्योगपति की बहन उजमा से विवाह कर लेता है। उसे धन, रूपया पैसा आकर्षित करता हैं। वह पूर्व पत्नी नबीला से कहता है– "पैसे मे बहुत ताकत होती है। उसके दुनिया का हर आराम हर खुशी खरीदी जा सकती है। तुम भी एक दिन जिंदगी के किसी मोड़ पर पहुँचकर मेरी बात को समझोगी" इस तरह वह एक झटके मे अपना संबंध विच्छेद कर, उजमा के धन से आकर्षित हो उससे विवाह कर लेता है। समय बीतता जाता है और उजना के साथ रहते वह तीन बच्चों का पिता बन जाता है। यहाँ रहते हुए उसे सारे भौतिक सुख तो मिलते हैं पर मन को शांति नहीं मिलती। वह उस घर मे सजावट की एक वस्तु सा बनकर जीवन जीता है। उसके बच्चे भी नाना और मामा

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Vidyawarta UGC Jr.No.62759

Special Issue, January 2018
International Multilingual Research Journal
MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318
Vidyawarta®

Organised by
Shri Shivaji Education Society, Amravti's
Dhanwate National College
Congress Nagar, Nagpur-440012 (Maharashtra)
College with Potential for Exellence, the status by UGC, New Delhi
Accredited 'A' Grade, CGPA 3.25 by NAAC
Center of Higher Learning and Research,Institutional Member of APQN, Shanghai

Development of Smart City : Impact and Transformation due to Urbanization

Convenor
Dr.Kalpana Deshmukh

MAHARASHTRA BHUGOLSHSTRA PARISHAD'S

35th Annual International Conference

Principal
Arts & Comm. Degree College

43

शहरीकरण : पर्यावरण व मानवी आरोग्य

प्रा. सुभाष आर. गोंडाणे
भूगोल विभाग,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, भंडारा

Abstract

Cities are knows as engines of development . in 1950 urban population was 30% will expend with 66% till 2050 is predicted . The picture is clean that 250 crore population will add in world population.

The population of three metro cities in India will bigger than the population of some small contries in the world like canada, malasia, soudi-arebia and Austrelia. This growing population will affect todays cities. Therefore the impact of growing population should be studied .

Economical development of a nations depend on urbanization. 70% income comes through the cities because the main sources are industry and services . but another side of urbanization dismantle urban environment due to providing different facilities. Ill effect of urbanization on environment are greatly increased due to industrialization. Poisonous liquid and fumes expel which affect environment.

The natural nullah and waterponds are vanished for urbanization which affect environment and bio-diversity as well as human health also. Diseases like heart attack , asthma,respiratory illness are increasing . therefore there is a need of urbanization keep in control .

प्रस्तावना :

जगात २००८ मध्ये निम्म्याहून अधिक जग शहरी बनले. या शहरांची निर्मिती व वृद्धी मुख्यत: लोकसंख्येची वृद्धी व शहरातील आर्थिक क्रियांचा विकासामुळे झाली. शहरांचा विकास मुख्यत: तेथील नैसर्गिक साधनसंपत्ती व प्रदेशातील सांस्कृतिक विकास या आधारावर नगरे विकसित होत गेली. १९५० मध्ये जगाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी सरासरी ३० टक्के लोकसंख्या शहरी होती. तर २०५० मध्ये शहरीकरणाची हीच सरासरी पातळी ६६ टक्क्यांवर पोहोचेल, असा अंदाज वर्तविण्यात येतो. जगातील शहरी लोकसंख्य मध्ये सुमारे २५० कोटीची भर पडेल असे चित्र मांडले जाते.

भारताच्या संदर्भात २०११ च्या जनगणनेनुसार ३०.१६ टक्के लोकसंख्या शहरामध्ये राहते. तर प्रक्षेपीत अंदाजानुसार २०३० पर्यंत ती २५ कोटी होईल असा अंदाज आहे. भारतातील दिल्ली, मुंबई या शहराचा झपाटयाने विकास होवून शहरीकरणाचा वेगही वाढला. २०१३ मध्ये शहरीकरणाची टक्केवारी ४५ टक्के होती. तर २०३० मध्ये ती ५८ टक्के होण्याची शक्यता आहे. भारतातील महानगरांची संख्या ही काही देशातील एकूण लोकसंख्येपैकी आहे. लोकसंख्या वाढीचा व शहरीकरणाचा आर्थिक परिणामाबाबत चर्चा करता वर्ष २०३० पर्यंत ७० टक्के राष्ट्रीय उत्पन्न शहरातून येण्याचा अंदाज व्यक्त केला आहे.

शहरीकरणाचे फायदे जसे आहेत तसेच त्याचे दुष्परिणामही अलीकडे जाणवू लागले आहेत. आणि म्हणूनच या शोधनिबंधातून शहरीकरणाच्या दुष्परिणामा बाबत प्रकाश टाकला आहे.

उद्देश :—

१) शहरीकरणामुळे जगभरातील बहुतांश शहरातून मानवी आरोग्यावर होणारे प्रभाव अभ्यासणे.

२) नागरीकरणाने पर्यावरणावर होणारे प्रभाव अभ्यासणे.

अभ्यास पद्धती

शोधनिबंधासाठी द्वितीय स्तरावरील प्रकाशीत सांख्यिकी व सांख्यिकी जनगणनेच्या पुस्तीकांमधून, सुचू व इंटरनेटच्या माध्यमातून उपलब्ध माहितीच्या आधारे

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawahamagar(Bhandara)

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक संशोधन पत्रिका

विद्यावार्ता

विशेषांक—फेब्रूवारी २०१८

संशोधनाची नवता आणि परिणामकारकता

संपादक
डॉ. जयवंत भदाणे
डॉ. बापूजी घोलप

Principal
Arts & Comm... College
P. D. Jawahar Mahavidyalaya, Bhandara

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Prin... arshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra &... nted & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin 431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubll@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

41

भारतीय राजकारण आणि भाषावाद

प्रा. डॉ. रामलाल चौधरी,
मराठी विभाग प्रमुख
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पे.पं. जवाहर नगर, भंडारा

प्रस्तावना :-

पूरातन काळात मानवाने आपले व्यवहार सुरळीतपणे पार पाडावे म्हणून सांकेतिक चिन्हांचा अवलंब केलेला आहे. हे सांकेतिक चिन्ह म्हणजे भाषा होय. जगांत अनेक भाषांचा वापर केला जातो. काही भाषा काळाच्या ओघात लोपही पावत आहेत. पूर्व काळात मानव गटागटात राहत होता तेव्हा त्या गटाची वेगवेगळी बोली भाषा होती. कालांतराने त्यात भरीव बदल होत गेला आणि आज ती लेखण भाषा व बोली भाषा या प्रमाणे मुख्यत: दोन भागात विभागली गेली आहे. मानवाचा जसजसा विकास होत गेला तसतसा त्यांच्यात अनेक भेदभांव निर्माण होत गेले. त्या-त्या नुसार बाद निर्माण होत गेले.

भारतीय समाज व्यवस्थे बद्दल बोलायचे झाल्यास असे म्हणजे वावगे ठरणार नाही की, स्वातंत्र्यपुर्व काळात ज्या कारणास्तव बाद नव्हते ते स्वातंत्र्यानंतर अधिक प्रमाणात उफाळून आले त्यात प्रामुख्याने धर्म, जात, भाषा, प्रांत इत्यादी मुद्यांवर वाद निर्माण झाले. या ठिकाणी भाषावाद या विषयाच्या अनुषंगाने विश्लेषनात्मक विवेचन मांडण्याचा प्रयत्न करणार आहे.

भाषावाद म्हणजे काय ?

मानव आपले दैनंदिन व्यवहार सुरळीत पणे पार पाडण्यासाठी ज्या वाणीचा म्हणजेच सांकेतिक चिन्हांचा वापर करतो त्याला बोलीभाषा म्हणतो. याच सांकेतिक चिन्हांचा नियमबध्द करुन व्यवहारात आणतो तेव्हा त्याला व्यावहारिक भाषा असे म्हणतो. मानवाने आपली जसजसी प्रगती केली तसतसी भाषा सुध्दा प्रगत होत गेली. या प्रगत पणाचाच अवास्तव फायदा काही संधी साधु लोकांनी आपल्या फायदयासाठी नवनवीन प्रश्न निर्माण करुन समाजात तेढ निर्माण करण्याचे काम केले आहे. भारत देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यापासून देशाची राज्य घटना तयार झाली. देशाने लोककल्याणकारी म्हणून लोकशाही प्रणाली स्वीकारली आणि त्यातुनच स्वार्थी राजकारणाला सुरुवात झाली. राजकारण्यांनी समाजाच्या विकासापेक्षा समाजात खल कशाप्रकारे माजविता येईल, स्वत:ला प्रसिध्दी कशा प्रकारे मिळविता येईल या करिता नको त्या विषयाला चेतवून समाजात संभ्रम पसरविण्यातच धन्यता मानली. त्यातूनच भाषावादाचा जन्म झाला. या भाषा वादातून नवनवीन प्रांताचा उगम झाला. काही होण्याच्या वाटेवर आहेत. आपल्या महाराष्ट्रात सुध्दा अधूनमधून हा वाद ऊफाळून येतच असतो. कधी दुकानासमोर पाटी बदलण्याची तर कधी कार्यालयीन व्यवहाराची भाषा बदलण्याची खेळी खेळली जाते. एकूणच भाषावादाच्या संदर्भात आजच्या या विज्ञान युगात म्हणायचे झाल्यास असे म्हणता येईल की, या विषयाला खतपाणी घालणे म्हणजे विकासात अडसर निर्माण करणे होय.

भाषा : आंदोलने व राजकीय मागण्या

भारतीय समाज हा भावनिक स्वभावाचा असल्या कारणाने त्यांच्यात भाषेची विविधता भाषेबद्दलची निष्ठा आणि भाषेची अस्मिता टिकवून ठेवण्यासाठी तीव्र लढा देण्याची तत्परता त्यांच्यात आहे. या भावणिक घटकांनी भारतीय राजकारणाला चांगलेच प्रभावित केले आहे. भारतीय संघराज्यातील घटक राज्यांचा आधार भाषा असावी का? राज्यांचा कारभार लोकभाषेतून चालल्यास खरी लोकशाही निर्माण होईल काय? शिक्षण व उच्च शिक्षणाचे माध्यम कोणते असावे? परभाषा म्हणजेच इंग्रजी भाषेचे शिक्षण सक्तीचे असावे का? कार्यालयातील कामकाजाची भाषा कोणती असावी न्यायालयातील खटले कोणत्या भाषेतून चालवावे? भाषेच्या संदर्भात सीमाभागातील लोकांचे प्रश्न कोणते व त्यावर उपाय काय आहेत? याप्रमाणे स्वांतत्र्य भारतात भाषेच्या नावावर अनेक प्रश्न निर्माण करुन त्यावर राजकारणी आपली राजकिय पोळी भाजून काढत आहेत आणि सर्वसामान्य जनता मात्र त्यात होरपळून बाहेर निघत आहे.

भाषेच्या नावार देशपातळीवर वादंग निर्माण झाल्याचा अनुभव भारतीय समाजाने घेतलेला आहेच. स्वातंत्र्यानंतर देशाची एक भाषा असावी म्हणून हिंदीला 'राष्ट्रभाषा' म्हणून गौरविण्यात आले परंतु भारतीय एका समुहाने त्याला तीव्र विरोध दर्शविला. भारताची एक राष्ट्रभाषा म्हणून संपूर्ण भारतात स्वीकार्य ठरु शकली नाही. उलट उत्तर भारत आणि दक्षिण भारत असे संबोधण्यात येवू लागले. कारण राष्ट्रभाषा हिंदी म्हणून दक्षिण भागातील भारतीयांनी तीव्र विरोध दर्शविला होता. कारण हिंदी ही त्यांची बोली किंवा व्यवहाराची भाषा नव्हती याप्रमाणे हिंदी भाषिक विरुध्द अहिंदी भाषिक असा संघर्ष सुरु झाला.

पंडित जवाहरलाल नेहरु यांचे निधन १९६४ साली झाले. तत्पूर्वी कामकाजाची भाषा म्हणून इंग्रजी भाषेला जी मान्यता होती त्याचा कालावधी १९६५ मध्ये संपत होती. दक्षिण भागात राहण्याऱ्यांची अशी इच्छा होती की, कामकाजाची भाषा म्हणून इंग्रजी भाषेचे स्थान अबाधित राहील. त्याचाच परिणाम दक्षिण भागात दंगली ऊफाळून

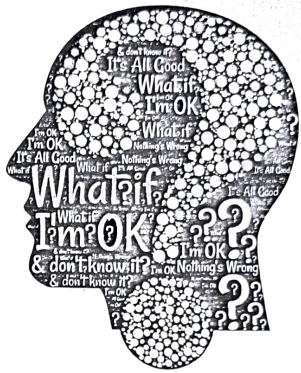
UGC Jr. No. 62759

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

पत्रव्यवहार २०१८

Peer Reviewed / Refereed International Research Journal

VIDYAWARTA®

मानव्यविद्या शाखेंतर्गत आंतरविद्याशाखीय

संशोधनाची नवता आणि परिणामकारकता

(Innovative and Effective Intra-disciplinary Research in Humanities)

प्राचार्य हितेंद्र आहेर
निमंत्रक

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

केले जाते.

१०. प्रकार्यात्मक संशोधन पध्दती - उत्क्रांतीवादी विचार परंपरेच्या विरुध्द प्रक्रियेतून प्रकार्यवादी विचार परंपरा व प्रकार्यवादी संशोधन पध्दती उदयास आली असे मानले जाते. वैद्यकशास्त्रामध्ये मानवी शरीराचा अभ्यास करतांना शरीराचा इतिहास लक्षात घेण्याची गरज नाही तसेच शरीराचे कार्यकसे चालते हे समजून घेण्यासाठी शरीराची उत्क्रांती कशी झाली हे समजून घेण्याची गरज नाही. तर शरीराचा अभ्यास म्हणजे शरीरातील विभिन्न अवयवांचे कार्य परस्परावर कसे अवलंबून आहे. विभिन्न अवयवांच्या कार्यात संतुलन कसे साधले जाते याचा विचार केला जातो.या पध्दतीने अभ्यास करण्याच्या पध्दतीलाच प्रकार्यात्मक संशोधन पध्दती असे म्हणतात.याच संशोधन पध्दतीतून मानवी सममाजाच्या संशोधनासाठी उपयोग केला जातो. रॅडक्लीफ ब्राऊन आणि मॅलिनोव्हस्की यांनी प्रकार्यवादी संशोधन पध्दतीने भिन्न प्रकारच्या समाजाचे अध्ययन केले आहे.रॉबर्ट मर्टन यांनी आधुनिक काळात उपयुक्त पध्दती आहे.

समारोप- संशोधन म्हणजे कोणत्याही विद्याखाचे नवीन ज्ञान मिळविणे होय तसेच नवीन तत्वे,आणि जुनी तत्वोचे परिक्षण करणे होय. संशोधनाला अधीक महत्वाचे स्थान आहे. संशोधनाच्या विविध प्रकारात सामाजिक संशोधन हा एक प्रकार आहे या संशोधनात विज्ञानाचे शुध्द आणि सामाजिक विज्ञान असे दोन प्रकार पडतात तर शास्त्रीय संशोधनात ज्ञान मिळवणिचा हा मुख्य उद्देश असतोआणि पारंपरागत संशोधनात अभ्यासपध्दती अथवा संशोधन पध्दतीचा उपयोग नवीन ज्ञान निर्मितीसाठी केला जातो. परंपरांग संशोधनातचे ऐतिहासिक, तत्वज्ञानीय,तुलनात्मक,स्पष्टीकरणात्मक, मनौवैज्ञानिकसांख्यिकीय, निगमनात्मक आणि आगमनात्मक, अतिभौतिकी,विधी संस्थात्मक आणि प्रकार्यात्मक संशोधन पध्दती असे प्रकार पडतात. सामाजिक शास्त्रातील आंतरविद्याशाखीय संशोधनातुन नवीन संशोधन केले जाते.

संदर्भ -

१. डॉ प्रदीप आगलावे,संशोधन पध्दतीशास्त्र व तंत्रे, विद्याप्रकाशन रुईकर पथ महाल नागपूर -प्रथमावत्ती १ जानेवरी २०००

२. डॉ. वा. भा. पाटील,संशोधन पध्दती, प्रशांत पब्लिकेशन पुणे- प्रथामवत्ती २००६

३. डॉ. वी. एम. क-हाडे,शास्त्रीय संशोधन पध्दती, पिपळापूरे ॲण्ड कं. पब्लिकेशन नागपूर , दुसरी आवृत्ती २००७

४. डॉ.दिलीप खैरनार , प्रगत सामाजिक संशोधन पध्दती व सांख्यिकीय डायमंड पब्लिकेशन पुणे, प्रथम आवृत्ती २००९

५. डॉ. गंगाधर वि. कायदे पाटील, संशोधन पध्दती, चैतन्य पब्लिकेशन नाशिक १३ द्वितीय आवृत्ती १५ आगस्ट २००५

६. प्रा. नीलम धुरी, संशोधन पध्दती, फडके प्रकाशन,कोल्हापूर पहिली आवृती, जुलै २००८

❑❑❑

54

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे मानसिक विश्लेषण

प्रा. डॉ. सी. पी. साखरवाडे,

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख कला व वाणिज्य महा. पे.पंप. (ज.नगर)

प्रस्तावना :-

आजच्या समाजाला जीवन जगण्यासाठी माणूस स्वत: विकास व त्याच जीवनाला अर्थ देण्यास स्वत:च साधन बनला अशा समाजामध्ये आत्महत्याचे प्रमाण माणूस स्वत:लाच साधन म्हणून मानतो. आत्महत्या एक मानसिक कारण आहे.

स्पष्टीकरण :- स्पॅशिक्षक भारतीय शेतकरी "कर्जात जन्मतो कर्जात जगतो आणि कर्जातच मरतो." याचे मुळ पतधोरणाच्या योजनात आहे. सामान्य शेतकऱ्यांना उपलब्ध वित्त संस्थेमार्फतवित्त सहाय्य मिळत नाही आणि जेथे मिळते त्या संस्थेत कागद पत्राची यादी आणि कर्ज मिळविण्यासाठी गुंतागुंतीची प्रक्रिया करावी लागते. त्यामुळे शेतकऱ्यांना वाहय पतपुरवठा सावकार या घटकांवर अवलंबून राहावे लागते. त्याचा परिणाम शेतकऱ्यांना शेतीतून मिळालेले उत्पादन विक्री करुन उत्पन्न मिळते या मिळालेल्या उत्पन्नातून सावकाऱ्याला कर्जाऊ रकमेवरील व्याज मोठया प्रमाणात देण्यावर खार्च केला जातो व त्यातून शिल्लक उत्पन्न शेतकऱ्याजवळ अत्यंत कमी प्रमाणात मिळते. याचा परिणाम शेतकऱ्यांच्या मानसिक आरोग्यावर व नंतर आत्महत्येकडे प्रवृत्त होण्याकडे वळतो.

शेतकऱ्यांचे सरासरी मासिक उत्पन्न ६ हजार ४०० रुपये आहे, असे नॅशनल सॅम्पल सर्व्हेच्या पाहणीतून स्पष्ट झाले आहे. शेतकऱ्याच्या गरजा व त्यावरील खर्च पाहता महिन्याच्या अखेरीस शेतकऱ्याच्या हातात नाममात्र २०० रुपये शिल्लक राहतात. या परिस्थितीत तो महिन्याला ५०० हजार रुपयांचे हफ्ते कसे फेडणार व त्यामुळे मानसिक असंतुलन निर्माण होते. शेतकरी समाजाला दारिद्र्याच्या वारशाशिवाय कसलाही वारसा परंपरेने दिल्याचे आढळत नाही. या दुष्टचक्रातून अजूनही बाहेर पडणे शक्य झाले नाही. काळानुसार शेतकऱ्यांच्या शोषणाच्या नव्या वाटा निर्माण करण्यात आल्या आहेत.

वर्तमानकाळात भारत देशासमोर अनेक आव्हाने असून शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या हे एक महत्वाचे आव्हान आहे. शेतकऱ्यांचे जीवनमान उंचावण्याऐवजी त्यांना हलाखीच्या परिस्थितीत जीवन जगावे लागते. मागील काही काळातील घटनांचा विचार केल्यास आत्महत्या होण्याचे कारण नापिकी, व त्यामुळे सततचा कर्जबाजारीपणा, शेतीला

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

SSN 2394-5303

Printing Area
UGC
Jr. No. 43053
UGC Approved Refereed Journal

प्रिंटिंग एरिया

Mental Health & Todays Challenges

: Editor :
Dinesh Jaronde

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. E. Jawaharnagar(Bhandara)

Jagatswandhan Publication Pvt. Ltd.

23.	Chemical Changes in Brain and Mental Health Problems **Parveen Saini**	174
24.	DEPRESSION ANDIT'S TREATMENT **Roshni Dhawan**	181
25.	The Role of Addiction in Mental Health **Mrs. SunitaVerma**	189
26.	मानसिक स्वास्थ्य और शिक्षकों का योगदान **ज्योत्सना शर्मा**	196
27.	बाल विकास के मनोवैज्ञानिक आधार **प्रा. पोर्णिमा एच. रहांगडाले**	201
28.	मानसिक आरोग्य आणि व्यायाम **प्रा. डॉ.सी.पी. साखरवाडे**	206
29.	मानसिक आरोग्य व आजार **प्रा. मुरलीधर एस. नाकाडे**	210
30.	मानसिक आरोग्य **प्रा डॉ.साधना डी. बाघाडे**	215
31.	कौटिलीय अर्थशास्त्रातील मानसिक आरोग्य आणि संविधान **डॉ. सौ. अपूर्वा निबंधे**	224
32.	ऐ गंगातुमबहतीहोक्यूँ ? मेंचित्रितमानसिकता **प्रा. डॉ. जाधव के. के.**	231
33.	ताणआणिमानसिकवशारीरिकआरोग्य **डॉ. विजय पांडुरंगरावकुलकर्णी**	234
34.	विक्रमोर्वशीय—मनोविकृती विचार **प्रा. सुचित्रा शरद ताजणे**	241
35.	मानसिक आरोग्य व शारीरिक आजार **प्रा. किशोर शेषराव चौरे**	254

Principal
Arts & Comm Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

30

मानसिक आरोग्य

प्रा डॉ.साधना डी. वाघाडे
सहाय्यक प्राध्यापक,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोल पंप, जवाहरनगर, ता. जि.भंडारा

प्रस्तावना

आनंदी रहा, निरोगी रहा

शरीर आणि मन यांचा जवळचा संबंध आहे. मानसिक आरोग्य म्हणजेच मनाचे आरोग्य यांच्या दोन संकल्पना आहेत.

१. मानसिक विकारांचा अभाव असून ती अभावार्थी व अपूर्ण आहे.

२. आधुनिक संकल्पना भावार्थी असून ती अशी आहे ज्या दिर्घकालीन मानसिक अवस्थेत व्यक्तीला

एकंदर बरे वाटते. तिची विचारसरणी बुध्दीप्रणीत व वागणूक समाजमान्य असून विनातील विशिष्ठ उद्दिष्ठे गाठण्यासाठी ता झटत असते. तरीपण ते न साधल्यांस असंतुष्ट होत नसते, तिला मानसिक आरोग्य असे म्हणतात.

मानसिक आरोग्य हे जिवनाच्या प्रत्येक क्षेत्राशी संबधित आहे. म्हणूनच मानसिक आरोग्याच्या विशेष अभ्यासाच्या शाखाही उघडण्यांत आल्या आहेत. या शास्त्राचा जिवशास्त्र, शरीरशास्त्र, खगोलशास्त्र, वैद्यकीयशास्त्र, औषधीशास्त्र, अशा विविध शास्त्राशी सहसंबंध जोडलेला आहे. मानसशास्त्राचा विविध क्षेत्रात अभ्यास होत आहे. कारण मानसशास्त्र हे जिवनसपर्शी आहे. आधुनिक काळात, औद्योगिक विकासामुळे धावपळीच्या, धकाधकीच्या जिवनात मानवी जीवन अधिक गुंतागुंतीचे

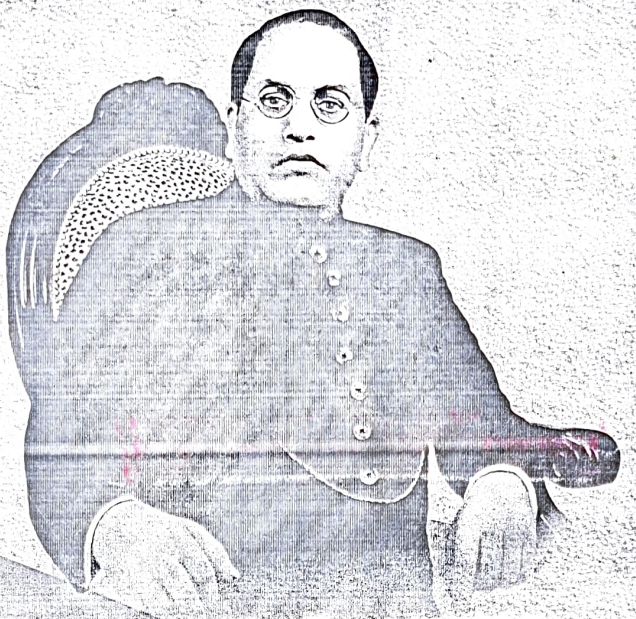
Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

UGC Jr. No. 43053
UGC Approved Refereed Journal

Printing Area

Special Issue March-2018

International Multilingual Research Journal

ISSN 2394-5303

Social Reformer : Dr.Babasaheb Ambedkar

Prof. Dinesh Jaronde

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jawaharnagar(Bhandara)

Printing Area

Index

1) 1956 Dhammakranti& rural women empowerment – A Sociological Study
Dr.Padmanand Manohar Tayade, Washim Dis. Washim || 10

2) Human Rights and Dignity of Life: An Overview
Dr.Shubhangi Dongre, Gondia. || 13

3) Dr.Babasaheb Ambedkar & Annihilation of caste
Dr. Reena Talwar, Dinanagar || 16

4) BabasahebDr.Ambedkar as a Litterateur
Vijay S. Ganvir, Jawaharnagar, Bhandara. || 19

5) Educational Philosophy of Dr.B.R.Ambedkar
Dr. Prabhakar S. Mohe, Kumbhari,Akola. || 22

6) DR. BABASAHEB AMBEDKAR & EDUCATION
SANTOSH KUMAR CHATTARAJ || 26

7) Dr. B R AMBEDKAR'S APPROACH TOWOMEN EMPOWERMENT IN INDIA
SRINIDHI C || 29

8) Babasaheb Ambedkar and Administration
Dr. SnehLata Bhadwar, Punjab || 33

9) Dr. Babasaheb Ambedkar: His revolutionary thoughts on Agriculture
Roshni Dhawan, Dinanagar, Punjab || 36

10) Impact of Dr B. R. Ambedkar on Indian Economy
Asst. Prof.Sanjay Babanrao Choudhari, Washim || 39

11) DR. B.R. AMBEDKAR: AN ARCHITECT OF THE INDIAN CONSTITUTION
Dr. Sujata Shrivastava, Jabalpur. || 41

12) DR.AMBEDKAR'S THOUGHT AND VISION ON SOCIAL JUSTICE
Smt.Suman Shukla, Kannauj (U.P) || 45

Principal
Arts & Comm. Degree College
F, F, Jawaharnagar, Bhandara

of the nation, we have to be honest and committed enough to see that the constitutional provisions meant for the protection and safeguards of the depressed sections of the society . In order to achieve the real goals as had been cherished by Dr. B.R Ambedkar in his quest for social justice for all.

REFERENCES:

1. Ghatak B.K, Dr.Ambedkar's Thoughts, A.P.H Publishers. 2010
2. PrakashPrem, Ambedkar, Politics and Scheduled Castes, Ashish Publishing House, New Delhi, ISBN-81-7024-590-7
3. Rao P Nageshwara, Great Political Thinker: B. R Ambedkar, Sonali Publications,New Delhi, 2011, ISBN-978-81-8411-321-1
4. TomarProf. J.P.S, Dr.Ambedkar's Thought on Education, A.P.H Publishing House, 2010
5. Vakil A. K, Gandhi Ambedkar Dispute: An Analytical Study, A.P.H. Publishing Corporation, New Delhi, 2010
6. www.tiss.edu/tiss-attachements/events/concept-note-4/at.../file
7. http://www.indian-skeptic.org/html/is_v03/3-11-4.htm
8. http://www.shareyouressays.com/87653/essay-on-the-role-of-ambedkar-in-upliftment-of-hindu-society
9. http://www.mainstreamweekly.net/article639.html, April 12, 2008, Ambedkar's Work and MIssion

04

Babasaheb Dr.Ambedkar as a Litterateur

Vijay S. Ganvir
Assistant Professor in English
Arts & Commerce Degree CollegePetrol-pump, Jawaharnagar, Bhandara.

==========**********==========

Babasaheb Dr.Ambedkar was a prolific and revolutionary writer with extraordinary ideas. He was a genius and intellectual who stood for radical changes in Indian society to provide freedom, fraternity, equality and justice. He was a historical reformer who changed 5000 years Indian social, political, economic, cultural and historical system of India by his tireless work and wisdom. He produced vast prose literature on vide range of subjects. His writings and speeches are relevant even today for wellbeing of our nation. Undoubtedly he was a great litterateur. "Ambedkar's thirst of knowledge was supreme, and the company of books gave him the joy of life and serious aloofness. He loved literary pursuits by way of reading the great works of great thinkers almost on all subjects including poetry, art and architecture. Ambedkar could hardly live without reading and writing. He was really a litterateur of producing a vast literature in convincing prose."

He was a passionate lover of books, he loved books to the core of his heart and preserved them with care and craft. He considered books to be his best friends and silent guide to show him the right path of courage, peace and prosperity. He was not confined to a particular subject, collection of books on varied subjects was his life-long hobby. He developed the biggest personal library containing lakhs of precious books. The books gave him inspiration and wisdom. Books for him

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhand

ISSN 2278-3199

Volume - 07, Issue - 01, January - June, 2018

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary

National Research Journal of Social Sciences & Humanities...

National Journal on ...

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Gondia Education Society's

SETH NARSINGDAS MOR ARTS, COMMERCE &

SMT. GODAVARI DEVI SARAF SCIENCE COLLEGE

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

www.journalsnmcsip.org.in

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

महात्मा फुल्यांची धर्मचिकित्सा – पुस्तक समीक्षा

डॉ. नलिनी आय. बोरकर, समाजशास्त्र विभाग, कला, वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेटोलपंप, जवाहरनगर जि. भंडारा
मो. 9421240963, Email – drsanchib@gmail.com

'महात्मा फुलेंचा धर्मविषयक विचार' : एक आकलन' हा प्रा. डॉ. नारायण तु. कांबळे यांचा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाला सादर केलेला एमहात्मा फिल. चा प्रबंध पुस्तक रूपाने 30 सप्टे. 2017 ला प्रकाशित झाला. महात्मा फुल्यांचे धर्म विषयक तत्वज्ञान सर्वापर्यंत पोहचविणे हा हेतू ठेवून शास्त्रीय दृष्टिकोणातून हे संशोधन अत्यंत अभ्यासपूर्ण मांडण्यात आले आहे. फुले–शाहू–आंबेडकर विचारांच्या प्रखर तेजाने न्हावून निघालेल्या विचारवंत लेखकांच्या यादीत डॉ. नारायण कांबळे यांचे नाव प्रकर्षाने घ्यावे लागेल. या पुस्तकात महात्मा फुल्यांचे विचार, त्यांनी सांगितलेला सार्वजनिक सत्यधर्म यांचे चिकित्सक अध्ययन करण्यात आले आहे. समाजशास्त्राचा विज्ञानवादी संशोधक या नात्याने महात्मा फुलेंनी अभिप्रेत असलेल्या सार्वजनिक सत्यधर्माचे स्वरूप उकल करून मांडण्याचा प्रयत्न केला. भारतीय समाजात पूर्वापार रूढ असलेल्या धर्माच्या संकल्पना उध्वस्त करणारे तत्वज्ञान महात्मा फुलेंनी मांडले. धर्म मानवी समाजातील एक महत्वाची सामाजिक संस्था आहे. धर्माचे अध्ययन वेगवेगळया पध्दतीने करता येईल. मानववंशशास्त्रीय, मानसशास्त्रीय, समाजशास्त्रीय अशा तीन प्रकारे धर्माचे दृष्टीकोण अभ्यासले जातात. महात्मा ज्योतीबा फुले यांच्या वाड्मयीन लेखनाचा प्रारंभ मुळात धर्माचिकित्सेतूनच झालेला आहे. सार्वजनिक सत्यधर्म हा त्यांचा शेवटचा ग्रंथ धार्मीक विचारांना स्पष्ट करतो. ब्राम्हणांचे कसब, शेतकऱ्यांचा आसुड, सार्वजनिक सत्यधर्म, अखंडादि काव्य रचना, सत्यशोधक समाजोक्त मंगलाष्टक इत्यादी पुस्तकांमधुन समाजातील धार्मीकतेचे वास्तववादी स्वरूप महात्मा फुल्यांनी उघड केले.

भारतातील सामाजीक क्रांतीचे अग्रदूत म्हणून महात्मा फुल्यांचे नाव प्रसिध्द आहे. आधुनिक काळातील सामाजिक सुधारणांचे विचार महात्मा फुल्यांनी मांडलेत. वर्ण व्यवस्था, जातीव्यवस्था, शुद्रातिशुद्र, ब्राम्हणशाही, स्त्रीशिक्षण, स्त्री सुधारणा इत्यादी महत्वपूर्ण विषयांवर अत्यंत मूलगामी स्वरूपाचे विचार मांडलेत. त्यांनी आपल्या जिवनकार्यातून सुधारणांची सुरवात केली त्यामुळे त्यांना कर्ते सुधारक म्हटले जाते. भारतात स्त्री शिक्षणाची मूहूर्तमेढ रोवण्याचे कार्य त्यांनी केले. ज्योतीरावांनी शिक्षणाचे महत्व ओळखले आणि शुद्रातिशुद्रांना व स्त्रियांना शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही हे जाणले.

1 जानेवारी 1848 ला त्यांनी पुण्याच्या भिडे वाडयात पहिली मुलींची शाळा काढली. इथे शिकविण्यासाठी शिक्षक मिळत नाही असे बघून आपल्या पत्नीस सावित्रीबाईस शिकविले. भारतातील पहिल्या स्त्री शिक्षिका म्हणून सावित्रीबाई पुढे प्रसिध्द झाल्या. विधवा पुर्नविवाहाला चालना मिळावी आणि विधवांपासून जन्माला आलेली मुले व स्वतः विधवा स्त्रियांच्या संगोपनासाठी 'बालहत्या प्रतिबंधक गृहाची' सुरूवात केली. 1864 मध्ये अत्यंत कर्मठ समजल्या जाणाऱ्या पुण्यांच्या भिंतीभिंतीवर घोषणा लिहीली "विधवांनो इथे येवून गुप्तपणे आणि सुरक्षितपणे बाळंत व्हा. तुम्ही आपले मूल न्यावे किंवा इथे ठेवावे हे तुमच्या खुशीवर अवलंबून राहील. मुलाची काळजी अनाथालय घेईल." 1868 मध्ये पाण्याचे भयंकर दुष्काळ पडले. यावर्षी अस्पृश्यांची पाण्यासाठी होणारी दैनावस्था पाहून आपल्या घराचा हौद अस्पृश्यांना खुला केला. शुद्रातिशुद्र, शेतकरी, कष्टकरी समाजाच्या कल्याणासाठी कार्य करीत असतांना भोळया भाबडया समाजाला धर्माच्या नावावर कसे लुबाडले जाते ते बघून महात्मा फुल्यांचे मन विषन्न होत असे. 24 सप्टे. 1873 रोजी त्यांनी सत्यशोधक समाजाची स्थापना याच हेतूने केली. 11 मे 1888 रोजी मांडवी येथील कोलीवाडा येथे ज्योतीरावांचा सत्कार समारंभ आयोजित करून त्यांना टाळयांचा गजरात 'महात्मा' ही पदवी जनतेने उत्स्फुर्तपणे समर्पीत केली. तेंव्हा ज्योतीरावांचे अंतःकरण भरून आले. ते म्हणाले 'माझ्या कनिष्ठ आणि दलित बंधुच्या बाबतीत जे माझे कर्तव्य होते ते मी केले. त्यासाठी मी झगडलो, लढलो! माझ्या अनुयायांनी सत्यशोधक समाजाच्या कार्याचा आणि संदेशाचा अदम्य उत्साहाने, नेटाने आणि चिकाटीने खेडयापाडयातून प्रसार करावा.' 1888 मध्ये अर्धांग वायूमुळे जोतीराव अशक्त झाले तरीही डाव्या हाताने लिहिण्याचा सराव करून त्यांनी 'सार्वजनिक सत्यधर्म' हा अनमोल ग्रंथ लिहीण्यास सुरवात केली. व मार्च 1189 ला हा ग्रंथ लिहून पूर्ण केला.

महात्मा फुले यांनी ओळखले होते की, जोपर्यंत हिंदू धर्माचे स्त्री, शुद्र आणि अतिशुद्र हयांच्या विरोधी असलेले तत्वज्ञान नाकारले जात नाही तो पर्यंत स्त्री किंवा शुद्र आणि अतिशुद्र हयांच्या स्वातंत्र्याचा विचार या देशात रूजू शकणार नाही. म्हणून त्यांनी हिंदू धर्मग्रंथावर आणि तत्वज्ञानावर प्रखर टिका केली. भारतीय समाजाला उद्‌बोधक असे तृतीय रत्न छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा पोवाडा, विद्याखात्यातील ब्राम्हण, पंतोजी पोवाडा, ब्राम्हणाचे कसब, गुलामगीरी, शेतकऱ्यांचा आसूड, इशारा, अखंडादि काव्यरचना इत्यादी पुस्तके लिहिली.

'महात्मा फुल्यांची धर्मचिकित्सा' या अभ्यासपूर्ण पुस्तकात लेखक डॉ. नारायण तु. कांबळे यांनी महात्मा फुल्यांच्या सार्वजनिक सत्यधर्माचे खरे स्वरूप अभ्यासले आहे. महात्मा फुल्यांच्या धर्मविषयक समग्र विचारसरणीचे अधिष्ठान असलेला हा ग्रंथ आहे. व्यक्तीच्या आत्मचिंतनामधुनच त्याच्या सभोवतालचे जग निर्माण होत असते. महात्मा फुल्यांच्या मते आत्मचिंतन करणारा मनुष्य स्वतःवरून जगाची ओळख करतो. आपण इतरांशी कसे वागतो, त्यावरच आपल्याशी इतर कसे वागतात हे ठरते अशी त्यांची नैतीक धारणा असल्याचे मत लेखक प्रतिपादीत करतात.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jawaharnagar, Bhandara

Academic Year

2018-19

2018-19

International Research Journal of Management and Commerce
ISSN: (2348-9766)
Impact Factor 5.564 Volume 5, Issue 7, July 2018
Website- www.aarf.asia, Email : editor@aarf.asia , editoraarf@gmail.com

CROSS CULTURAL GENETICS: A STUDY OF BHARATI MUKHERJEE'S THE TIGER'S DAUGHTER

Dr. Anita Wanjari
Assistant Professor, Department of English
Arts & Commerce Degree College P.Pump
Jawahar Nagar BHANDARA

Abstract: Post-Independence era has witnessed the development of various perspectives regarding Commonwealth literature in India. In this context, the contribution of women takes a special position. The domain of women writing has experienced sparks of novel thinking and futuristic genetics of the women writing. The Indian women writers in English have purveyed in-depth details of cross cultural relationships. Bharati Mukherjee, one of the outstanding women diasporic writers, has portrayed the world of Indian women immigrants with their physical and mental traumatic experiences and predicaments in the alien land. Her almost all characters experience the dilemma of the Eastern and Western confrontation. The present research paper aims at exploring various cross-cultural relations depicted in her novel *The Tiger's Daughter* which is a unique example of cross-cultural crisis and is based on the interaction of both the Eastern and the Western cultures. This paper brings forth various reasons of cultural variations and possible causes of cultural conflicts in the journeys of immigrants.

Keywords : acculturation, immigrant, cultural displacement, dilemma, western confrontation

Bharati Mukherjee begins her analysis of the theme of strife and struggle between Eastern and Western worlds in her first novel *The Tiger's Daughter*. The Tiger's Daughter is the first novel of Bharati Mukherjee, written during her stay in Canada and published in 1972, revolves around the life of Tara and brings out the cross cultural conflicts faced by her. Her female protagonists suffer the most due to their multiple dislocations. She is the typical representative of a young female associated with Third World countries.

All migrants are nostalgic and keep a strong psychological bond with their ancestral

© Associated Asia Research Foundation (AARF)
A Monthly Double-Blind Peer Reviewed Refereed Open Access International e-Journal - Included in the International Serial Directories.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

SKIREC PUBLICATIONS
7th Floor, TDI Business Center, TDI City 1 SAS Nagar, (INDIA) Punjab - 140307
www.skirec.org | Email Id: skirec.org@gmail.com

Publication Certificate

प्रा. डॉ. सुनिता निठूरी रविदास
कला
वाणिज्य और विज्ञान महाविद्यालय
भंडारा

I wish to place on record my profuse gratitude and heartiest felicitation on very kind heartedly submitting your research paper titled "भारत सरकार की उदारीकरण नीति और भारतीय अर्थव्यवस्था पर इसके प्रभाव एक महत्वपूर्ण अवलोकन" in International Journal of Business Economics and Management Research, Vol. 9, Issue 8, August 2018, Impact Factor: 4.963, ISSN: (2229-4848), UGC Approved Journal. The scholarly paper provided in valuable insights on the topic. It gives me immense pleasure in conveying to your good self the appreciation which your article has earned from the learned members of our Editorial Board. I would like to take this opportunity to thank you for your valuable contribution and wish that you would be kind enough to communicate your research papers for publication in our ensuing editions of the journal.

This will go a long way in solidifying our academic association and camaraderie.

Thanking you once again

With Best Regards

DR S.Kumar
Managing Cum Publishing Editor

Principal
Arts & Comm. Degree Cum
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

Asia Pacific Journal of Research in Business Management, ISSN: 2229-4104
International Journal of Business Economics and MGT Research, ISSN: 2229-4848
International Journal of Marketing and Management Research, ISSN: 2229-6883
Journal on Banking Financial Services & Insurance Research, ISSN: 2231-4288
ECONSPEAK: A Journal of Advances in MGT IT & Social Sciences, ISSN: 2231-4571

International Journal of Business Economics and Management Research
Vol. 9, Issue 8, August 2018 Impact Factor: 4.963 ISSN: (2229-4848)
www.skirec.org Email Id: skirec.org@gmail.com

भारत सरकार की उदारीकरण नीति और भारतीय अर्थव्यवस्था पर इसके प्रभाव एक महत्वपूर्ण अवलोकन

प्रा. डॉ. सुनिता निठूरी रविदास

कला, वाणिज्य और विज्ञान महाविद्यालय

जवाहर नगर पेट्रोल पंप ठाणा जिला भंडारा

सारांश

समाजवादी अर्थव्यवस्था में उत्पादन की सभी क्षेत्रपर सरकार का नियंत्रण होता है। देश में सभी उद्योग सरकार के स्वामित्व में होते हैं। स्वतंत्रता के बाद, भारत सरकार ने मिश्रित अर्थव्यवस्था की नीति अपनाई लेकिन अधिकांश उद्योगों पर सरकार का नियंत्रण था और अन्य उद्योगों को सरकार द्वारा लाइसेंस दिया जाना था। एक तरह से ज्यादातर उद्योग सरकार के नियंत्रण में है। एक तरह से १९९१ तक भारतीय अर्थव्यवस्था पूरी तरह से बंद थी। १९९० तक, सुस्त उद्योग और सार्वजनिक क्षेत्र में बड़े पैमाने पर निवेश के कारण भारत का सार्वजनिक क्षेत्र का खर्च लगातार बढ़ रहा था। उसी समय, खाड़ी में युद्ध छिड़ गया, और वैश्विक बाजार मे तेल की कीमतें बढ़ गईं। इससे भारत की विदेशी मुद्रा का भंडार प्रभावित हुआ। इस समय भारत के पास कुछ दिनों के लिए पर्याप्त विदेशी मुद्रा थी। इसलिए भारत को बैंक ऑफ इंग्लैंड के पास सोना गिरवी रखकर विदेशी मुद्रा लेनी पड़ी। १९९० में, सकल घरेलू उत्पाद में राजस्व व्यय के अनुपात में २३ की वृद्धि हुई, जबकि पूंजीगत व्यय में ३० की वृद्धि हुई। अंतरराष्ट्रीय स्तर पर भारत की गिरते आर्थिक पत के कारण, आईएमएफ और विश्व बैंक ने भी भारत को कठिन शर्तोंपर ऋण स्वीकृत किए थे। इसी दौरान दुनिया मे गैट के तहत डंकल प्रस्ताव की हवाएं चलने लगीं थी। चूंकि भारत गैट का सदस्य होने कारण, भारत को भी निकट भविष्य में डंकल प्रस्ताव को स्वीकार करना ही था । इनमें वैश्वीकरण, उदारीकरण और निजीकरण की महत्वपूर्ण शर्तें शामिल थीं। उनमें से भारतीय उद्योगोका उदारीकरण करना एक महत्वपूर्ण शर्थ थी । भारत सरकार ने १९९१ की औद्योगिक नीति के अनुसार उदारीकरण की नीति अपनाई। समाजवादी अर्थव्यवस्था को पूरी तरह से मुक्त अर्थव्यवस्था बनाना बहुत मुश्किलें पैदा करता है। उदारीकरण का अर्थ है सरकारी नियंत्रण को कम करना और सरकारी प्रतिबंधों मे ढील देना है।

प्रस्तावना

२४ जुलाई १९९१ के दिन भारत सरकार ने 'नई औद्योगिक नीति' की घोषणा की। इस नीति ने पिछले तीन दशकों में भारतीय अर्थव्यवस्था में महत्वपूर्ण नीतिगत परिवर्तन किए हैं। आर्थिक सुधार के इस मॉडल को आमतौर पर लिबरेशन, निजीकरण और वैश्वीकरण (एलपीजी मॉडल) के रूप में जाना जाता है। इस मॉडल का मुख्य उद्देश्य भारत को दुनिया की सबसे बड़ी अर्थव्यवस्था, तेजी से बढ़ती अर्थव्यवस्था बनाना और भारतीय अर्थव्यवस्था को विश्व अर्थव्यवस्था के साथ प्रतिस्पर्धी बनाना था।

Arts & Comm. Deg. College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

गुरुकुल इंटरनेशनल पब्लिशिंग सर्विसेस, पुणे.

Celebrating 150th Birth Anniversary of the Father Of Nation, Mahatma Gandhi a global event. On this occasion, We Publish,

Special Issue on

Thoughts on Mahatma Gandhi

with Peer Reviewed Journal, ISSN NO.2394-8426 with Impact Factor 4.374.

Published On Date 02.10.2018

Issue Online Available At : http://gurukuljournal.com/

Organized & Published By

rukul International Multidisciplinary Research Journal
+919273759904 Email: chiefeditor@gurukuljournal.com
Website : http://gurukuljournal.com/

Chief Editor,

Principal
Arts & Comm. Degree College
Bhandara

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ)*with* International Impact Factor 4.374
Peer Reviewed Journal

ISSN No. 2394-8426
Thoughts on Mahatma Gandhi
Issue–II, Volume–VIII(I)

INDEX

Paper No.	Title	Author	Page No.
1	Gandhian Thought And Peace Building	Ajay Gajanan Murkute	1-5
2	Educational views of Mahatma Gandhi	Dr. S. M. Satpute	6-9
3	The Relevance of Gandhi to-day	Prof. Dr. S. K. Singh	10-14
51	महात्मा गांधी आणि ग्रामस्वराज्य	प्रा.डॉ.राजेन्द्रप्रसाद पटले	101-104
52	महात्मा गांधींचे स्वच्छते विषयीचे विचार	डॉ. पी. एन. वाघ	105-107
53	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक योगदान	प्रा. डॉ. हिराचंद चोखाजी वेस्कडे	108-111
54	मुलोध्योगी शिक्षणाच्या सिद्धांताची अनिवार्यता	डॉ. राजेश शंकरराव पत्तीवार	112-114
55	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहासंबंधीचे विचार	प्रा. मनोज के.सरोदे	115-118
101	Gandhi The Architect Of Modern Indian Nationalist Politics And Social Structure आधुनिक भारतीय राष्ट्रवादी राजनीती और सामाजिक संरचना के 'शिल्पी' गांधीजी	डॉ.दिनेश कुमार पाण्डेय	201-205
102	गांधीवादी विचारधारा-ग्रामीण विकास के संदर्भ	श्रीमती चैताली सलूजा	206-211
103	Necessity And Importance Of Gandhi Philosophy In Cantemporary Discussion समकालीन विमर्श में गांधी दर्शन की आवश्यकता और महत्व	डॉ.मंजुला पाण्डेय	212-216
104	Seven Decade Of Independence And Commemoration On The Pretent Of Gandhi Vision गांधी दृष्टि के बहाने आजादी के सात दशक और स्मृती शेष	डॉ. शुभा मिश्रा	217- 221
105	महात्मा गांधी आणि महिला सक्षमीकरण	प्रा.रेखा बबाजी मेश्राम	222-225

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ)*with* International Impact Factor 4.374
Peer Reviewed Journal

ISSN No. 2394-8426
Thoughts on Mahatma Gandhi
Issue–II, Volume–VIII(I)

महात्मा गांधी आणि ग्रामस्वराज्य

प्रा. डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला वाणिज्य महाविद्यालय,
पेट्रोल पंप, जवाहरनगर,
भंडारा.
मो. नं. ९४२२३४३६८४

प्रस्तावणा :–

महात्मा गांधी हे आदर्शवादी युगप्रर्वतक नेते होते. त्यांचे सत्य–अहिंसा, सत्याग्रह, विश्वस्तसंकल्पना, ग्रामस्वराज्य म्हणजे विचारांचा मोठा ठेवा होय. महात्मा गांधीनी अनेक क्षेत्रात कार्य केले आहे. त्यांचे कार्यक्षेत्र अत्यंत व्यापक होते. सामाजिक, आर्थिक, राजकिय आणि शैक्षणिक इत्यादी गोष्टीवर वेळोवेंळी त्यांनी आपले विचार प्रदर्शित केले आहेत. त्यांचे वैचारीक विश्व फार मोठे होते. विचारांच्याबाबतीत महात्मा गांधीची तुलना फक्त ॲरिस्टॉटलशी केली जावू शकते. ॲरिस्टॉटलहून महात्मा गांधीजींचा नैतिक दर्जा जास्त श्रेष्ट आहे हेही तेवढेच सत्य आहे. राजकारणाचे आध्यात्मिकरण हे त्यांच्या तत्वज्ञानाचे मुख्य सूत्र आहे. राजकारण आणि नितीशास्त्र यांची जी फारकत झालेली दिसत होती, ती त्यांना मान्य नव्हती. एका आध्यात्मिक व आदर्शवादी भूमिकेतून राजकारणाचा विचार महात्मा गांधी करतात. ते समाजवादी होते. वर्गहीन व दंडहीन समाजरचना त्यांना मान्य होती. महात्मा गांधीचे ग्रामस्वच्छतेचे स्वप्न १९२१ नंतरचे आहे. गांधीजींनी भारतात जे प्रयोग आणि उपक्रम राबविले त्या सर्वांचा प्रारंभ दक्षिण आफ्रिकेत त्यांनी जो लढा दिला त्यामधून दिसून येते. स्वच्छ, सुदंर, सुबक, स्वावलंबी गाव, छोटीशी शाळा, छोटेशे मैदान असे टूमदार स्वच्छ गाव गांधीजींना अभिप्रेत होते. साधे राहणीमान उच्च विचार हे गांधीजीचे आदर्श तत्व होते. खेडयासंबधी भविष्यात उदभवणा–या समस्यासंबंधी विचार करुन ग्रामव्यवस्था सुखी व समाधानी राहील यासंबंधी विचार त्यांनी मांडलेला आहे. भारतीय राज्यघटनेतील कलमांवर गांधीजीच्या विचारांचा प्रभाव दिसुन येतो. पंचायतराज व्यवस्थेत होत असलेले बदल, पंचायतराजचे सक्षमीकरण, ग्रामसभा, ग्रामस्वराज्य, पंचायतराजला मिळालेले अधिकार, देशातील स्वच्छता अभियान, तंटामुक्ती अभियान, स्वदेशी, स्वावलंबन, प्रशासन, आर्थिक नियोजन, निसर्गनिर्मित न्यायदान या सर्व बाबींवर गांधीजीच्या तत्वप्रणालीचा प्रभाव दिसून येतो.

महात्मा गांधी जीची ग्रामस्वच्छतेची संकल्पना

'ग्रामस्वराज्य' या शब्दाचा अर्थ आपले राज्य किंवा शासन असा होतो. वैदिक साहित्यामध्ये ग्रामस्वराज्य हा शब्द ' आत्मानुशासन ' किंवा ' आत्म–संयम ' या संदर्भाने आलेला आहे. ग्रामस्वराज्य म्हणजे खेडयातील जनतेच्या नियंत्रणाखालील व अधिन असलेले शासन होय.

'ग्रामस्वराज्याची ' व्याख्या सांगतांना महात्मा गांधी म्हणतात की, लोकांच्या संमतीने होणारे भारत वर्षातील शासन. लोकांच्या संमतीने हे शासन देशवासीयांच्या मताधिकारांच्या प्रयोगावर आधारीत असेल. गांधीजीच्या मते लोकसंमती म्हणजे देशातील सर्वसामान्य जनता त्यामध्ये स्त्री असेल आणि पुरुषही असेल. हे लोक या देशातील असतील किंवा या देशात येऊन स्थायिक झालेले असतील. खरे ग्रामस्वराज्य हे थोडया लोकांकडून सत्ता प्राप्त केल्याने हस्तगत होत नाही. 'ग्रामस्वराज्य म्हणजे प्राप्त राज्य व समाजामध्ये कसल्याही प्रकारे जातिभेद आणि धर्मभेद असणार नाही. या समाजामध्ये केवळ शिक्षित व श्रीमंत लोकांचेच अधिकार नसतील तसेच बहुसंख्य धार्मिक असलेल्या लोकांनीही सत्ता असणार नाही कोणी शोषण करणार नाही.' ग्रामस्वराज्य हे सर्वांसाठी सर्वांच्या कल्याणासाठी असेल, ही संकल्पना विकेंद्रीकरणाच्या माध्यमातून अस्तित्वात आणता येते विकेंद्रीकरणाचा केंद्रबिंदु हा ग्राम असेल आणि त्या खेडयाच्या केंद्रस्थानी व्यक्ती असेल ग्रामीण भागाची सक्षमता वाढवायची असेल तर आपणास चरखा, खादी व इतर ग्रामोद्योग ही गांधीची त्रिसुत्री ग्रामस्वराज्यात अत्यंत महत्वाची आहे.महात्मा गांधींना भारतीय संस्कृती आणि परंपरांचा अभिमान होता. रामाच्या राज्यात ज्याप्रमाणे सर्व सुबता होती त्याप्रमाणे आदर्श राज्य या युगातही शक्य

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2278-3199
Volume - 07, Issue - 02, July - December, 2018.

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary National Research Journal of Social Sciences & Humanities

National Journal on.....

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Chief Editor

Dr. C. B. Masram

Principal

S. N. Mor Arts, Commerce & Smt. G. D. Saraf Science College,
Tumsar Dist. Bhandara.

Editor

Dr. Rahul Bhagat

Associate Professor & Head Department of Sociology,
S. N. Mor Arts, Commerce & Smt. G. D. Saraf Science College,
Tumsar Dist. Bhandara - 441912

Published By

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

S. N. MOR ART, COMMERCE & SMT. G. D. SARAF SCIENCE COLLEGE,

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Email-principalsnmorcollege@rediffmail.com / rjbhagat1968@yahoo.co.in
Website - www.snmorcollege.org.in
Phone No. - 07183-233300 / 07183-233301 Mobile - 09422113067 / 09420359657

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary National Research Journal of Social Sciences & Humanities....

'Social Issues and Problems'

- CONTENTS –

Sr. No.	Title of Paper	Authors Name	Page No.
1.	Buddhist Culture In India	Dr. M. S. Wankhede	...1
2.	Corporate Social Responsibility	Dr. K. K. Lende	...7
3.	Investigation of drinking water for its potability...	S.A. Mote, P. U. Meshram, M.G.Thakare	...12
4.	Pre and Post Disaster Management for Library	Anand Malewar, Sunil Kanholkar	...15
5.	Poverty: Social Problems in India	Dr. Ajaykumar Mohbansi	...18
6.	Social Problems: Gender Inequality	Dr. Surendra Pawar	...22
7.	English in India	James Morely	...27
8.	गोंड आदिवासी में जनचेतना ...	प्रा. बबन मेश्राम, डॉ. प्रदिप मेश्राम	...32
9.	ताराबाई शिंदे प्रणीत स्त्रि-पुरूष समानता	डॉ. नलिनी बोरकर	35
10.	गलिच्छवस्तीतील किशोरवयीन मुली व आरोग्य	डॉ. साधना लांजेवार	...39
11.	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या	डॉ. दिपक पवार	...42
12.	रोकडरहित व्यवहारांचे लाभ.....	प्रा. आकाश बेले	...46
13.	व्यावसायिक शिक्षणाच्या खाजगीकरणाचा	हेमचंद्र रामटेककर	...51
14.	कवडस येथील ऐतिहासिक गढी	डॉ. टी. जी. गेडाम	...56
15.	स्त्री सक्षमीकरण : एक दृष्टिक्षेप	डॉ. संतोष मेंढेकर	...60
16.	पॉलिअॅमरी बहुविध नातेसंबंध	प्रा. जयंत घाटगे	...63
17.	औरंगजेबाच्या कार्याचे मुल्यमापन	डॉ. प्रमिला भोयर	...67
18.	भारताचे परराष्ट्र धोरण	डॉ. संपदा कुल्लरवार	...69
19.	महाराष्ट्र शासनाची कृषी विकासात भूमिका..	प्रा. प्रविण कामथे	...72
20.	स्त्री चळवळीच्या परिवर्तनाचे प्रवाह	डॉ. अंजली जोशी-टेंभूर्णीकर	...76
21.	कुपोषणामुळे होणारे रोग आणि उपाययोजना	प्रा. सुनिता राठोड	...80
22.	गांधी आणि डॉ. आंबेडकर यांचे राजकीय विचार	डॉ. सुधाकर जावळे	...86
23.	हलबा/हलबी आदिवासी जमातींची स्थिती...	प्रा. सुनिल उईके, डॉ. सुरेश खंगार	...93
24.	आदिवासी समाज आणि व्यसनाधिनता....	डॉ. धनराज चौखुंडे	...96
25.	आंबेडकरी चळवळीची दिशाहीनता....	डॉ. नारायण कांबळे	...99
26.	ब्रिटीशकालीन अकोला जिल्ह्याची उद्योग स्थिती...	प्रा. मनोज सोनोने	...101
27.	भारतीय महिलांची स्थिती आणि गती....	डॉ. दत्तात्रय वाटमोडे	...104
28.	पंचवार्षिक योजनेमध्ये ऋणाचा सहभाग.....	डॉ. अर्चना अंतुरकर	...107

Principal
Arts, Commerce College
P. P. Jawadwar

Poverty: Social Problems in India

Dr. Ajaykumar S. Mohobansi, (Prinicipal) H.O.D. Sociology, Art's & Commerce College, P.Pump Jawaharnagar. Mo.No.9422834230

The 19th century and early 20th century saw increasing poverty in India during the colonial era. Over this period the colonial government, de industrialized India by reducing government and other finished products manufacturing by artisans in India imparting these from Britains expanding industry with 19th century industrial innovations, while simultaneously encoring conversion of more land into the forms and agricultural export from the India.

"There was lack of food ,of clothing of housing and of every other essential requirements of human existence the development policy objective should be to get ride of the applying poverty of the people".....Neharu, the discovery of India,(1946) After the independence, 1950's poverty 2000's poverty Sexena committee reports, using data our 1972 to 2000 separated calorific in take apart from nominal income in its economic analysis of poverty in India, and then stated that 50% of Indians lived below the poverty live the planning commission of India, in contrast, determined that the povertyrate was 39%. *Poverty and suicide:* Suicide is a multifactorial event. While mental illness is a significant risk factor, researchers in developing countries including India , note that often it is the individual's psychosocial context and stress which are the most common correlates of suicide. Among the commonly reported stressors are financial hardship, lower education and unfulfilled expectations at work.

Year	Total population (millions)	50% lived on (rs 1year)	95%lived on (rs 1 year)
1956-57	359	180	443
1961-62	445	204	498
1967-68	514	222	512

The high rates of suicide in the unemployed, marginalized and those subject to rapid and significant social change, is explained by the fact that suicidehas been interpreted not only as a gesture of despair but also a means by which to express a deeply felt sense of having been wronged. Thus it may be seen an option to those who perceive themselves as wielding little power to make a change. While poverty is easily understood as an individual -level risk factor, an ecological perspective on suicide that analyses the problem at a community level also suggests that areas of poverty, deprivation, unemployment and poor education are associated with higher suicide rates.

Mental health issues associated with poverty: The association between poverty and mental health can be explored under various headings.

Distress as a result of poverty: Poverty brings along with it a lack of opportunity, reduced availability and accessibility to resources and a greater likelihood of experiencing difficult events. The resultant distress may manifest in a variety of presentations including emotional states such as low mood and sadness, frustration or discontent; in the Indian setting many individuals may also present with physical symptoms for which there is no identifiable organic cause. On enquiry the individual often attributes his problems to the state of poverty and its attendant hardships.

A British survey which asked respondents what they had experienced as a result of being poor recorded difficulties in relationships with friends and family, being bored, feeling a failure or looked down upon, in addition to feeling depressed. *Poverty as a risk factor for mental illness:* Poverty, acting through economic stressors such as unemployment and lack of affordable housing, is more likely to precede mental illnesses such as depression and anxiety, thus making it an important risk factor for mental illness.

Psychiatric diagnosis leading to poverty: One of the difficulties in research on the relationship between poverty and mental health is the issue of 'drift'. Since the 1930s several studies have reported that the greater prevalence of schizophrenia in people of lower socioeconomic status is a result of the psychiatric disorder and not due to poverty. Researchers proposed the 'Drift hypothesis' that stated that the disorder results in deterioration in functioning to such an extent that the individual drifts down to a lower socio-economic state.

This theory suggests that the greater proportion of observed psychiatric symptoms and admissions from poorer areas is the result of inward migration of

Principal
Arts & Comm. Degree College
P.P. Jawaharnagar, Bhandara

२. समाजोपदेषक - संत नामदेव

डॉ. राम चौधरी
मराठी विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पेट्रोल पंप, जवाहरनगर, भंडारा.

"आम्हा सापडले वर्म। करु भागवत धर्म।"1

श्री संत नामदेव महाराज हे वारकरी संप्रदायातील एक महत्वाचे संत म्हणून ओळखले जातात. नामदेव हे संत माऊली ज्ञानेश्वर यांच्या समकालीन संत होत. मराठीतील पहिले पद्य चरित्रकार म्हणून नामदेवांना ओळखले जाते. संत नामदेव हे ज्ञानेश्वरांचे समकालीन असून त्यांनी ज्ञानेश्वरांच्या जीवनावर अभंग रचून ज्ञानेश्वर चरित्र लिहिले असून मराठी साहित्यात मोलाची भर घातली आहे. नामदेवाच्या या चरित्र लेखनामुळे ज्ञानेश्वर कळायला वाचक वर्गाला अधिक सहज झाले आहे. कारण नामदेव महाराज हे समकालीन असून ज्ञानेश्वरांच्या संजीवन समाधी नंतर पन्नास वर्षे जीवन जगतात. नामदेवांनी ज्ञानेश्वरांच्या जीवनावर एकूण साडे तीनशे अभंग रचलेले आहेत. संत नामदेव ज्ञानेश्वराबरोबर निवृत्ती, सोपान आणि मुक्ताबाई या भावंडाच्या सहवासात वावरलेले असल्याने त्यांच्या प्रतीही आदराची भावना त्यांच्यात होती. हे खालील अभंगावरून सहज लक्षात येते.

"तिन्ही देव जैसे परब्रम्हीचे ठसे। जगी सूर्य जैसे प्रकाशले।।1।।
धन्यतो निवृत्ती धन्यतो सोपान। धन्यतो निधान ज्ञानदेवो।।2।।
उपजतांनी ज्ञानी हे वर्म जानाणि। आले लोटांगणी चांगदेव।।3।।
प्रत्यक्ष पैठणी भटी केला वाद। बोलविला वेद म्हैशी पुत्रा।।4।।
सोहं सुकृताच्या सोडोनिया गांठी। केलीसे मराठी गीतादेवी।।5।।
नामा म्हणे सर्व सुकृत पाहिजे। एका वेळा जाईजे अलंकावती।।6।।"2

या प्रमाणे ज्ञानेश्वरांच्या जीवनकार्याचा धावता आलेखच या ठिकाणी नामदेव मांडतात. भागवत धर्माचे आद्य प्रसारक संत नामदेव पंढरीचा महिमा गात असता म्हणतात,

श्री संत नामदेव महाराज पंढरी विषयीची महिमा गातांना पंढरीत वास करणे, चंद्रभागेत स्नान करणे आणि विठ्ठलाचे दर्शन घेणे इत्यादी नित्यकर्म घडली की, जीवनाची सार्थकताच घडली. पंढरी बद्दलची अभिलाषा किती उत्कट होती यावरून दिसून येते. 'जाईन गे माये तया पंढरपूरा, भेटेन माहेरा आपुलिया' वारकरी संप्रदायातील मंडळी पंढरपुराला आपले माहेरघर समजतात. विठ्ठल हेच त्यांची माऊली होय. म्हणूनच मोठ्याा आनंदाने गजर करून–करून आपल्या माहेरला पंढरपुरला जाण्याचा अनुपम सोहळा वर्णित असतात. धर्म पाप–पुण्य, पुनर्जन्म या बाबी आस्थेने मानतो. करिताच संत नामदेव महाराज जन्म जन्मांतरी पंढरी व विठ्ठलाचेच दर्शन घडो अशी इच्छा व्यक्त करतात.

"अवघा संसार करीन सुखाचा। जरी झाला दुःखाचा दुर्धर महा।।1।।
विठोबाची नाम गाईन मनोभावे। चित तेणे नामे सुखावेल।।2।।
इंद्रियांची कोडे सर्वरवे पुरती। मनाचे मावळती मनोधर्म।।3।।

Principal
Arts & Comm. Degree College

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL
MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH
JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi Part-I

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Principal
Comm. Degree College
Bhandara

Ajanta Prakashan

Nagar(Bhandara)

LUME - VII, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2018
ANTA - ISSN 2277 - 5730 -IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

२२. सावित्रीबाई फुले व स्त्री शिक्षण

प्रा. मुरलीधर एस. नाकाडे
भूगोल विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप, जवाहरलाल, ता. जि. भंडारा.

स्त्रीशिक्षणाच्या पुरस्कर्त्या, आद्यप्रवर्तक व भारतीय इतिहासातील पहिल्या प्रशिक्षिका, निस्वार्थी समाजसेविका परमपुज्य सावित्रीबाई फुले यांची जीवनगाथा म्हणजे एक चैतन्याचा झराच होय. सावित्रीबाई फुले म्हणजे एक दैदिप्यमान, प्रेरणादायी व्यक्तिमत्व, त्यांनी स्त्रियांच्या जीवनात क्रांती घडवून आणली व सर्वार्थाने त्या क्रांतीज्योती ठरल्या. एक सर्वसामान्य मुलगी, ते एक असामान्य समाजसेविका हा त्यांचा जीवनप्रवास मन थक्क करून टाकणारा आहे.

आत्मविश्वास ही यशाची गुरूकिल्ली आहे. ज्योतीबांच्या प्रेरणेने स्त्री शिक्षणाचा प्रसार व प्रचार करण्याचा वसा सावित्रीबाईंनी घेतला. आपल्याला कधी लिहीता वाचता येईल याची स्वप्नातही कल्पना नसतांना, अतिशय जिद्दीने शिकण्यांसाठी त्यांनी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. सावित्रीबाईंच कुतूहल व चिकाटी पाहून ज्योतीरावांनी स्त्रीशिक्षणाच्या कार्यात सावित्रीबाईंनी पुढाकार घ्यावा व त्याकरीता प्रशिक्षित व्हाव असं ठरवलं. मिसेस मिचेल यांच्या नॉर्मल स्कूलमध्ये त्यांनी अध्यापनाच प्रशिक्षण घेतल व पहिली भारतीय प्रशिक्षित शिक्षिका होण्याचा बहुमान त्याना मिळाला.

स्त्री–शिक्षणाचा भारतातला पहिला प्रयोग आपल्या शेतीवरील आंब्याच्या झाडाखाली महात्मा फुल्यांनी केला. सावित्रीबाई आणि सगुणाबाई क्षीरसागर हया या प्रयोगशाळेतील पहिल्या विद्यार्थिनी होत. शेतातील माती ही पाटी. शेतातील मातीचा पाटीप्रमाणे उपयोग करून झाडाच्या फांदीच्या काटकीने अक्षरे गिरविण्यास आरंभ झाला. शेतातील वनस्पती, फुलझाडे इत्यादींची नांवे लिहीण्यापासून दैनंदिन जीवनातील प्रसंगावर वाक्यरचना करण्यास सुरूवात झाली. महात्मा फुल्यांनी विद्येचे महत्व ओळखून स्त्री शिक्षणास सर्वश्रेष्ठ स्थान दिले. पुरूषांपेक्षा स्त्रीच्या शिक्षणाला विशेष महत्व आहे हे त्यांनी अचूक ओळखले. म्हणूनच त्यांनी अज्ञान, जातीभेद, स्त्री–पुरूष भेदाभेद मिटविण्यासाठी फुले दाम्पत्यांनी 1 जानेवारी 1848 रोजी पुणे येथे बुधवार पेठेतील भिडयांच्या वाडयात महाराष्ट्रातील पहिली मुलींची शाळा सुरू केली. ज्योतीरावानी आपल्या पत्नी सावित्रीबाई यांची त्या शाळेत शिक्षिका म्हणून नियुक्त केली. स्त्री शिक्षणाच महत्व ओळखून भिडे या सदगृहस्थानी भाडे न घेता आपला वाडा शाळेकरीता दिला. उच्चवर्गिय व शूद्र असा भेदभाव न करता मायेच्या ममतेने विद्यादानाचं हे पवित्र कार्य सुरू झालं. समाजाचा प्रखर विरोध पचवितांना मनाला खचू न देता अधिक जोमाने सावित्रीबाईनी शैक्षणिक कार्यात स्वतःला झोकून दिले. सावित्रीबाईच्या प्रेमळ स्वभावामुळे मुलींच्या संख्या दिवसेदिवस वाढू लागली.

शिक्षिका, लेखिका, कवियीत्री, समाजसेविका अशा विविध भूमिकेतून सावित्रीबाईंनी समाजातील गोरगरीब, दुर्बल घटकांची सेवा करण्यात आपल सारं आयुष्य पणाला लावलं. समाजातलं स्त्रीदास्यत्व मिटविण्यासाठी स्त्रियांनी शिकून सावरून स्वावलंबी बनाव म्हणजे त्यांना आपल्या खऱ्या शक्तीची ओळख होवून पुरूषप्रधान समाजाची गुलामगिरी पत्करण्याची वेळ येणार नाही असं ठाम मत त्यांनी स्त्रियापूढे मांडले. शिक्षणाने वैचारीक क्षमता वाढते.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VII Issue - IV Marathi Part - I October - December - 2018

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

२८. सावित्रीबाई फुले व स्त्रि शिक्षण

प्रा. डॉ. चुन्निलाल प. साखरवाडे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य महाविद्यालय पे. पंप, जवाहरनगर.

प्रस्तावना

सावित्रीबाई फुले यांचा जन्म 3 जानेवारी 1831 मध्ये झाला.महात्मा जोतिबा फुले यांच्या पत्नी म्हणून सावित्रीबाई फुले महाराष्ट्र राज्यात वास्तव्य करणा–या आहेत. विद्या ही मानवाच्या सर्वांगिण विकासाचे महत्वाचे साधन आहे.ही बाब विचारात घेउन स्त्रियांना शिक्षण मिळावे म्हणून 1824 मध्ये मुंबईत मुलींची पहिली शाळा काढली. 1848 साली शुद्र व अतिशुद्रांच्या मुलींसाठी पहिली शाळा पुण्यात काढली. त्यासाठी आपल्या धर्मपत्नीस म्हणजे सावित्रीबाईस शिकवून शिक्षिका बनविले या पहिल्या भारतीय शिक्षिका होय. वेळेप्रसंगी समाजाची निंदा व हालअपेष्टा सहन केली. सावित्रीबाई फुले यांच्या अंगावर जेव्हा शेण, चिखल, कचरा अंगावर फेकल्या जात होता तेव्हा सावित्रीबाई म्हणत की हे कार्य म्हणजे एक प्रकारे फुले अंगावर फेकण्याचा वर्षाव होत असून या सर्व कृत्यातून मला प्रोत्साहन दिल्याचे वाटत असे व अशीच मी स्त्रियांच्या शिक्षणासाठी सेवा करीत राहावे. स्त्रि–शिक्षण,अस्पृश्यांसाठी शाळा, या कामात महात्मा जोतिबा फुले यांच्या सोबत तन–मनाने समाज सुधारणेच्या कार्यात बरोबरीने साथ दिली. शुद्राअतिशुद्रा बरोबरच संपूर्ण स्त्रिवर्गाच्या दुःखा विरूध क्रांती उभी केली.

स्त्रियांना विद्यापीठ स्तरीय शिक्षण

1883 या वर्षापासून मुंबई विद्यापिठात स्त्रियांना प्रवेश मिळू लागला. वुमेन्स इंडिया असोसिएशन, बॉम्बे प्रेसिडन्सी वुमेन्स ग्रॅज्युएट युनियन, दी बॉम्बे प्रेसिडेन्ट वुमेन्स कौन्सिल, दी नॅशनल कौन्सिल ऑफ वुमेन इंडिया या संस्थानी स्त्रियांच्या विकासासाठी महत्वाचे कार्य केले. 1889 ते 1992 या काळात 65 महिला पदवीधर झाल्या. 20 व्या शतकात एस.एन.डी.टी. महिला विद्यापिठाची स्थापना झाली. 1957 मध्ये ऑल इंडिया वुमेन्स कॉन्फरन्सच्या ठरावानुसार जेथे विद्यार्थिनी शिक्षण घेतात तेथे प्राध्यापक नेमण्यात येउ लागल्या. 1941 या वर्षी महिलांसाठी सोफिया महाविद्यालय सूरू करण्यात आले. स्त्रियां पदवी, पदव्युत्तर, पिएच.डी. प्रर्यतचे शिक्षण घेउ लागल्या.

राज्य, शहरी व ग्रामिण स्त्रियांच्या शिक्षणाची टक्केवारी दर्शक तालीका खालील प्रमाणे दिलेली आहे.

राज्य, शहरी व ग्रामिण स्त्रियांच्या शिक्षणाची टक्केवारी दर्शक तालीका

अनु. क्रमांक	स्त्रियांचा शिक्षणाचा स्तर	ग्रामिण(टक्के.)	शहरी (टक्के.)	राज्य (टक्के.)
१	स्त्रियांची साक्षरता	१८०.९१	१८२.०५	३६२.९७
२	माध्यमिकस्तराच्या खाली	१२१.७६	८८.३२	२१०.०८
३	एस.एस. सी.	२५.४०	३१.०६	५६.४६
४	तांत्रिक शिक्षण	१३.९१	२४.९१	३८.८३
५	पदवी व पदवीच्या वरील	५.६७	२५.०४	३४

स्त्रोत : ओ. आर. जी. आय.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawahamagar, Bhandara

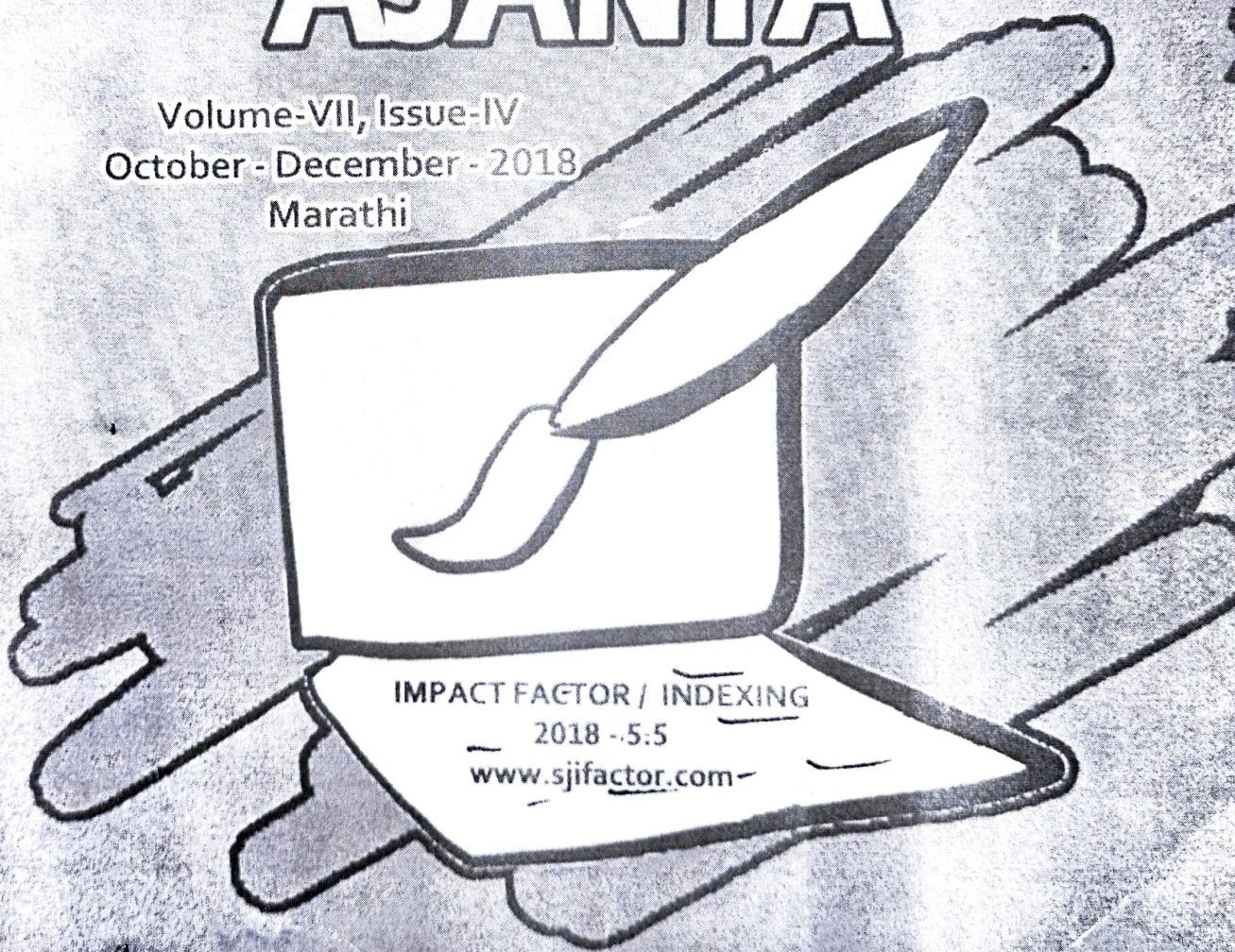
Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

VOLUME - VII, ISSUE - IV - October - December - 2018
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२७	बौद्ध शिक्षणपद्धतीची अधुनिक उपयोगिता **प्रा. डॉ. घनश्याम बाबुराव जगताप**	११०-१११
२८	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची धम्मक्रांती व भारतीय समाज **प्रा. डॉ. गोविंद** रामदिनेवार	११२-११५
२९	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर दिक्षाभूमी व २२ प्रतिज्ञा - एक अध्ययन **प्रा. अरुण एन. गजभिये**	११६-११९
३०	धम्मचक्र प्रवर्तन दिन आणि गौतम बुद्ध **प्रमिला शेषरावजी बोरकर**	१२०-१२३
३१	दलित रंगभूमी **डॉ. शरद देवराव उमाटे**	१२४-१२८
३२	दिक्षाभूमी व राष्ट्रवाद **प्रा. डॉ. व्ही. आय. पाटील**	१२९-१३२
३३	दीक्षाभूमी व ग्रंथ चळवळ **डॉ. प्रतिभा लक्ष्मण वराडे**	१३३-१३५
३४	हिंदी काव्य में अस्तित्वाद **डॉ. दयानंद शिवाजीराव जाधव**	१३६-१३९
३५	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धम्मचक्र प्रवर्तन आणि सद्यस्थिती **डॉ. रमेश डी. इंगोले**	१४०-१४२
३६	ग्रामीण साहित्यातील वास्तवदर्शन - झुलीच्या खाली **प्रा. डॉ. वैभव गोविंदराव माने**	१४३-१४५
३७	विश्वशांतीसाठी तथागत बुद्ध तत्वज्ञानाची आवश्यकता : एक अभ्यास **डॉ. बालाजी मा. गव्हाळे**	१४६-१५०
३८	धम्मचक्र प्रवर्तन : नवसंस्कृतीचे सरनामा **डॉ. नलिनी बोरकर**	१५१-१५५
३९	व्यक्ती आणि सद्यस्थितीतील वैश्विक गरजा **दिनेश आरोंडे**	१५६-१५८

Principal
Arts & Comm. Degree College

VOLUME - VII, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2018
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

३८. धम्मचक्र प्रवर्तन : नवसंस्कृतीची सुरुवात

डॉ. जलिनी बोरकर
समाजशास्त्र विभाग, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप, जवाहरनगर, जि. भंडारा.

सुमारे अडीच हजार वर्षांपूर्वी वैशाख पौर्णिमेला पाक्य कुलात अत्यंत तेजस्वी, श्रेष्ठ असा महापुरुष जन्मास आला. त्याचे नांव सिध्दार्थ गौतम बुध्द. सिध्दार्थाला बुध्दत्वाची प्राप्ती झाली तेव्हापासून जगातील सर्वश्रेष्ठ ज्ञानाची व करुणेवर आधारीत बौध्द धम्म उदयास आला. भारताच्या या महान सुपुत्राने मानवहिताचा महान विचार करून बौध्द धम्माची स्थापना केली. या धम्माद्वारे बुध्दाने जगाला चिरंतन मानवतावाद, विश्वशांती व विश्वकल्याण प्रदान केली. बुध्दाचा धम्म बहुजनाच्या हिताकरीता, त्याच्यावर प्रेम करण्याकरिता आहे. या धम्माचा आदि, अंत सर्व सुखकारक, हितकारक व कल्याणकारक आहे. (डॉ. सुरेष तायडे 2013--17) या धम्मात भेदभाव नाही. देव, आत्मा, परमात्मा नाही. तर केवळ माणसाने माणसासी कसे वागले पाहिजे याचा विचार केलेला आढळतो. बौध्द धम्म नितीमत्तेवर आधारित आहे.

प्रवर्तन आणि परिवर्तन :– डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी नागपूर येथे 14 ऑक्टोबर 1956 ला आपल्या लाखो समाज बांधवासह बौध्द धम्माचा स्विकार केला. या धम्मदिक्षेला साठ वर्षांचा कालखंड लोटला आहे. भारताच्या इतिहासातील आणि संपूर्ण विश्वातील ही एक अलौकीक कृती होती. डॉ. बाबासाहेबांनी येवल्याच्या धम्म परिषदेत 'मी हिंदू म्हणून जन्मास आलो असलो तरी हिंदू म्हणून मरणार नाही' असा निर्धार केला होता, त्याच्या आधीपासूनच त्यांचे धर्ममंथन व धर्मविषयक अध्ययन सुरू केले होते.

परिवर्तन ही स्वयंसिध्द, स्वयंगतिक आणि सिध्द होणारी बाब सूचित करणारी संज्ञा आहे. परिवर्तनाला व्यक्ती नव्हे तर काळ कारणीभूत असतो. 'प्रवर्तन' या पश्चात वर्तन आणि जाणीवपूर्वकता, सातत्य आणि कांचित संभाव्यता हे तीन घटक निर्देषित केले जातात. (केषव मेश्राम 2011--02)

डॉ. बाबासाहेबाच्या कुटुंबातील कबिरपंथी वातावरण, केळुसकर गुरुजींनी दिलेले बुध्दचरित्र, शिक्षण, महात्मा फुले यांचे विचार, राजर्षी षाहू महाराजांचे कार्य, माणगांवची परिषद, त्या आधि मूकनायक, बहिष्कृत भारत यांचे संपादन व त्या कारणाने घडलेले लेखन, विविध सभा--संम्मेलने, परिषदा, मेळावे, सत्याग्रह व त्यातील भाषण, दाहक अनुभव या सगळ्यांचा परिपाक म्हणजे विषमतेला थारा देणाऱ्या मनुस्मृतीला, गीतेला, त्यातील भ्रामक कल्पनांना अवैज्ञानिक रितीभाती, रूढी आणि तर्काच्या वैचारिक कसोटीत बाध्य ठरणाऱ्या अनेक गोष्टीकडे पाहण्याच्या दृष्टीकोनातून अनुभव, अभ्यास, भ्रमंती, चिकित्सा आणि मूळ घटकांची तपासणी करण्याच्या प्रचंड मेहनतीतून त्यांचे विचार परिपक्व होत गेले. 1911 ते 1935 आणि 1948 ते 1956 अशा तीन चार टप्प्यात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर बुध्द धम्मातील प्रकर्षाने आणि धम्मविचारधोरणात बुडून गेलेले पहावयास मिळतात. येवल्याच्या परिषदेतील त्यांची घोषणा हे जाहीर साक्षाकरून स्वीकृत बांधीलकीचा हुंकार होता. (केषव मेश्राम 2011--03)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawahapnagar Bhandara)

2018-19

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta® | Oct. To Dec. 2018 Issue-27, Vol-03 | 01

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

Oct. To Dec. 2018
Issue-27, Vol-03

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ **विद्यावार्ता** या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. **न्यायक्षेत्र:बीड**

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat**.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawalabazar, Bhanderi

26

सत्यशोधकी मराठी जलसे

प्रा. जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले
मराठी विभाग,
कला, वाणिज्य महाविद्यालय, जवाहरनगर, भंडारा

प्रस्तावना :—

महाराष्ट्रात मराठी भाषेच्या परिघामध्ये असलेल्या कलाप्रकारांमध्ये 'जलसा' या कलाप्रकाराला सांस्कृतिक दृष्टया अनन्यसाधारण महत्व आहे. लोकजीवनात, लोकसंस्कृतीच्या, लोककलांच्या व्यापातून 'जलसा' हा कलाप्रकार विकसित होत गेला. त्यामुळे मराठी भाषा, मराठी वाङ्मय, मराठी लोककला प्रकारातून विकसित होत गेलेल्या सांस्कृतिक धारेमध्ये 'जलसा' या कलाप्रकाराच्या पाऊलखुणा शोधता येऊ शकतात.

'जलसा' या वाङ्मयप्रकाराच्या व्युत्पत्तीचा सविस्तर विचार यापूर्वीच केला असून जलसा या कलाप्रकाराचे अस्तित्व संगीत जलशाच्या नंतर सत्यशोधक जलसांच्या रूपाने उदयास आले. या सत्यशोधक जलशांनी संगीत जलशातील रंजकता वा निव्वळ संगीतप्रधान करमणूक हा पारंपारिक अर्थ नाकारून केवळ संरचना स्विकारली व बहुजन समाजाच्या स्थिती—गती, दु:ख, वेदना, शोषण व अवहेलना यांचे वास्तव दर्शन घडविले. अधर्माचे खंडन व मानवाच्या अस्मितेचा उद्घोष या माध्यमातून सुरू होते. महात्मा फुले, राजर्षी शाहू, कृष्णराव भालेकर यांचे विचार आणि कार्य हाच सत्यशोधकी जलशांचा गाभा होता.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टये :—

परंपारिक तमाशाची जागा समाजप्रबोधनात्मक जलशांनी घेतली. हा सामाजिक जलसा म्हणजे एकापरिने लोकतत्वांचा समाजप्रबोधनात्मक आविष्कारच होता. म. फुलेंच्या नंतर त्यांच्या अनुयायांनी, त्यांच्या कार्यकर्त्यांनी त्या काळी लोकांमध्ये प्रचलित असलेल्या संगीतबारीच्या तमाशाचा आकृतिबंध स्वीकारून सत्यशोधक विचाराचा सार रंजक पद्धतीने लोकांपूढे मांडला. सुरवातीला त्यांनी 'सत्यशोधक तमाशा' असे नाव दिले. त्यालाच पुढे 'सत्यशोधकी जलसे' असे नामाभिधान प्राप्त झाले. याचे स्वरूप संगीत तमाशा, सत्यशोधकी जलसे आणि आंबेडकरी जलसे असे विस्तारित होत गेले असून केवळ रंजनप्रकाराच्या उद्देशाने याचे महत्त्व न राहता महाराष्ट्राच्या प्रबोधनासाठी व आंबेडकरी जलसांच्या प्रेरणेसाठी 'सत्यशोधकी जलश्यांनी फार महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. म्हणून सत्यशोधकी जलशांचे स्वरूप, व्याप्ती, कार्य व महत्त्व विशद करून मराठी जलश्यांची प्रेरणा म्हणून 'सत्यशोधकी जलश्यांचे' अनन्यसाधारण महत्त्व स्पष्ट करणे हे या संशोधनाचे उद्दिष्ट आहे.

शोधनिबंधाची गृहिते :—

'सत्यशोधकी जलसा' हा एक वेगळा लोकवाङ्मय प्रकार आहे. त्याचा मुख्य हेतू प्रबोधन करणे असून त्याचे तंत्र आंबेडकरी जलश्यांची प्रेरणा ठरली आहे.

सत्यशोधकी जलश्यांचे स्वरूप व व्याप्ती :—

१९१० च्या सुमारास सत्यशोधकी जलश्यांचा प्रारंभ झाला असून 'भीमराव महामुनी' हेच आद्यसत्यशोधकी जलसाकार होत. त्यांनी हजारोलोकांना एकाचवेळी महात्मा फुलेंचे सत्यशोधक चळवळीचे विचार रंजक पद्धतीने सांगता येतील या हेतूने सत्यशोधकी जलशांचा प्रारंभ झाला आहे.

सत्यशोधकी जलस्यांची व्याख्या :—

सत्यशोधकी जलशांचा अर्थ सांगण्यापूर्वी 'जलसा' या संकल्पनेचा अर्थ समजून घेणे महत्त्वाचे आहे. 'जलसा' हा शब्द तमाशा व शाहिरी या शब्दाप्रमाणेच अरबी भाषेतून आलेला दिसतो. 'जलसा' म्हणजे गाण्याची—बजावण्याची बैठक, गाण्याची मैफल, सम्मेलन, उत्सव, समारंभ अशाप्रकारचा अर्थ शब्दकोषात सापडतो. आंबेडकरी जलश्यांच्या संदर्भात 'वसंत घोगरे' यांनी अशी व्याख्या केली आहे की, ''जलसा म्हणजे सहजासहजी केव्हाही, कुठेही सादर करता येईल असे फार्सिकल संगीत नाटक.'' यातूनच गाणे—बजावण्याची मैफल असा एक अर्थ सूचित होतो.

Principal
Arts & Comm. Degree College

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Half Yearly Research Journal

ISO 9001:2008 QMS
ISBN / ISSN

Volume - VIII, Issue - I, January - March - 2019
ISSN 2277 - 5730
Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

Vijay Sakharam Ganvir

As a Recognition of the Publication of the Paper Entitled

Place of Women in Buddhism

Principal
Arts & Comm. Degree Col
P.D. Jawahar

Editor : Vinay S. Hatole

Ajanta Prakashan, Jaisingpura, Near University Gate, Aurangabad. (M.S.) 431 004
Mob. No. 9579260877, 9822620877 Tel. No.: (0240) 2400877,
ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

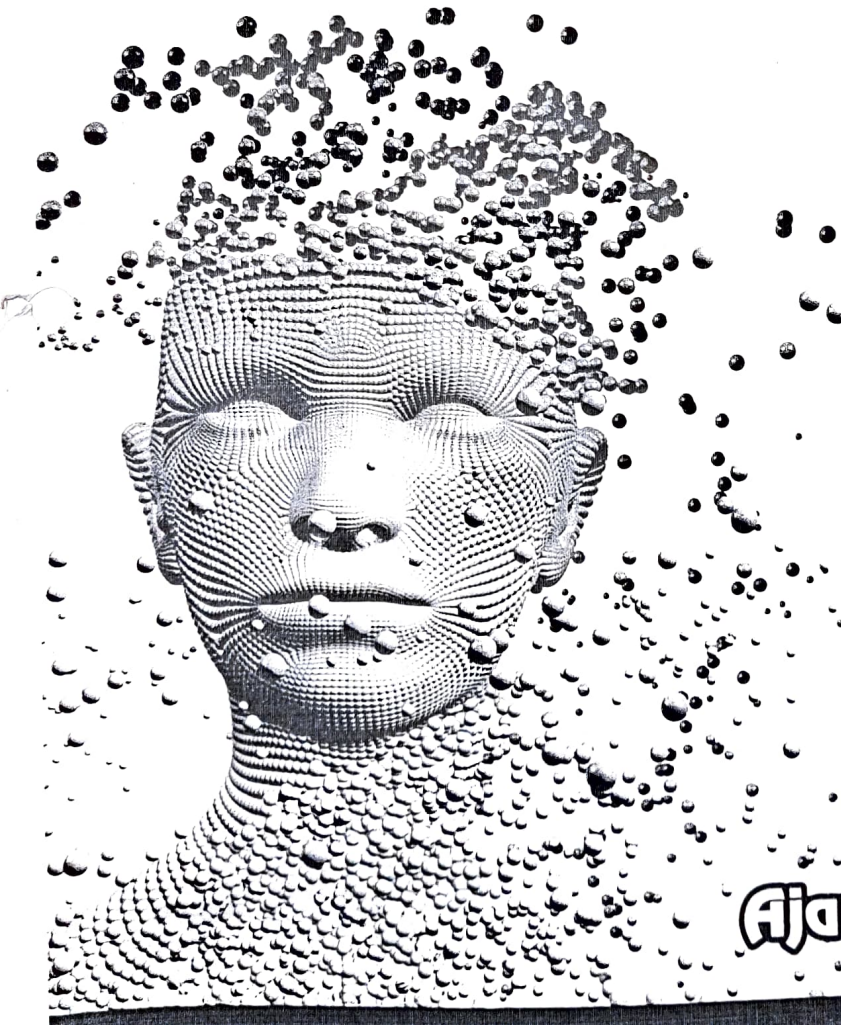
Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
English Part - I

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Principal
Arts & Comm. Degree College
R. R. Jawaharnagar, Bhandara

Ajanta Prakashan

19. Place of Women in Buddhism

Vijay Sakharam Ganvir
Asstt. Prof. in English, Arts and Commerce Degree College Petrolpump, Jawaharnagar, Bhandara.

The position of women in ancient India as the evidence found in the earliest literature of the Indo-Aryans, that women held an honorable place in early Indian society. There were a few Rigvedic hymns composed by women. Women had access to the highest knowledge and could participate in all religious ceremonies. In domestic life too she was respected and there is no suggestion of seclusion of women and child marriage. But when the Priestly Brahmins dominated the society and religion, it became a mass of only ritual. The Brahmin law maker Manu whose code of laws was the most anti-feminist. At the outset Manu deprived women of their religious rights and spiritual life. They were considered as being on the same level as the Sudras, the lowest class of the caste system, denied reading the Vedas. They were denied any kind of spiritual or intellectual nourishment. These hostile attitude towards women both in religion and in society was repeatedly criticized and challenged by Buddha on numerous occasion. Buddhist never believed in caste distinctions, they believed in equality of all men, they believed in equal status to women did not restrict either the educational opportunities of women or their religious freedom.

In all patriarchal societies the desire for male offspring is very strong for the continuance of the patronage and, in the case of Hindus, for the due performance of funeral rites only a son could carry out the funeral rites of his father and thus ensure future happiness of the deceased. This was so crucial to the Hindu that the law allowed a sonless wife to be superseded by a second or a third one or even turned out of the house. The birth of a daughter was the cause for lamentation. In Buddhism future happiness does not depend on funeral rites but on the actions of the deceased. The Buddhist funeral ceremony is a very simple one which could be performed by the widow, daughter or any one on the spot and the presence of a son is not compulsory. There is no ritual or ceremonial need for a son and the birth of a daughter need not be a cause for grief. It is well known that the Buddha consoled king Pasenadi who came to him grieving that his queen, Mallika, had given birth to a daughter. " A female offspring, O king, may prove even nobler than

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)
Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal

ISO 9001:2008 QMS
ISBN / ISSN

AJANTA

ISSN 2277 - 5730
Volume - VIII, Issue - I, January - March - 2019
Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

प्रा. पौर्णिमा ह. राहांगडाले

An Recognation of the Publication of the Paper Entitled

भारतीय घटना दुरुस्ती

Ajanta Prakashan,
Jaisingpura, Near University Gate,
Aurangabad. (M.S.) 431 004
Mob. No. 9579260877, 9822620877 Tel. No.: (0240) 2400877,
ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

Editor
Vinay S. Hatole

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

११. भारतीय घटना दुरुस्ती

प्रा. पौर्णिमा ह. राहांगडाले
ग्रंथपाल, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पे. पंप ठाणा, जवाहरनगर, भंडारा.

प्रस्तावना

भारतीय संविधान दुनियों के बेहतरीन संविधानों में से एक है। इसमें समाज के हर वर्ग के लिए न्याय और विकास के समान अवसर प्रदान किये हैं। देश के सभी नागरीकों के मुलभुत अधिकार और कर्तव्यों की सहज सरल व्याख्या की है। देश की एकता, अखंडता, सुरक्षा, देश के ध्वज, राष्ट्रगीत और स्वातंत्र संग्राम के महान आदर्श नेताओं का सन्मान कायम रखने की बात भी की गयी है। संविधान निर्माताओं ने समाज, देश और लोकतंत्र अबाधित रहे इसके लिए संविधान में समुचित व्यवस्था की है। लेकीन बदलते कालचक्र के अनुसार समाज, देश, लोकतंत्र और देशवासीयों के सामने नयी नयी समस्यायें निर्माण हो रही है और उसके निराकरण के लिए संविधान में संविधान का मार्ग खुला रखा है। जरुरतों के अनुसार कई बार संविधान में संशोधन किया गया है।

संविधान संशोधन का तरीका

भारतीय संविधान में संशोधन के लिए संसद के दोनो सदनों में किसी एक के सामने एक विधेयक पेश किया जाता है। जब यह विधेयक प्रत्येक सदन में उपस्थित और मतदान देने वाले सदस्यों के 2/3 बहुमत से और कुल संख्या के स्पष्ट बहुमत से पास हो जाता है, तो यह विधेयक राष्ट्रपती के अनुमती के लिए भेजा जाता है और उनके स्वाक्षरी के बाद संविधान में विधेयक की धाराओं के अनुसार परिवर्तन हो जाता है।

यदि इस प्रकार का संशोधन अनुच्छेद 55,73,162 या 241 में सुप्रीम कोर्ट तथा हायकोर्ट या सातवी अनुसुची अथवा संसद में राज्यों के प्रतिनिधित्व में या अनुच्छेद 368 में कोई परिवर्तन करना हो तो उपरोक्त संशोधन की क्रिया पुर्ण होने के वाद आधे राज्यों के विधानमंडलों का समर्थन प्राप्त करना पडता है। उनके समर्थन के बाद समहीम राष्ट्रपती के पास अनुमती के लिए भेजा जाता है। संविधान में कोई भी संशोधन कश्मीर पर तभी होगा व राष्ट्रपती अनुच्छेद 370 के अधिन इस हेतु एक आदेश जारी कर दें। अनुच्छेद 54 तथा 55 का सम्बन्ध राष्ट्रपती चुनाव तथा उसकी विधी तथा 73 का सम्बन्ध केंद्रिय कार्यकारिणी की शक्तियों की सीमा से है। सातवीं अनुसुची केंद्र और राज्यों में शक्तियों का वंटवारा करने के लिए 3 सुचियॉ– संघीय सुची, राज्य सुची, तथा समवर्ती सुची गयी है।

भारतीय संविधान का पहला संशोधन अधिनियम 1951

18 जून 1951 को भारतीय संविधान में निम्नलिखीत संशोधन कीए गये।

1) हरीजनों और कवीलों के पिछडेपन दुर करने के लिए संशोधन:– अनुच्छेद 15 में धारा 4 व्दारा संशोधन किया गया की अनुच्छेद 21 में कोई भी धारा राज्य को अनुसूचीत जाती व जनजातीयों के विकास के लिए किये गए विशेष उपवन्धों को नही रोक सकेंगे।

Principal
Arts & Comm. Degree College
B. P. Jawaharnagar, Bhandara

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 162 C | Mar. 2019 | ISSN – 2348-7143
UGC Approved Journal List No. 40705

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY
Multidisciplinary International E-Research Journal

WOMEN EMPOWERMENT AND SCIENTIFIC CHANGE

- EXECUTIVE EDITOR OF THIS ISSUE -
Dinesh R. Jaronde

- CHIEF EDITOR -
Dr. Dhanraj T. Dhangar

Principal
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

Printed By : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

For Details Visit To : www.researchjourney.net

४५. **भारतीय स्त्रीयांच्या सक्षमीकरणात संविधानाचे योगदान** १३२
प्रा.मनोज सोनटक्के, प्रा.डॉ.मिलींद भगत

४६. **सक्षम महिला आणि राजकारण** १३५
प्रा. डॉ. विठ्ठल गो. चव्हाण

४७. **महिलांचे आर्थिक सबलीकरण एक विवेचन** १३७
प्रा. डॉ.अपर्णा अ. पाटील

४८. **मानवी अधिकार व महिला** १३९
डॉ. विजय टोंगे

४९. **स्त्री सक्षमीकरणाचा ऐतिहासिक आढावा** १४१
कु. प्रिया प्रकाशराव इंझळकर

५०. **ग्रामिण महिला व सक्षमिकरण क्षेत्रे** १४४
प्रा. डॉ. दिवाकर एन. कामडी

५१. **महिला आरोग्य प्रबोधन ही काळाची गरज** १४७
प्रा.डॉ.अर्चना आ. निखाडे

५२. **आधुनिक भारतातील एक महान सेवाव्रती : साधनाताई आमटे** १४९
प्रा. डॉ. लखपती वा. गायकवाड

५३. **स्त्रियांचे बदलते सामाजिक, राजकीय व कौटुंबिक स्वरूप** १५१
डॉ. सौ. एम. आर. वलीवकर

५४. **कायद्यातील तरतुदी व महिला सक्षमिकरण** १५३
डॉ.बी.व्ही.डोंगरे (पाटील)

५५. **नैतीकता आणि महिला सशक्तीकरण** १५६
डॉ. मोहन दे. वानखडे

५६. **महाराष्ट्राच्या राजकारणातील महिलांचा सहभाग** १५९
डॉ. किशोर उत्तमराव राऊत

५७. **महिला व राजकारण** १६२
प्रा. सौ. रायठक दिपमाला विश्वनाथ

५८. **कौटुंबिक कलह सोडविण्यांत महिला तक्रार निवारण केंद्राची भूमिका** १६४
प्रा. डॉ. साधना डी. वाघाडे

५९. **महिलांचे राजकारणात सहभाग** १६६
प्रा. डॉ. सुधाकर जावळे

६०. **आंबेडकरी विचारदृष्टी आणि स्त्री मुक्ती** १६९
प्रा.डॉ. युवराज श्रीराम मानकर

६१. **महिला सक्षमिकरण व कौटुंबिक हिंसाचार** १७३
प्रा. राजु दयारामजी चावके

६२. **अहिंसा : गांधीचींचा विचार आशय** १७५
डॉ. माधव लक्ष्मणराव सोनेकर

६३. **संत नरहरी सोनार** १७८
प्रा. डॉ. व्यंकटेश पोटफोडे

६४. **महिला सबलीकरण एक आव्हान** १८१
प्रा. डॉ. दीपक आनंदराव चौरपगार

६५. **महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक विचार** १८३
प्रा.डॉ. गजानन रा. लोहवे

६६. **ग्रामीण पर्यटन : संधी व आव्हाने** १८६
प्रा. निलेश दे. हलामी

६७. **भारतीय अर्थव्यवस्थेवर काळया पैशाचा प्रभाव** १८८
प्रा.डॉ. जयेश मो. अवथरे

६८. **बालकांचे हक्क आणि भीक मागणारी रस्त्यावरील मुले** १९१
निलेश रामराव मगर

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS

Principal
Arts & Comm. Degree College
P.D. Jawaharnagar, Bhandara

ISSN : 2348-7143
March 2019
RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.261 | *Special Issue 162-C :* Women Empowerment & Scientific Change

कौटुंबिक कलह सोडविण्यांत महिला तक्रार निवारण केंद्राची भूमिका

प्रा. डॉ. साधना डी. वाघाडे
सहाय्यक प्राध्यापक, गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय पेट्रोल पंप, जवाहरनगर, ता.जि. भंडारा

प्रस्तावना :

मानवी जीवनाच्या उत्कर्षाचे, संरक्षणाचे, उबेचे प्रमुख केंद्र म्हणजे कुटुंब. घर म्हटले की, भिंती, दरवाजे, खिडक्यासुध्दा माणसासोबतच मनात उभ्या राहतात. खरे तर घर कोणासाठी आहे? घरांत राहणाऱ्या व्यक्तिंसाठी प्रेमाचा ओलावा असणारं, सुरक्षिततेची उब असणार. अडी- अडचणीत सावली देणारं, चुकल्यांस खडसावुन मार्गावर आणणारं ही कल्पना एका सुंदर प्रसन्न कुटुंबामधली आहे.

आजचे युग नवनव्या तंत्रज्ञानाचं, विज्ञानाच्या अनेकविध आविष्काराचं आहे. विज्ञानामुळे अनेक क्षेत्रात झपाटयाने बदल झालेत आणि आता त्या बदलाची तीव्रता जाणवू लागी आहे. तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीने मोठमोठया टोलेजंग अभेद्य भिंतीच्या इमारती निर्माण केल्या. पण आपण घर मात्र हरवून बसलो. सिमेंट-कॉक्रीटच्या जंगलात घरांचीही भरमार आहे. पण घराचं घरपण मात्र कुठेच दिसत नाही.

पुरूष प्रधान संस्कृती, परंपरागत दृष्टीकोन, स्त्रीचे कुटुंबातील निम्न रूथान इ.मुळे स्त्री विषयी कुटुंबात अनादर, असहिष्णुता, आढळते. उलट पुरूष हा कुटुंबाचा संरक्षक कवच आहे. ती कुटुंबाच्या केद्रस्थानी आहे. त्याच्यात साहसाचे प्रमाण अधिक कणखरपणा, बाहेरील क्षेत्रात अधिक वावर, अधिक प्रभावशाली या सर्व बाबीमुळे त्यांच्यात आक्रमकता अधिक आहे. या विरोधात आज स्त्रीचे उंचावणारे स्थान तिचे स्वातंत्र्य , शासकीय धोरणांच्या पाठींब्यामुळे स्त्री संघर्ष करू लागली. मन मारुन जाच सहन करून मनाविरूध्द आणि लोकांच्या भीतीने लग्न रेटत राहण्याच्या मानसिकतेत आता बदल झाला आहे. मुली कमावत्या झाल्या आहेत. त्यांच्या हाती आर्थिक सत्ता आल्यामुळे असहय गोष्टी सहनशिल होत स्विकारण्याची तडजोड त्या मान्य करत नाहीत. त्यामुळे पूर्वीपेक्षा कौटुंबिक कलहाचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहेत.

कुटुंब व्यवस्थेवर आघात होत असतांना महिलांवर होणारे अत्याचार, हिंसाही वेगाने वाढत आहे. महिलांवर होणाऱ्या अत्याचाराच्या घटनाही खूप वेगवेगळया विकृत पध्दतीने दिसू लागल्या आहेत. जागतिकीकरण, खाजगीकरण, व वाढत्या भोगवादी वृत्तीमुळे स्त्रियांच्या शोषणाच्या पध्दतीही कल्पनेपलीकडे गेल्या आहेत. वाढत्या व्यसनाधीनतेमुळे कुटुंबव्यवस्था खिळखिळी होत आहे. वाढत्या बेरोजगारीमुळे महिलांना अर्थार्जनाकरीता कुटुंबाबाहेर पडावे लागत आहे.परिणामस्वरूप महिलांच्या लैंगिक शोषणाची उदाहरणेही दुपटीने वाढत आहेत.

महिलांचे कौटुंबिक प्रश्न तसेच त्यांच्यावरील अन्याय, अत्याचाराच्या अनुषंगाने त्यांना योग्य ते सहाय्य, मार्गदर्शन, करण्याकरिता सर्व जिल्हा पोलीस अधिक्षक कार्यालयांत, तसेच जिल्हयापासून तालुका व पोलीस स्टेशन स्तरांपर्यंत 'महिला दक्षता समिती ' या नावांने ओळखले जांत असे. पोलीस यंत्रणेला महिलांच्या प्रश्नांच्या अनुषंगाने या समित्या सर्वतोपरी सहकार्य करतात. महिला सुरक्षा समित्या सह पोलीस आयुक्त व पोलीस अधिक्षक कार्यालयांत तक्रार निवारण कक्ष उघडण्यांत आले आहेत. सदर कक्ष दररोज चालू ठेवण्यांत येतो. तक्रारी दाखल करण्यांसाठी सदर कक्षाच्या बाहेर एक स्वतंत्र 'तक्रार पेटी' ठेवण्यांत येते. कामकाजाच्या वेळा सोडून अन्य वेळी ज्यांना आपली ओळख उघड करावयाची नसते ते या पेटीत आपल्या तक्रारी टाकू शकतात. सदर कक्षात पोलीस अधिकारी व स्वेच्छेने कार्ये करणारे सामाजिक कार्येकर्ते संबंधितांना मार्गदर्शन व सहकार्य करतात.

आजच्या आधुनिक समाजात कौटुंबिक कलह मुख्यतः पती-पत्नी मध्येच जास्त प्रमाणात आढळून येतात. या कौटुंबिक कलहाचा परिणांम प्रामुख्याने पती-पत्नीच्या संबंधावर होतो. सवयी, उद्देष, ध्येय, अभिरूची, संपत्ती इ. गोष्टीमुळे कौटुंबिक कलह निर्माण होतो. जेव्हा पती-पत्नी एकमेकांचा आदर करतात परस्परांच्या स्वभावाशी तडजोड करतात. तेव्हा कौटुंबिक कलह निर्माण होत नाहीत. काही कौटुंबिक अडचणी व समस्या आल्यास पती-पत्नी सामंजस्याने त्या समस्येवर मात करतात. परंतु जेव्हा पती-पत्नी परस्परांचा आदर करीत नाहीत, त्यांच्यात आपुलकीची भावना राहत नाही तेव्हा क्षुल्लक कारणांमुळे सुध्दा त्यांच्यात कौटुंबिक कलह निर्माण होऊ शकतात. कौटुंबिक कलहाचा दुष्परिणाम पती-पत्नीच्या कौटुंबिक संबंधावर होण्याची शक्यता अधिक असते. म्हणून कौटुंबिक कलहाची ही आधुनिक काळातील विशेष महत्वाची समस्या समजली जाते.

कौटुंबिक कलहाची सर्वसामान्य वैशिष्टये :

१. कौटुंबिक कलहात कुटुंबाच्या सामान्य उद्दिष्टांचा लोप होतो आणि कौटुंबिक उद्दिष्टांचे स्थान व्यक्तीगत उद्दिष्टांव्दारे घेतले जाते.
२. कुटुंबातील सहकार्याची भावना कमी होते.
३. कुटुंबामधील पारस्परिक सेवा बंद होते.
४. पती-पत्नीच्या संबंधातील घनिष्टता कमी होते.
५. कुटुंबाच्या इतर सामाजिक समुहाबरोबरच्या बाहय संबंधामध्ये परिवर्तन होते.
६. पती-पत्नीच्या भावनात्मक प्रवृती विरोधात्मक बनणे किवा त्यांच्या भावनात्मक संबंधात उदासीनता येणे.

कौटुंबिक कलहाची कारणे :

१. प्रेमासंबंधीचा भ्रम
२. परस्पर विरोधी स्वभाव
३. जीवनाचे तत्वज्ञान

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawaharnagar (Bhandara)

Vidyawarta™
International Multilingual Research Journal

1st ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL SEMINAR OF
VIDARBHA GEOGRAPHER'S ASSOCIATION, NAGPUR
ON

TOWARDS DEVELOPMENT OF TOURISM IN MAHARASHTRA STATE

(Sunday, 10th February 2019)

ORGANIZED BY
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY,
YASHWANTRAO CHAWHAN ARTS, COMMERECE & SCIENCE COLLEGE,
LAKAHANDUR, DIST – BHANDARA (M.S.)
RUN BY
SHRI KISANRAO KHOBRAGADE EDUCATION SOCIETY, ARMORI, DIST – GADCHIROLI

CONVENOR
Dr. J. V. Dadve
Principal, YCCL & President - VGA, Nagpur

Dr. K. Y. Thakare
HOD, Dept. of Geography

Prof P.M Thakare
Vice- Principal
Dr. Ganesh L. Dhote

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

40) गोंदिया जिल्हयातील पर्यटन व्यवसायाची संधी व भवितव्य
प्रा. डॉ. महेंद्र भाऊराव वासेकर, भंडारा ||113

41) भारताच्या अर्थव्यवस्थेत आणि रोजगारवाढीत पर्यटनाचे योगदान...
प्रा. रिता आर. राऊत, भंडारा ||117

42) महाराष्ट्रातील कृषीपर्यटन व्यवसायाच्या संधी व भवितव्य : एक भौगोलिक अभ्यास
डॉ. जे. व्ही. दडवे, प्रा. डॉ. गणेश लक्ष्मण धोटे, लाखांदूर ||120

43) भंडारा जिल्हयातील आंतर–वस्ती अंतर व विखरण प्रारुप
कु. रंजना व्ही. डाकरे, डॉ. आर. के. डांगे, चंद्रपूर ||124

44) ताडोबा–अंधारी राष्ट्रीय उद्यानाच्या आर्थिक विकासात पर्यटनाचे योगदान
प्रा.डॉ. अविनाश जी. शिवणकर, गडचिरोली ||129

45) नागझिरा अभ्यारण्यातील पर्यटन व्यवसायाचा विकास
प्रा. श्रावण ब. कापगते, जि. भंडारा ||131

46) भंडारा जिल्हयातील लाखांदूर तालुक्यातील पर्यटनस्थळांचा चिकित्सक अभ्यास
प्रा. डॉ. भारत व्ही. नखाते, प्रा. हरिश्चंद्र जी. बोरकर, भंडारा ||134

47) पवनी तालुक्यातील पर्यटन स्थळे: एक भौगोलिक अभ्यास
प्रा.डॉ. प्रशांत व्हि. बुरडे ||137

48) पूर्व विदर्भातील प्रमुख पर्यटन स्थळे व त्यांचा विकास : एक भौगोलिक अध्ययन
प्रा. डॉ. किशोर वाय. ठाकरे, भंडारा ||141

49) भंडारा जिल्हयातील नगराच्या लोकसंख्येची व्यावसायिक संरचना ...
प्रा. डॉ. सौ. वंदना प्रविण मोटघरे, भंडारा ||145

50) महाराष्ट्र राज्यातील 'पर्यटन' विकासाच्या दिशेने
प्रा. डॉ. साधना डी. वाघाडे ||148

विद्यावार्ता
You

Principal
Degree College
Bhandara)

50

महाराष्ट्र राज्यातील 'पर्यटन' विकासाच्या दिशेने

प्रा. डॉ. साधना डी. वाघाडे
सहायक प्राध्यापक,
गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय

दरवर्षी भारतात पर्यटन दिवस २५ जानेवारीला साजरा केला जातो. भारतीय वार्षिक सकल उत्पन्न वृध्दीसाठी पर्यटनाचे असलेले महत्व लोकांपर्यंत पोहोचावे यासाठी राष्ट्रीय पर्यटन दिवस साजरा केला जातो. महाराष्ट्र राज्यात दरवर्षी देशाच्या विविध प्रांतातून चार कोटी आणि परेशातून सुमारे २० लाख पर्यटक येतात. त्यापैकी दीड कोटी पर्यटक हे अजिंठा, वेरूळ व मुंबईला भेट देतात. परदेशी पर्यटकापैकी तीन ते साडेतीन लाख पर्यटक राज्याच्या इतर भागांना भेटी देतात. जसे पंढरपूर, शिर्डी, पैठण, शनि शिंगणापूर आदि ठीकाणी भेटी देतात. हे पर्यटक मुख्यत्वे ऐतिहासीक स्थळे पाहण्यासाठी आणि व्यावसायीक कारणाने, महाराष्ट्रातील शहरांना भेटी देतात. परदेशी पर्यटकांत १९९० पासून शैक्षणिक कारणांसाठी आणि २००० पासून वैद्यकीय उपचारासाठी येणारांचे प्रमाण वाढीस लागले.

देशांतर्गत आणि राज्यांतर्गत पर्यटकांमध्ये धार्मिक कारणाने होणाऱ्या पर्यटनाचे प्रमाण सर्वात जास्त आहे. १९९० नंतर दळणवळण आणि रस्ते विकासाला महाराष्ट्रात चालना मिळाली. पर्यटकांसाठी खाजगी वाहतूक कंपन्या पुढे आल्या. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाच्या सेवेतही सुधारणा झाली. बीओटी तत्वावर रस्ते सुधारण्याचेही काम झाले, तरी सुध्दा प्रत्यक्ष पर्यटनास निघालेल्या व्यक्तिस स्वच्छ, सुयोग्य दरात दर्जेदार सेवा देतील अशा हॉटेल्सचा अभाव, नागरीकांकडून सार्वजनिक ठिकाणी स्वच्छता ठेवण्यासाठीचा अनाग्रह, परभाषक आणि परदेशी पर्यटकांशी केली जाणारी गैरवर्तणूक आणि सभ्य नागरीकांची याविषयीची उदासिनता, आत्यंतिक लोकसंख्येमुळे पर्यटन स्थळांचे गर्दीच्या ठिकाणात झालेले रुपांतर इ.बांबी महाराष्ट्रात निव्वळ पर्यटन उद्देशाने येणा—या परकीय पर्यटकांचे दृष्टिने गोवा, केरळ, राजस्थान या ईतर भारतीय राज्यांच्या तुलनेत नकारात्मक ठरतात.

राज्याच्या पर्यटन विभागाने औरंगाबादला पर्यटन जिल्हा म्हणून घोषित केले आहे. या पार्श्वभूमीवर पाच व्याघ्रप्रकल्पाच्या सानिध्यातील उपराजधानी, नागपूरला देखील पर्यटन जिल्हा घोषित करावे असे मत आहे.

जागतिक पर्यटन संस्थांच्या व्याख्येप्रमाणे ''चोवीस तासापेक्षा अधिक व एक वर्षापेक्षा कमी काळ, घर व कामाची जागा सोडून इतर जागी राहणे, तेथील दृश्ये पाहणे, आणि आनंद लुटणे म्हणजे पर्यटन होय.''

एकटे कींवा समुहाने, घर आणि कामाच्या जागेव्यतिरीक्त दूर राहून तेथील गोष्टींचा आनंद घेणे व वापर करणे, तेथपर्यंत प्रवास करणे, तेथील खाण,पिन राहणं, मनोरंजन, खरेदी तेथील स्थानिकांशी संवाद — भेटीगाठी घेणं तसेच यामध्ये समाविष्ठ असणाऱ्या सर्व घटना, आपण केलेले नियोजन, व आपली योजना, संपर्कात येणा—या संस्था व उद्योग, या सर्वांच्या एकूण सहभाग व समावेशातून आपल्याला मिळणारा अनुभव किंवा अनुभवाची शृंखला म्हणजे पर्यटन. आपल्या मनःत एखाद्या जागेविषयी, दृश्याविषयी आवड निर्माण होणे. तेथे जावून अनुभव घेईपर्यंत पर्यटन सुरूच असते.

महाराष्ट्रातील पर्यटनाची ठिकाणे :—

१. कोकण
२. पश्चिम महाराष्ट्र
३. मराठवाडा
४. विदर्भ
५. उत्तर महाराष्ट्र — खाणदेश
६. गोवा

विदर्भातील पर्यटन स्थळे

१. पेंच अभयारण्य — अभयारण्य
२. ताडोबा— अंधारी व्याघ्र प्रकल्प — अभयारण्य
३. नागझिरा अभयारण्य — अभयारण्य
४. नवेगांव राष्ट्रीय उद्यान — अभयारण्य

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawaharnagar(Bhandara)

Academic Year

2019-20

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

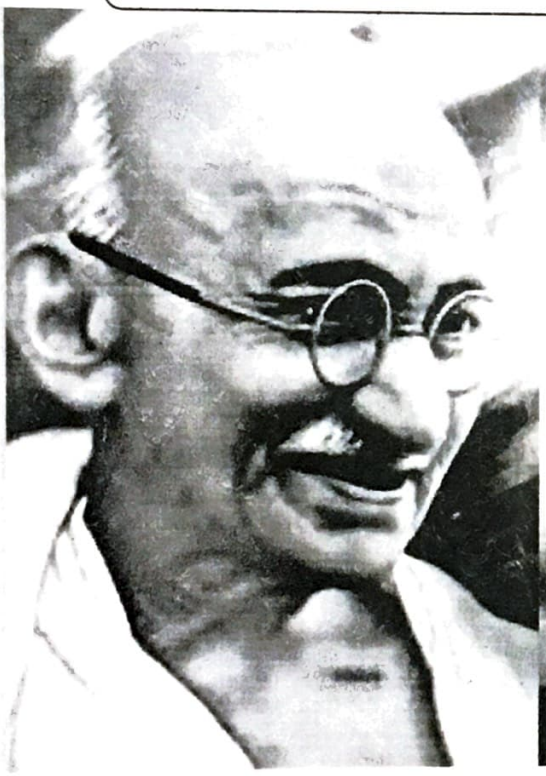
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue – 198

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप
जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक सहसंपादक
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ.

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज धनगर

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawahar Nagar (Bhandara)

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Gandhi's Thought on 'The Status of Women in India'	Dr. Ajaykumar Mohobansi	05
2	Mahatma Gandhi and Independence Movement	Dr. Ashru Jadhao	10
3	Relevance of Gandhian Economics Thoughts in Principle of Behavioral Economics	Vijay P. Rahangdale	13
4	Gandhi's Role in Rural Development	Dr. Vitthal Chavhan	17
5	Gandhi Philosophy : Gandhian View on Education	Dr. Archana Thakre	20
6	The Economic Ideas of Mahatma Gandhi : Special Focus on Khadi Industry	Dr. Jyoti Pande	25
7	Women's Status in Society : The Thoughts of Mahatma Gandhi	Dr. Surendra Pawar	29
8	Gandhi's Environmental Thoughts	Dr. Kavita Badwaik	33
9	Mahatma Gandhi and His Thoughts	Mr. Ashish Kate	37
10	Mulk Raj Anand's Untouchable : A Study in Gandhian Views on Eradication of Untouchability	Miss. Sarika Shinde	40
11	Gandhian Concept of Truth, Non-Voilence and Nature Cure	Dr. Naresh Kolte	45
12	Economic Thoughts of Mahatma Gandhi	D. S. Shambharkar	48
13	Mahatma Gandhi and Indian Freedom Struggle	Ganesh Pathode	52
14	महात्मा गांधी के तत्त्वज्ञान के बुनियादी आधार : सत्य और अहिंसा	डॉ.पद्माकर दारोंडे	54
15	गांधी विचारधारा एवं ग्राम स्वराज की संकल्पना	डॉ.अविनाश तलमले	58
16	महात्मा गांधीजी एवं सर्वोदय	प्रा.बबन मेश्राम, प्रा.कल्पना नेवारे	62
17	म. गांधीजी का सत्याग्रह : एक जीवन - निष्ठा	डॉ.रमेश शेंडे	67
18	महिला सबलीकरण में महात्मा गांधी की विचारधारा	कु.शीतल बिनकर	70
19	स्वच्छ गांव - स्वच्छ भारत एवं महात्मा गांधी	डॉ.दीप्ती चौरागडे	73
20	पर्यावरणीय संकट एवं महात्मा गांधी के विचार	डॉ.अर्चना पाटील, डॉ.हरिभाऊ अदमने	78
21	महात्मा गांधीजी के सामाजिक विचार	डॉ.चक्रधर बागडे	83
22	स्वच्छ भारत अभियान एवं गांधी विचार	दीपा	87
23	गांधीवादी विचारधारा : एक चिंतन	डॉ.राजेंद्रप्रसाद पटले	91
24	महात्मा गांधींच्या आर्थिक विचारांचे ऐतिहासिक अध्ययन	डॉ.प्रकाश पवार	94
25	राष्ट्रीय एकात्मता आणि महात्मा गांधी	डॉ.जगदीश हटवार	98
26	स्वराज्य आणि म.गांधी	डॉ.आर.आर.चौधरी	100
27	महामानव महात्मा गांधींचे समाज व धर्मविषयक तत्त्वज्ञान	डॉ.कोमल ठाकरे	104
28	महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता	डॉ.कांतीलाल सोनवणे	112
29	महात्मा गांधी यांचे मूल्य शिक्षण विषयक विचार : एक चिंतन	डॉ.जगजीवन कोटांगले	116
30	ग्रामविकासामध्ये गांधीवादी धोरणाची संकल्पना : एक ऐतिहासिक अध्ययन	डॉ.कैलाश फुलमाळी	121
31	पंचायत राज व्यवस्था आणि महात्मा गांधींची विचारधारा	प्रा.सौ.सुहास नागापुरे/ शिवणकर	124
32	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार	डॉ.रविंद्र विखार	129
33	महात्मा गांधी व ग्रामीण विकास	प्रा.रिता वाळके (डंभाळे)	134
34	महात्मा गांधी यांच्या विचारांचा जानपद साहित्यावर पडलेला प्रभाव	डॉ.विजय राऊत	136
35	महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता	डॉ.शुद्धोधन गायकवाड	141

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 198 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

Gandhi's Thought on 'The Status of Women in India'

Dr. Ajaykumar S. Mohobansi
Principal & H.O.D .(Sociology)
Art's & Commerce Degree college
P.pump Jawaharnagar
Cell No. .9422834230

Abstract:

At the Gandhi era, women get lower position in the society. That is why Gandhiji written a lot of on women. In the Vedic period, women had a position of honor. But in the course of time the position of women in society changed. Gandhi called attention to the status of women in order to improve the society. In those days, the practice of child marriage was customary. Gandhi was against the child marriage and they decide a certain age of marriage. They decided the marriage age of a girl should be 20. Some widow women were infancy. So they were become a part of exploitation. Gandhi urged the community to remarry widows for widows remarriage. According to Gandhi Purdah was evil of society. Gender discrimination leads to the exploitation of women in society. So, Gandhiji always wanted to be equal in men. Gandhi felt that women should came forward in all sector so that they reform of society was very important. Gandhiji think that, women needed to be educated to improve the society. Therefore they encourage women towards education. Gandhiji wanted to changes the position of women in society, for that they maintain equality in the society. Gandhi has written extensively to improve the status of women. In this the paper we are going to discuss generally Gandhi's views about religion and his ideals of womanhood.

Keywords:- Gandhi's though on the status on women in India.

The status of women in India was fairly satisfactory during the Vedic Age when there was absolute equality between the sexes in the field of religion, girls were given high education and were married about 18 years age, love marriage were in vogue and widow remarriage were allowed. In the last two years thousand however the general condition of women has been deteriorating.[1] As a result the social reforms, beginning from the Raja Ram Mohan Roy, the position of Women slightly improved. In the twentieth century it was Gandhi who did commendable work to improve the lot of Indian women.

Gandhi A Religious Man:-

Gandhi was essentially a religious man. His existence without religion was unthinkable. He said: "I could not live for a single second without religion....my politics and all other activities of mine are derived from my religion" [2] Through the main source of his religious values was Hindu Dharma, this is not to be taken to suggest that he was a blind follower of Hindu Dharma. He rejected the religious doctrines that did not appeal to his reason or were in conflict with his conscience.[3]

Gandhi's Ideals of Womanhood:-

Gandhi express his views about the Indian women several times. He was the opinion that the status of women is defined in the culture contexts. While talking about the Indian women, Gandhi had the details of womanhood from ancient India in mind. He said that, " My ideal of a

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

2019-20

Impact Factor – 6.625 ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue - 198

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक सहसंपादक
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ. हरगोविं[illegible]

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज धनगर

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawahamagar, Bhandara)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No
1	Gandhi's Thought on 'The Status of Women in India'	Dr. Ajaykumar Mohobansi	05
2	Mahatma Gandhi and Independence Movement	Dr. Ashru Jadhao	10
3	Relevance of Gandhian Economics Thoughts in Principle of Behavioral Economics	Vijay P. Rahangdale	13
4	Gandhi's Role in Rural Development	Dr. Vitthal Chavhan	17
5	Gandhi Philosophy : Gandhian View on Education	Dr. Archana Thakre	20
6	The Economic Ideas of Mahatma Gandhi : Special Focus on Khadi Industry	Dr. Jyoti Pande	25
7	Women's Status in Society : The Thoughts of Mahatma Gandhi	Dr. Surendra Pawar	29
8	Gandhi's Environmental Thoughts	Dr. Kavita Badwaik	33
9	Mahatma Gandhi and His Thoughts	Mr. Ashish Kate	37
10	Mulk Raj Anand's Untouchable : A Study in Gandhian Views on Eradication of Untouchability	Miss. Sarika Shinde	40
11	Gandhian Concept of Truth, Non-Voilence and Nature Cure	Dr. Naresh Kolte	45
12	Economic Thoughts of Mahatma Gandhi	D. S. Shambharkar	48
13	Mahatma Gandhi and Indian Freedom Struggle	Ganesh Pathode	52
14	महात्मा गांधी के तत्त्वज्ञान के बुनियादी आधार : सत्य और अहिंसा	डॉ.पद्माकर दारोंडे	54
15	गांधी विचारधारा एवं ग्राम स्वराज की संकल्पना	डॉ.अविनाश तलमले	58
16	महात्मा गांधीजी एवं सर्वोदय	प्रा.बबन मेश्राम, प्रा.कल्पना नेवारे	62
17	म. गांधीजी का सत्याग्रह : एक जीवन - निष्ठा	डॉ.रमेश शेंडे	67
18	महिला सबलीकरण में महात्मा गांधी की विचारधारा	कु.शीतल बिनकर	70
19	स्वच्छ गांव - स्वच्छ भारत एवं महात्मा गांधी	डॉ.दीप्ती चौरागडे	73
20	पर्यावरणीय संकट एवं महात्मा गांधी के विचार	डॉ.अर्चना पाटील, डॉ.हरिभाऊ अदमने	78
21	महात्मा गांधीजी के सामाजिक विचार	डॉ.चक्रधर बागडे	83
22	स्वच्छ भारत अभियान एवं गांधी विचार	दीपा	87
23	गांधीवादी विचारधारा : एक चिंतन	डॉ.राजेंद्रप्रसाद पटले	91
24	महात्मा गाधींच्या आर्थिक विचारांचे ऐतिहासिक अध्ययन	डॉ.प्रकाश पवार	94
25	राष्ट्रीय एकात्मता आणि महात्मा गांधी	डॉ.जगदीश हटवार	98
26	स्वराज्य आणि म.गांधी	डॉ.आर.आर.चौधरी	100
27	महामानव महात्मा गांधींचे समाज व धर्मविषयक तत्त्वज्ञान	डॉ.कोमल ठाकरे	104
28	महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता	डॉ.कांतीलाल सोनवणे	112
29	महात्मा गांधी यांचे मुल्य शिक्षण विषयक विचार : एक चिंतन	डॉ.जगजीवन कोटांगले	116
30	ग्रामविकासामध्ये गांधीवादी धोरणाची संकल्पना : एक ऐतिहासिक अध्ययन	डॉ.कैलाश फुलमाळी	121
31	पंचायत राज व्यवस्था आणि महात्मा गांधींची विचारधारा	प्रा.सौ.सुहास नागापुरे/ शिवणकर	124
32	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार	डॉ.रविंद्र विखार	129
33	महात्मा गांधी व ग्रामीण विकास	प्रा.रिता वाळके (डंभाळे)	134
34	महात्मा गांधी यांच्या विचारांचा जानपद साहित्यावर पडलेला प्रभाव	डॉ.विजय राऊत	136
35	महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता	डॉ.शुद्धोधन गायकवाड	141

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal | ISSN :
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special issue 198 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना | October-2019

महात्मा गांधी यांचे मूल्यशिक्षण विषयक विचार : एक चिंतन

डॉ. जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले
मराठी विभाग
कला, वाणिज्य महाविद्यालय, पे.पंप,
जवाहरनगर, भंडारा (महाराष्ट्र)
मोबाईल क्र. ९९२३४८३७३८
ईमेल– jvkotangale@gmail.com

प्रस्तावना :–

महात्मा गांधी एक जगप्रसिद्ध व्यक्तिमत्त्व सर्वांच्या परिचयाचे आहेत. आधुनिक भारताचे मुख्य शिल्पकार असणारे मोहनदास करमचंद गांधी हे श्रेष्ठ तत्त्वज्ञ, राजकारणी, समाजसुधारक व स्वातंत्र्य संग्रामाचे प्रमुख नेताजी होते. अहिंसेचे पुरस्कर्ते म्हणून जगप्रसिद्ध झाले भारतात त्यांना 'बापू', 'महात्मा' व 'राष्ट्रपिता' अशा सर्वश्रेष्ठ विशेषणांनी आदराने संबोधले जाते. राजकारण आणि अध्यात्म ही जीवनाची अवश्योपाधी समजून या दोन्ही घटकांचा त्यांनी आपल्या जीवनात अंतर्भात केला आहे. एक आदर्श व्यक्तिमत्त्व म्हणून महात्मा गांधीजींना भारतीय समाज जीवनात अत्यंत आदराचे स्थान दिले जाते. त्यांचे शैक्षणिक विचारही फार मौलिक स्वरूपाचे होते. शोषण विरहित समाज निर्माण करण्यासाठी शिक्षण अत्यंत महत्त्वाचे त्यांनी मानले आहे. त्यांनी उपयोजीत शिक्षण मूलोद्योगिक शिक्षण, जीवन शिक्षण, नई–तालीम या शिक्षण पद्धतीचा वा 'बुनियादी शिक्षा पद्धतीचा अवलंब करून देशच्या स्कनबंजपवद करिता त्यांनी स्वावलंबन, स्वाभिमान व श्रमप्रतिष्ठा या त्रिसुत्रांचा अंगिकार केला. त्यानी आपल्या विचार आणि कार्यातून मूल्यजाणीवा दिल्या त्यातून मूल्यशिक्षणाची प्रबळ जाणीव सुद्धा प्रकर्षाने जाणवते. आदर्श समाज निर्माण करण्यासाठी जनता केवळ शिक्षण घेवून साक्षर होवून चालत नाही तर नीतीवान, मूल्यनीष्ठ, जबाबदार नागरिक बनायसाठी मूल्यशिक्षणाची नितांत आवश्यकता आहे. असे त्यांचे स्पष्ट मत होते.

शोधनिबंधाची उद्दिटये :–

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी पुढील उद्दिष्टे ठरविण्यात आली आहेत.

१ महात्मा गांधीचे जीवनक्रम तपासणे.
२ महात्मा गांधीचे विचार व कार्य यांचा शोध घेणे.
३ महात्मा गांधीची शिक्षण विषयक भूमिका समजून घेणे.
४ महात्मा गांधीचे व्यक्तिमत्त्व आणि मूल्यशिक्षण यांचा संबंध तपासून पाहणे.
५ महात्मा गांधीजींच्या मूल्यशिक्षणाची प्रासंगिकता व महत्त्व तपासून पाहणे.

शोधनिबंधाची गृहिते :–

१ महात्मा गांधीजींचे चरित्र मूल्यशिक्षणाचा पुरस्कार करते.
२ वर्तमान परिस्थितीत गांधीजींचे मूल्यशिक्षण विषयक विचार मौल्यवान ठरणारे आहेत.

संशोधन पद्धती :–

प्रस्तुत निबंधात महात्मा गांधीजी विषयी अनेक लेखकांनी लिहिलेल्या ग्रंथाचा गांधीजीच्या ग्रंथाचा, कार्याचा त्यांच्या संबंधीच्या वर्तमानपत्रातील मजकुरांचा नियतकालिकांच्या स्वरूपातील दुय्यम साधनांचा आधार घेतला आहे तसेच अन्वेषणात्मक व वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करून निष्कर्ष काढले आहे.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

19 - 20

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

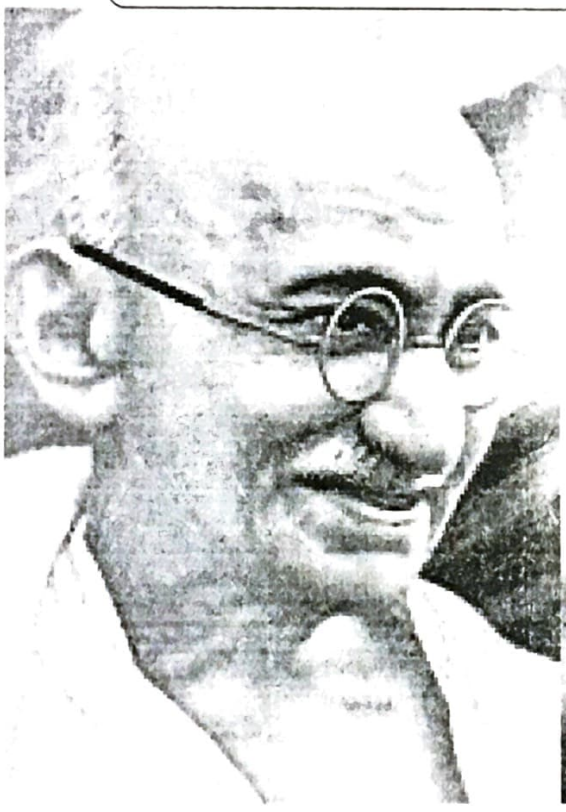
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue – 198

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक सहसंपादक
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ. [illegible]

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज धनगर

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawahamagar(Bhandara)

error
ror:
perator:
osition:
Extra data
13583

36	महात्मा गांधीजींची ग्रामस्वराज्याची संकल्पना	डॉ.संजय अवधूत	146
37	गांधीजी आणि स्वराज्य	डॉ.साधना जिचकार	148
38	राष्ट्रपिता आणि ग्रामीण विकासाची संकल्पना	डॉ.रविंद्र मोहतुरे	151
39	म.गांधीजी संकल्पित हिंद स्वराज्य ग्राम – स्वराज्य	डॉ.मुकुंदा मेश्राम	156
40	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	डॉ.मनीषकुमार कायरकर	162
41	महात्मा गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार	राजेंद्र घोरपडे	169
42	महात्मा गांधींचे शिक्षणविषयक विचार : एक दृष्टीक्षेप	प्रा.ईश्वर वाघ	172
43	महात्मा गांधींच्या पंचायतराज विचारधारेतील भारत	प्रा.विनोद मुडे	175
44	महात्मा गांधीच्या आर्थिक विचारांची प्रासंगिकता	सुनिल घुगल	180
45	महात्मा गांधींचे हिंदस्वराज्य व आजचा भारत	श्री.सुनिल राजपुत	187
46	ग्रामीण विकासात महात्मा गांधींच्या विचारांची भूमिका	प्रा.अंकोश चवरे	190
47	ग्रामीण अर्थव्यवस्थेसंबंधी महात्मा गांधींचे विचार	डॉ.हरिदास लाडके	197
48	गांधीजीच्या तत्त्वज्ञानातील आदिवासी संस्कृतीचा शाश्वत विकास	प्रा.किशोर नैताम	199
49	महात्मा गांधीच्या कल्याणकारी आर्थिक विचारांची समर्पकता	प्रा.हितेश दडमल	207
50	ग्रामीण विकासाबाबत गांधीजींचे विचार	प्रा.सतिश जाधव	212
51	महात्मा गांधी व असहकार चळवळ	डॉ.प्रमिला भोयर	217
52	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीची ग्रामीण विकास संकल्पना	डॉ.रत्नपाल डोहणे	223
53	महात्मा गांधी आणि स्वतंत्रता आंदोलन	डॉ.लोमेश्वर घागरे	226
54	गांधीवाद आणि मराठी साहित्य	डॉ.विनोद भालेराव	229
55	महात्मा गांधी जगाला अहिंसा व सहिष्णुता प्रदान करणारा माणूस	डॉ.अशोक भक्ते	231
56	महात्मा गांधी : माणुसकीचे तत्त्वज्ञान	डॉ.विठ्ठल मंदुलवार	234
57	पर्यावरण संरक्षण व गांधी विचारधारा	डॉ.चंदु पाटील	238
58	महात्मा गांधींची ग्रामस्वराज्य संकल्पना	डॉ.जयदेव देशमुख	241
59	महात्मा गांधीजींची स्वराज्य संकल्पना	डॉ.श्रावण कापगते	245
60	महात्मा गांधीचे शैक्षणिक विचार आणि वर्तमान शिक्षण प्रणाली	डॉ.नवनाथ तुपे	249
61	वर्तमान शिक्षण व्यवस्था आणि गांधी विचार	प्रा.ममता राऊत	253
62	गांधींचे ग्रामस्वराज्याविषयीचे विचार	डॉ.सरला मेश्राम	256
63	महात्मा गांधीच्या आर्थिक विचारांची आवश्यकता	डॉ.वामन खोब्रागडे	259
64	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	डॉ.विठ्ठल ठावरी	262
65	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	प्रा.मुरलीधर नाकाडे	266
66	गांधीजी आणि स्वतंत्रता आंदोलन	कु.क्रिष्णा पासवान	269
67	महात्मा गांधी व सर्वोदय	प्रा.चंद्रशेखर भेजे	273
68	म.गांधीजींची आर्थिक विचारधारा एक विकासाची गुरुकिल्ली	प्रा.विजय दरवडे	278
69	व्यसनमुक्ती आणि महात्मा गांधी	प्रा.नरेश आंबिलकर	282
70	महात्मा गांधीचे सर्वोदयासंबंधीचे विचार	प्रा.रमेश घोटे	286
71	महात्मा गांधी व सर्वोदय	प्रा.सुभाष गोंडाणे	289

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

Chief & Executive Editor

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jambhulkar (Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 198 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

राष्ट्रपिता महात्मा गांधीची ग्रामीण विकास संकल्पना

प्रा.डॉ. रत्नपाल एम. डोहणे
प्राध्यापक
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप, जवाहरनगर, त.जि. भंडारा
पिन कोड – 441 906
मो.नं. 9423408070
E-mail: nilayadvay7@gmail.com

राष्ट्रपिता महात्मा गांधीची 150 वी जयंती संपूर्ण भारतभर नुकतीच साजरी झाली. जगाला स्वच्छता, अहिंसा, शांतीचा संदेश देणारे महात्मा गांधी 20 व्या शतकातील एक महान व्यक्ती होते. खरे तर महात्मा गांधी 20 व्या शतकातील एक महान व्यक्ती होते. खरे तर महात्मा गांधी लहानपनापासून सामान्य व्यक्तीमत्व होते. परंतु प्रचलीत इंग्रज सरकारचे धोरण व भारतीयांना अतिशय वाईट वागणूक देऊन गुलामगीरीत ठेवले त्याचा अनुभव प्रत्यक्षात महात्मा गांधींना आल्यामुळे त्यांनी आपले स्वतःचे व्यक्तीमत्व बदलवून टाकले व एक असामान्य माणून म्हणून उर्वरीत आयुष्य राष्ट्रहीतासाठी अर्पित केले. भारत हा खेडयांचा देश आहे. भारतातील 80 टक्के लोक ग्रामीण भागात राहत असल्यामुळे ग्रामविकासावर भर दिला. स्वराज्याची संकल्पना व सर्वोदयाची मांडणी करून ग्रामीण विकास धोरणावर भर दिला. ग्रामविकास हा केंद्रबिंदू होता. आज स्वच्छ भारत अभियान भारत सरकार राबवत आहे. घाणीचे साम्राज्य हे जास्त ग्रामीण परिसरात असल्यामुळे सार्वजनिक स्वच्छता हे महात्मा गांधींचा मुलमंत्र होता म्हणून त्यांनी खेडयाच्या रचनेत सुसुत्रता असावी, आर्थिकदृष्टया स्वयंपूर्ण असावे, कृषी व्यवसायात प्रगती व्हावी प्रत्येक खेडयात सहकारी संस्था उघडाव्या अशा पद्धतीने ग्रामीण परिसराचा विकास झाला तर जातींचा अंत होईल. त्यातुनच खऱ्या अर्थाने देशाचा विकास होईल असे स्पष्ट मत महात्मा गांधींचे होते.

ग्रामीण विकास संकल्पना :–

महात्मा गांधींची ग्रामीण विकास संकल्पना अतिशय स्पष्ट होती. ग्रामीण विकासाचा स्तर उंचविण्यासाठी अस्पृश्यता निवारण, दारूबंदी, धार्मिक व जातीची एकता, ग्रामोद्योग, प्रौढ शिक्षण, स्त्री शिक्षण आरोग्य सुधारणा इत्यादी संदर्भात महात्मा गांधींनी भारतासाठी योगदान दिले. खेडयांच्या विकासाचे सुत्र हाती घेतले त्यासाठी त्यांनी स्वच्छतेचा मुलमंत्र दिला.

ग्रामोद्योग व मुलोद्योग :–

ग्रामीण विकासाचे सक्षमीकरण करण्यासाठी पंचवार्षीक योजनेच्या माध्यमातून कार्यक्रम रूजविला पाहीजे. सरकारच्या वेगवेगळया योजनाद्वारे करण्यात आले. पहिल्या पंचवार्षीक योजनेद्वारे महात्मा गांधीच्या धोरणाप्रमाणे ग्रामीण विकासाचा कार्यक्रम हाती घेण्यात आले. त्यांच्या स्वप्नांची पूर्ती करण्यात आली. स्वतः ग्रांधीजींनी ग्रामीण विकासासाठी ग्रामोद्योग संघ स्थापन केला. त्यासाठी त्यांनी कॉंग्रेस कमीटीकडे पाठपुरावा केला. त्याची जबाबदारी श्रीकुमारप्पा या अर्थशास्त्रज्ञाकडे दिली. ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत मुलभूत बदल घडवून आणण्यासाठी कृषीवर आधारीत उद्योग प्रक्रिया, सेवा उद्योग निर्माण करण्यात आला. परंतु स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात भारतीय अर्थव्यवस्था ही भांडवलदाराच्या हाती गेल्यामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्था बदलवून टाकली. आज गांधीजींच्या स्वप्नातील भारतातुन ग्रामोद्योग नाहीसा झाला. परकीय देशातील बाजारपेठा आल्यामुळे ग्रामीण भागातील कुटीरउद्योग, , लघुउद्योग,

Principal
Arts & Comm. Degree College
L.P.U. Jawaharnagar (Bhandara)

19-20

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

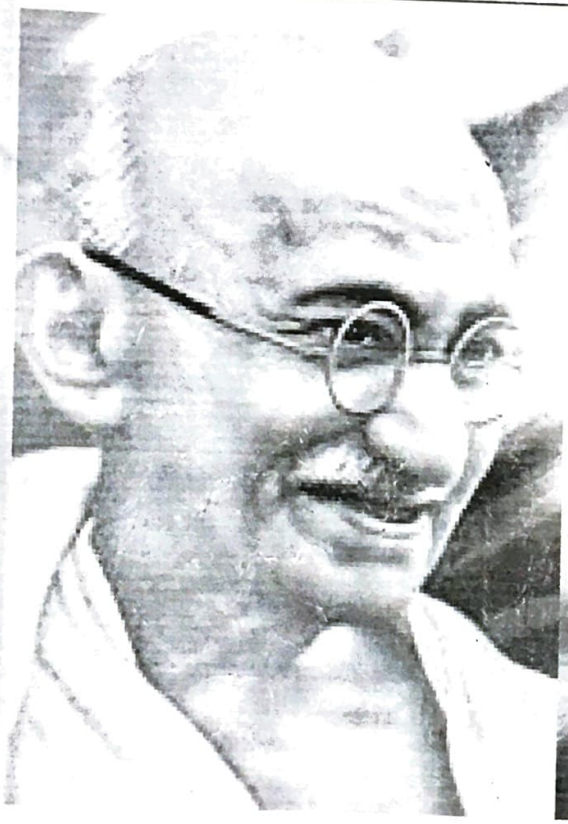
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue – 203

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला एवं वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ. हरगोविंद टेंभरे
डॉ. सुधाकर थूल
डॉ. अमोल राऊत

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P, Jawaharnagar(Bhandara)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019
Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Understanding the Economics of Mahatma Gandhi's Sarvodaya	Dr. Poorva Bhonde	05
2	The Gandhi's Thought on Cleanness	Hemlata R. Selokar	09
3	Educational Thoughts of Mahatma Gandhi and its Relevance in Present Scenario	Dr. (Mrs.) Ujjwala D. Sadaphal	11
4	Gandhi's View on Panchayat Raj	Dr. Sucheta Parker	15
5	The Contribution of Mahatma Gandhi with Context to Rural Development	Dr. G. N. Nimbarte	18
6	Mahatma Gandhi and Sarvodaya	Dr. Ranjana Shringarpure	21
7	Environmental Thoughts of Mahatma Gandhi	Dr. Jayshree Bhagat	23
8	Mahatma Gandhi and Enviornment : Green Future	Dr. Sayeda Parveen Qureshi	26
9	Gandhian Ideology in Raja Rao's Kanthapura	Dr. Anita Wanjari	28
10	Relevance of Gandhian Solutions for Today	Dr. Hargovind Tembhare	31
11	The Gandhi Quartet- A Portrayal of Mahatma Gandhi	Dr. Rajendra Pise	33
12	Mahatma Gandhi and Universal Peace	Prof. Vijay Ganvir	36
13	Mahatma Gandhi - Father of the Nation	Dr. Chandrashekhar Malviya	39
14	महात्मा गांधी के आर्थिक विचार	प्रा. पौर्णिमा राहांगडाले	41
15	गांधी विचारधारा में सत्य, अहिंसा के दर्शन एवं ग्रामीण सुधार	डॉ. रमेश बावनथडे	45
16	म. गांधी एवं सर्वोदय	डॉ. सुरेश खोब्रागडे	48
17	राष्ट्रपिता एवं ग्रामीण विकास कि संकल्पना	प्रा. अनिलकुमार गुप्ता	51
18	महात्मा गांधी के आर्थिक विचार	प्रा. एच. पी. पारधी	56
19	वर्तमान शिक्षा एवं गांधी विचार	प्रा. संतोषकुमार परिहार	60
20	पंचायतराज में गांधी विचारधारा कि भूमिका	प्रा. सुधाकर माटे	64
21	गांधी तत्त्वज्ञान एवं ग्रामीण जीवन	डॉ. प्रशांत पगाडे	69
22	स्त्री सशक्तीकरण और महात्मा गांधी	डॉ. अलका दहीकर	72
23	नवजागरण, गांधी और राष्ट्रभाषा	डॉ. मनोज पाण्डेय	75
24	महात्मा गांधी एवं सर्वोदय	डॉ. विनोद बाली	81
25	महात्मा गांधी और राष्ट्रभाषा	कुंजनलाल लिल्हारे	84
26	स्त्री विमर्श एवं गांधी विचार	सुमिता राय	87
27	गांधीजी के आर्थिक विचार	प्रा. सारिका दमाहे	92
28	हिंदी साहित्य में गांधीवाद के प्रती यशपाल का दृष्टीकोन	एकादशी जैतवार	96
29	स्वदेशी संस्कृती के साथ आर्थिक विकास एवं शिक्षा	प्रा. अर्चना देशमुख	100
30	महात्मा गांधी के आर्थिक विचार	फैसल कुरेशी	103
31	महात्मा गांधी के आर्थिक विचार	प्रा. रोषना जनबंधू	106
32	महात्मा गांधी के राजनीतिक विचार	डॉ. सुशांत चिमणकर	109
33	महात्मा गांधी एवं स्वतंत्रता आंदोलन	डॉ. चुन्निलाल साखरवाडे	115
34	प्रेमचंद के उपन्यासों में 'गांधीवाद' : एक अध्ययन	डॉ. मनिष टेंभरे	117

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

7. Sharma, Ambuj Kumar. (2004). *Gandhian Strain in the Indian English Novel.* New Delhi :Sarup& Sons.

Mahatma Gandhi and Universal Peace

Prof. Vijay S. Ganvir
Assistant Professor
Department of English
Arts & Commerce Degree College,
Petrolpump, Jawaharnagar, Bhandara. (M.S.)
Cell no. 9764577409 Email: vijay1973ganvir@gmail.com

Mathatma Gandhi, a rare personality of modern India. He has actively played different roles in different spheres of life. Especially he played the role to maintain peace and non-violence. Therefore, he was compared with Buddha and Christ. His thoughts on peace are needful to the world today. Today the process of globalization and urbanization has become an integral part contemporary world which invoked the process of increasing global interdependencycrossing the national boundaries occurs money, people, images, values and ideals which affects environment of human well being creating tension across the world today. To relieve the tension Gandhi's thoughts on peace however useful to reduce the tension. Gandhi was committed to the ways of truth and non- violence. Himself Gandhi is symbol of peace. He says, "I am a man of peace. I believe in peace". Gandhi's ideals can maintain peace amongst individuals, groups, nations and the world.

All the humans are the equal and we know that international understanding is the current need of life in the era of globalization. Gandhian thoughts are very much essential for international peace. Gandhi believed in peace , non- violence, truth, love and humanism which are the human values, Gandhian thoughts are useful in such a insecure situation between two nations to bring the international understanding in the world every nation should follow the Gandhian thoughts,

It is, in this context, that there has been a greater awareness of the relevance of the principles and techniques of Mahatma Gandhi. Whereas Six decades ago, it was the fashion to regard him as a well intentioned but somewhat eccentric individual unsuited to modern times, it is now being realized that much of what he stood for and preached during his life time has a relevance for present conditions.

With increasing urbanization and consequently greater occurrence of slums in cities, critical and verse condition of village economy and particularly of farmers, pollution of the country side, wastage of national resources, gap between the rich and the poor, discriminazation of politics, politics of corruption, insecurity in every field of life, privatization of education, problem of unemployment, discrimination between man to man, maximum focus on consumerarism and market economy, unhealthy and cut throat competition in every field, it is being recognized that the frame work of values which leaving has stood for would prove to be an alternative model for a more meaningful and satisfying living world. Particularly in India Gandhi is insistence in restriction of wants and the need for providing a livelihood to all section of the population has struck a responsive cold wave providing adequate employment opportunities has proved to the biggest problem in recent years.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

2019-20

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 6.625 ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

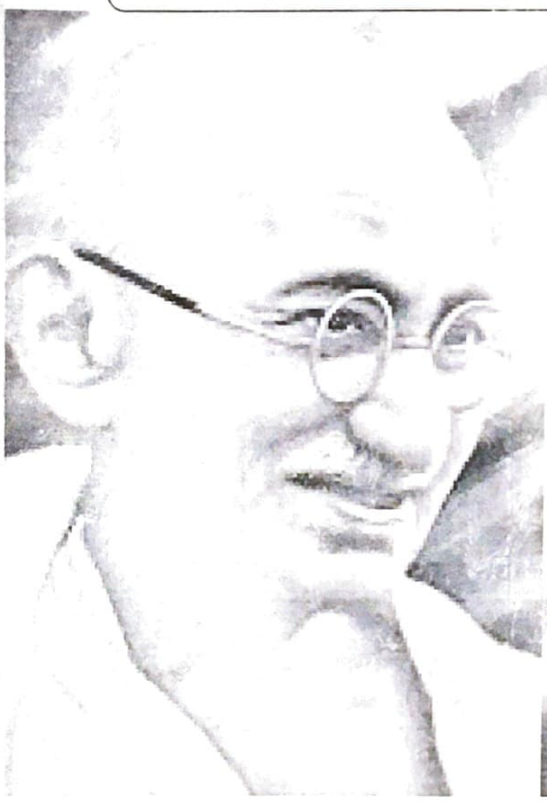
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue – 198

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक सहसंपादक
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ. हरगोविंद [illegible]

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज धनगर

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P.P. Jawaharnagar, Bhandara

XL error
Error:
Operator:
Position: 13583
ExtraData
ReadImage

36	महात्मा गांधीजींची ग्रामस्वराज्याची संकल्पना	डॉ.संजय अवधूत	146
37	गांधीजी आणि स्वराज्य	डॉ.साधना जिचकार	148
38	राष्ट्रपिता आणि ग्रामीण विकासाची संकल्पना	डॉ.रविंद्र मोहतुरे	151
39	म.गांधीजी संकल्पित हिंद स्वराज्य ग्राम – स्वराज्य	डॉ.मुकुंदा मेश्राम	156
40	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	डॉ.मनीषकुमार कायरकर	162
41	महात्मा गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार	राजेंद्र घोरपडे	169
42	महात्मा गांधींचे शिक्षणविषयक विचार : एक दृष्टीक्षेप	प्रा.ईश्वर वाघ	172
43	महात्मा गांधींच्या पंचायतराज विचारधारेतील भारत	प्रा.विनोद मुडे	175
44	महात्मा गांधीच्या आर्थिक विचारांची प्रासंगिकता	सुनिल घुगल	180
45	महात्मा गांधींचे हिंदस्वराज्य व आजचा भारत	श्री.सुनिल राजपुत	187
46	ग्रामीण विकासात महात्मा गांधींच्या विचारांची भूमिका	प्रा.अंकोश चवरे	190
47	ग्रामीण अर्थव्यवस्थेसंबंधी महात्मा गांधींचे विचार	डॉ.हरिदास लाडके	197
48	गांधीजीच्या तत्त्वज्ञानातील आदिवासी संस्कृतीचा शाश्वत विकास	प्रा.किशोर नैताम	199
49	महात्मा गांधीच्या कल्याणकारी आर्थिक विचारांची समर्पकता	प्रा.हितेश दडमल	207
50	ग्रामीण विकासाबाबत गांधीजींचे विचार	प्रा.सतिश जाधव	212
51	महात्मा गांधी व असहकार चळवळ	डॉ.प्रमिला भोयर	217
52	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीची ग्रामीण विकास संकल्पना	डॉ.रत्नपाल डोहणे	223
53	महात्मा गांधी आणि स्वतंत्रता आंदोलन	डॉ.लोमेश्वर घागरे	226
54	गांधीवाद आणि मराठी साहित्य	डॉ.विनोद भालेराव	229
55	महात्मा गांधी जगाला अहिंसा व सहिष्णुता प्रदान करणारा माणूस	डॉ.अशोक भक्ते	231
56	महात्मा गांधी : माणुसकीचे तत्त्वज्ञान	डॉ.विठ्ठल मंदुलवार	234
57	पर्यावरण संरक्षण व गांधी विचारधारा	डॉ.चंदु पाटील	238
58	महात्मा गांधींची ग्रामस्वराज्य संकल्पना	डॉ.जयदेव देशमुख	241
59	महात्मा गांधीजींची स्वराज्य संकल्पना	डॉ.श्रावण कापगते	245
60	महात्मा गांधीचे शैक्षणिक विचार आणि वर्तमान शिक्षण प्रणाली	डॉ.नवनाथ तुपे	249
61	वर्तमान शिक्षण व्यवस्था आणि गांधी विचार	प्रा.ममता राऊत	253
62	गांधींचे ग्रामस्वराज्याविषयीचे विचार	डॉ.सरला मेश्राम	256
63	महात्मा गांधीच्या आर्थिक विचारांची आवश्यकता	डॉ.वामन खोब्रागडे	259
64	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	डॉ.विठ्ठल ठावरी	262
65	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	प्रा.मुरलीधर नाकाडे	266
66	गांधीजी आणि स्वतंत्रता आंदोलन	कु.क्रिष्णा पासवान	269
67	महात्मा गांधी व सर्वोदय	प्रा.चंद्रशेखर भेजे	273
68	म.गांधीजींची आर्थिक विचारधारा एक विकासाची गुरुकिल्ली	प्रा.विजय दरवडे	278
69	व्यसनमुक्ती आणि महात्मा गांधी	प्रा.नरेश आंबिलकर	282
70	महात्मा गांधीचे सर्वोदयासंबंधीचे विचार	प्रा.रमेश घोटे	286
71	महात्मा गांधी व सर्वोदय	प्रा.सुभाष गोंडाणे	289

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawaharnagar(Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 198 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार

प्रा. मुरलीधर एस. नाकाडे
भूगोल विभाग प्रमुख
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप, जवाहरनगर, त. जि. भंडारा
मोबाईल क्र. 9422345526, 8275398826
Email-murlidharnakade@gmail.com

मोहनदास करमचंद गांधी यांचा जन्म 2 ऑक्टोंबर 1869 साली पोरबंदर येथे झाला. लहानपणापासूनच गांधीजीवर धार्मिक आणि अध्यात्मिक विचाराचा प्रभाव होता. गांधीजींनी देशातील परिस्थितीचे अवलोकन करून लोकजागृतीचे कार्य सुरू केले. त्यांनी सुरू केलेला सत्याग्रह, सविनय कायदेभंग, विदेशी वस्तूवर बहिष्कार, मिठाचा सत्याग्रह इत्यादी चळवळींना गांधीजींच्या नेतृत्वाला देशभरातून उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला. यासोबतच गांधीजींनी हिंदू–मुस्लीम एकता, अस्पृश्यता निवारण, खादी व ग्रामोद्योग, स्वावलंबी शिक्षण या गोष्टीकडेही विशेष लक्ष दिले. 'प्रयोग करून स्वतः अनुभव घ्यायचा आणि नंतरच जनसामान्यासाठी ती गोष्ट उपयोगात आणायची हे गांधीजीचे तंत्र होते. सत्याग्रह सारख्या शस्त्राचा प्रयोग राजकीय, सामाजिक, आर्थिक आणि सार्वजनिक जीवनातही करता येतो असे सांगितले आहे. गांधीजीचे आर्थिक विचार अतिशय महत्वाचे आहेत.

गांधीजींनी मानवतावादी दृष्टीकोनातून प्रत्येक गोष्टीचा विचार केला त्यामूळे त्यांनी मांडलेले आर्थिक विचार वैशिष्टयपूर्ण व आगळयावेगळया स्वरूपाचे आहेत. आदर्श राज्यासाठी त्यांना अशी व्यवस्था अपेक्षित होती की, ज्यात प्रत्येक व्यक्ती आर्थिकदृष्टया स्वावलंबी व परिपूर्ण असेल. आपल्या किमान आवश्यक गरजा भागविण्यासाठी कोणालाही दुसऱ्यावर अवलंबून राहण्याची गरज भासू नये तसेच कोणाजवळही गरजेपेक्षा जास्त संपत्ती असे नये. अशा प्रकारच्या आर्थिक व्यवस्थेमूळे शोषण व अन्याय–अत्याचाराला वावच राहणार नाही. गांधीजीचे आदर्श राज्य प्रामुख्याने गोरगरीब, शोषित, पीडित व दुर्बलांच्या हितरक्षणासाठी आहे. गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचा आढावा खालील मुद्दयांच्या आधारे समजून घेता येईल.

शारीरिक श्रम :–

गांधीजींनी शारीरिक श्रमाला विशेष महत्व दिले आहे. त्यांच्या मते शारीरिक श्रम करणारा मेहनती, प्रामाणिक व चारित्र्यवान असतो. म्हणून प्रत्येक व्यक्तीने कमीत कमी दोन वेळची भाकरी मिळविता येईल इतके श्रम अवश्य करावे. जे लोक श्रम न करता भोजन करतात ते चोर आहेत. काही लोक प्रगतीच्या नावाखाली श्रम न करता केवळ उपभोग घेतात. असे लोक गोरगरिबांचे शोषण करतात व यातूनच विषमता निर्माण होते. जर प्रत्येकाने श्रम करून आपल्या गरजापूर्ती वस्तूचे उत्पादन केले तर आर्थिक समतेचा पाया मजबूत होईल आणि समाजातून वर्गसंघर्ष, द्वेष, मत्सर इत्यादी भावना नष्ट होतील.

गांधीजींच्या मते माणसाची भूक ही दोन प्रकारची असते. अ) शारीरिक, ब) मानसिक, मानसिक भूक भागविण्यासाठी बौद्धिक श्रम करावे लागते. तर शारीरिक भूक भागविण्यासाठी शारीरिक श्रम करावे लागते. बौद्धिक श्रमातून शारीरिक भूक भागविता येत नाही. म्हणून बौद्धिक श्रम करणाऱ्यांनी शारीरिक श्रम केलेच पाहिजे. शारीरिक श्रमामूळे त्यांची प्रतिभा अधिक विकसीत होईल असे गांधीजी म्हणतात.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jaiswal Mahavidyalaya (Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

महात्मा गांधी के आर्थिक विचार

प्रा. पौर्णिमा ह. राहांगडाले
(ग्रंथपाल)
कला व वाणिज्य महाविद्यालय
पे.पंप (ठाणा) जवाहनगर
Mo. No. 8805062556
Email Id: rahangdale085@gmail.com

प्रस्तावना:

भारतीय आझादी के जनक मोहनदास करमचंद गांधी स्वराज्य को सुराज्य में परिवर्तीत होना देखना चाहते थे, उनके सुराज्य का मतलब अंतीम कोर पर खडे सदियों से उपेक्षीत दलीत, आदीवासी और दुरदरस्त बसी ग्रामिण जनता थी। उनके सुराज्य का आदर्श रामराज्य था सबको न्याय, विकास और कमजोर (दुर्बल) घटक को शासकीय सहयोग था। गांधीजी के विचारधारा पर ही भारतीय जनता पार्टी ने गांधीवादी समाजवाद के बुनियाद पर पक्ष की स्थापना की थी।

आझाद भारत के सर्वांगीण विकास के लिए उनकी आर्थिक, सामाजिक और राजनैतिक आदर्श विचारधारा थी।

नैतीक सादगीपूर्ण जिवन और उच्च विचारधारा:–

उनके सिध्दांतों के अनुसार संग्रह वृत्ति के कारण मनुष्य में उच्च विचारों के विकास में बाधा पहुॅचती है। जीवन की बुनियादी जरूरतों के उचित साधन आवश्यक है। रोटी, कपडा, मकान, शिक्षा और उत्तम स्वास्थ की जरूरत हर किसीको अनिवार्य है। वे कहते थे शारीरिक सुख और आराम कुछ सीमा तक तो जरूरी है, लेकिन सीमा से उपर वह मानव–प्रगजी में सहायक न होकर बाधक बन जाते है।

रोजगार का अधिकार :–

वे कहते थे की शिक्षा के नये प्रणाली में शारीरिक श्रम का महत्व अवश्य सिखाना चाहिए। ग्रामिण भारत में बढती बेरोजगारी के लीए कुटीर उदयोगों पर बहुमूल्य सुझाव दिया। उनकें अनुसार मशीनीकरण से साधन संपत्ती कुछ लोगों के हाथों में केंद्रित होती है। जहॉ काम करणे वाले ज्यादा और काम कम हो तो, मशिनों से बेरोजगारी और गरीबी बढती है, इस कारण समाज में शासन के प्रती असंतोष उग्र रूप धारण करता है।

स्वदेशी:–

उनके अनुसार विदेशी सहायता पर अत्याधिक निर्भरता देश को पंगु बनाती है। हमें स्वयं–सहायता की शक्ती को बढाकर अपने पैरों पर खडा होना चाहिए। गांधीजी के आर्थिक मौलीक विचारधारा में चरखे का महत्वपूर्ण अड़िग स्थान है। उनके अनुसार चरखा बेरोजगारी मिटाने और राष्ट्रीय एकता का प्रतीक है। एक सच्चे राष्ट्रवादी के रूप में वे कहते थे की, ''भारत में बनी हुई वस्तुओं की उपेक्षा करके विदेशी वस्तुओं की दिवानगी'' अपने मातृभूमी से दगाबाजी करणे के बराबर है।

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

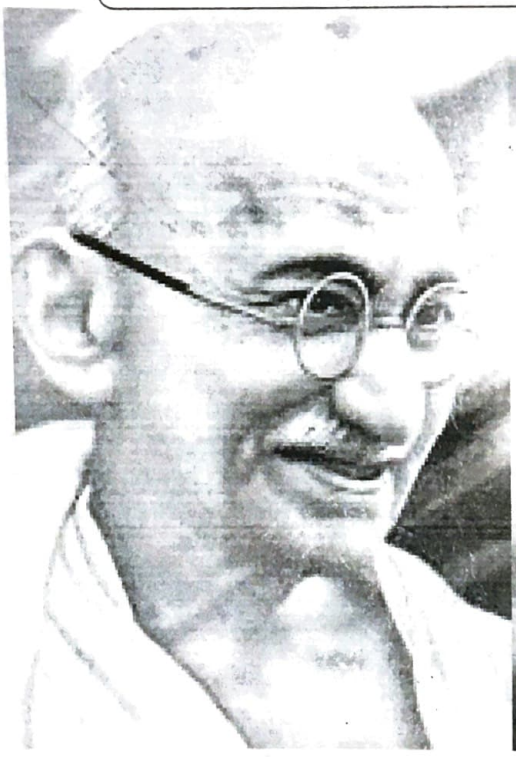
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

October-2019 Special Issue – 198

गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना

अतिथि संपादक :
डॉ. अजयकुमार मोहबंसी
प्राचार्य,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक संपादक
डॉ. राजेंद्रप्रसाद पटले
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप जवाहरनगर,
त. जि. भंडारा

विशेषांक सहसंपादक
डॉ. आर. आर. चौधरी
डॉ. हरगोविंद टेंभरे

मुख्य संपादक
डॉ. धनराज धनगर

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

Relevance of Gandhian Solutions for Today

Dr. Hargovind Tembhare
Arts and Commerce Degree College
Petrol Pump Jawhar Nagar Bhandara [M.S.] India.
Cell No. 9673178424
hargovindtembhare@gmail.com

Introduction:

The study of Gandhi is not merely the study of his life, work and ideas; it is also Thedaily evolving application of those ideas to new challenges and situations. In this book the careful reader will find much new ground being uncovered before his eyes and many incentives to new thinking. If the burden of the book is that Gandhi is intensely relevant to our times, itmakes this assertion not dogmatically but with the humility of scientific

Relevance Gandhi's Today:

It is no easy task to consider the relevance of the Gandhian prescriptions and strategy for the contemporary world. But if one accepts that satyagrah made Mahatma Gandhi, and not the reverse, and that it would outlive him, the Gandhian model offers norms and techniques for our age. For example, the play-off game of the uncommitted with the superpowers is non-Gandhian, however understandable it may be in terms of economic and military weakness. Concretely, the arms control field is a zone where Western pacifism, which Gandhi criticized for its simplicity and either-or characteristics, might benefit through a re-examination of unilateralism and the exact geometry of nuclear deterrence and peace keeping. Doubtless the Gandhian model is without this deterrence, but it also suggests how those with a problem can gradually extricate themselves from an awesome burden without sacrificing honour. The exceptions have tended to be individuals rather than movements-Chief John Luthuli is an outstanding case.

The responsibility forthe meagre results can be placed with the un-British Dutch, French and Portuguese imperialists, turning aside from Gandhi's thesis that satyagraha does not depend on English scruples. Satyagraha did transfer, apart from imperialism, to the English-speaking democracies to fortify prior traditions of direct action in the new quests for peace and equality. It has also persisted, as Minoo Adenwalla has observed critically, as a disturbing factor in India to feed discontent and challenge a national regime. For all its high norms the Gandhian tactic of disobedience may have weakened the better institutions of the world, i.e. those which are more rather than less democratic.

At a minimum there seems to be a problem of unintended results that are not consistent with Gandhian ethics when the struggle over the non-negotiable values or objectives inflicts harm on the opponent. Although individuals and political parties may become Gandhian, States may have to adopt a modified policy that admits that the ethical costs of world politics are likely to exceed those of internal affairs.

To return to the positive side, the Gandhian model implies the placement of particular values above the rituals of law, the restoration of obligation and sacrifice as effective concepts, and the elevation of self-reliance from an

Principal
Arts & Comm. Degree College
P.P. Jawhar Nagar Bhandara

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 198 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज की संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

Gandhi's Environmental Thoughts

Dr. Kavita N. Badwaik
Art's & Commerce Degree College
Petrol Pump, Jawaharnagar
Mo.No.9420894046

Abstract:

From this research paper I tries to focus Gandhi's view about environment. Though the Ghandhian era, environment was not a matter of serious concern, but being a man vision, Gandhi envisaged the environmental crises hunting the coming generation. Gandhi, though his various interview speeches and correspondence had warned the humanity against Chimney, and factory cultural modern civilization, multiplicity of wants, unconcern apathetic and rapacious attitudes of humanity towards nature.

Keywords: Gandhi's thought, Environment.

Soil Erosion, Air Pollution, Water Pollution, Depletion of forest, Threatened Wildlife, Energy Crisis, Thermo-Nuclear Pollution all these issued had focused by Gandhiji at that time. If we have to survive our life we have to give value to our environment. The green thought of Gandhi give us a new vision to harmonies nature with the need of the people with need of the people. His idea that nature has enough to satisfy every one's needs, but not to satisfy anybody's greed become one line ethic to modern environmentalism. Gandhi considered the earth a living organism. To him, the hallmark of development of man consisted not in materialism or consumerism but in spiritual self-realization, a character heavily loaded with morality and non-violence. The craving for materialistic wants was alien to him for it hindered the path to one's realization. His simple living and high thinking reiterated his love for all living beings, which is the very manifestation of God's creation. As Gandhi said, 'My ethics not only permits me to claim but requires me to own kinship with not merely the ape but the horse and the sheep, the lion and the leopard, the snake and the scorpion…' -[1] He insisted on the eternal sacredness of life that included a tree, plant or a cow. 'Indeed his love towards all life constitutes his attempt to realize the Vaishnava ideal-[2] 'Vasudevam Sarvamidam' Gandhi was greatly influenced by Adolph Just's book 'Return to Nature' that further strengthened his conviction that if a man desires to live a wholesome life, he will have to share his life with not only humans but all living beings - birds, animals, plants and the whole ecosystem. Man must return to nature what he takes from her. He abhorred violence, in any form, towards animals or other living beings. Gandhi thus expressed his sense of the unity of all life. Gandhi was a great believer in advaita (non-duality) and in the essential unity of man and all lives (Young India, 1924). Thomas Weber brings an interesting perspective on how Arne Naess, who was thoroughly influenced by Gandhian philosophy, interprets the link between self-realization and non-violence. Weber's interpretation is as follows:

1. Self-realization presupposes a search for truth.
2. All living beings are one.
3. Himsa (violence) against oneself makes complete self-realization impossible.
4. Himsa against a living being is Himsa against oneself and.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

स्वदेशी संस्कृति के साथ आर्थिक विकास एवं शिक्षा

प्रा. अर्चना एस. देशमुख

C/o. डॉ. जी.डी. टेंभरे, 29, श्रीराम नगर, तुमसर, त. तुमसर, जि. भंडारा–441912 (महाराष्ट्र)

Cell-9371933500, Email:-deshmukharchana167@gmail.com

स्वदेशी का शाब्दिक अर्थ है "जो अपने देश का हो" या "अपने यहाँ बना हो" परन्तु गांधी इसे धार्मिक अनुशासन मानते हैं और इसका पालन शारीरिक कष्ट उठाकर भी करने की सलाह देते हैं। वे इसे जीवन का नियम मानते हैं और उनका विचार है कि यह नियम मनुष्य के मूलभूत स्वभाव में सन्निहित है। स्वदेशी एक आध्यात्मिक आन्दोलन है, जिसमें आत्मा को अपने देश प्राप्ति के लिए लालायित रहना है। शरीर इसका स्थायी निवास स्थान नहीं है, अतः स्वदेशी का अर्थ है आत्मा की सांसरिक बंधन से मुक्ति का प्रयास। स्वदेशी का अर्थ है कि हमें दूसरे देशों की अपेक्षा अपने देश की तथा अपने देश के अन्दर की दूर स्थानों की तूलना में अपने निकट के पड़ौसी की सेवा करनी चाहिए। अपने देश और देश की चीजों के प्रति सम्मान और गौरव की भावना रखना ही स्वदेशी का अर्थ है। गांधीजी के अनुसार, "आत्मय बलिदान का तर्कसंगत परिणाम यह है कि व्यक्ति अपने को समाज के लिए बलिदान कर दे।" इस तरह मानव स्वदेशी का पालन कर समाज देश और विश्व सेवा में अपने को लगा सकता है।

शिक्षा का प्रमुख लक्ष्य संस्कृति अथवा सामाजिक धरोहर का सम्प्रेषण है। व्यक्ति क्षमताओं के विकास लक्ष्य के अलावा यह समाज का प्रमुख लक्ष्य है। केवल शिक्षा ही एक ऐसा अभिकरण है जिसमें संस्कृति का एक पीढ़ी से दूसरी पीढ़ी का सम्प्रेषण करना सम्भव है। संस्कृति का परिरक्षण किया जा सकता है। संस्कृति का सम्प्रेषण किया जा सकता है। संस्कृति का प्रोन्नयन सम्भव है। मनुष्य के श्रेष्ठ लाभ के लिए इसमें परिवर्तन किया जा सकता है। मानव जाति की एकता और अन्तर्राष्ट्रीय बोध जगाने के लिए यह विस्तार ले सकती है। गांधी के अनुसार "सांस्कृतिक परम्परा ही एक विशुद्ध सार है। यह उन रीतियों एवं परम्पराओं के मेल से बनती हैं जिनमें उस जाति के लम्बे समय के अनुभवों का निचोड होता है। शिक्षा किसी भी समाज की संस्कृति का संरक्षण करती हे व उसे नष्ट नहीं होने देती। प्रत्येक समाज की संस्कृति की अपनी विशेषता होती है जिसका संरक्षण शिक्षा द्वारा किया जाना आवश्यक है। व्यक्ति समाज के सदस्य के रूप में संस्कृति को सीखता हे और अगली पीढ़ी को हस्तान्तरित करता है। इस कार्य में शिक्षा संस्कृति को अपूर्व सहायता प्रदान करती है। व्यक्ति अज्ञात रूप से संस्कृति की अनेक बातें सीखता है। उसे इन बातों की शिक्षा शिक्षक द्वारा जी जाती है। इस विषय में गांधी का कथन है कि– शिक्षा का एक कार्य समाज के सांस्कृतिक मूल्यों और व्यवहार के प्रतिमानों को उसके तरूण और समर्थ सदस्यों को स्थानान्तरित करना है।

स्वदेशी का तात्पर्य गांधी जी भारतीय संस्कृति में व्याप्त आध्यात्मिक शिक्षाओं में विश्वास के अनुरूप जीवन बिताने और प्रगति करने में निहित मानते हैं। ग्राम्य प्रधान और कृषि प्रधान जीवन व्यतीत करना ही आज के वातावरण में स्वदेशी है। स्वदेशी जीवन के सभी क्षेत्रों में लागू होता है। गांधीजी धर्म के ऊपर विचार करते हुए बतलाते है, "जहाँ तक धर्म का संबंध है मुझे चाहिए कि मैं अपने पूर्वजों के धर्म तक ही अपने आपको सीमित रखूँ अर्थात् अपने निकटवर्ती धार्मिक वातावरण का

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. D. Jawaharnagar(Bhandara)

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार

डॉ. गामा सेलोकर,
मु. पो. शहापूर
ता. जि. भंडारा
E-mail –gamaselokar202@gmail.com
Mobil No. – 9823521187

प्रस्तावना :–

महात्मा गांधी हे एक आदर्शवादी व अध्यात्मवादी पुरूष होते. प्रामुख्याने ते मानवतावादी होते. धर्म आणि राजकारण हयांचे सुंदर मिश्रण त्यांनी केले. राज्यशास्त्राला त्यांनी आध्यात्मिक आधार दिला. व्यावहारिक राजकारणाला एक नवीन दृष्टी दिली. मोहनदास करमचंद गांधी हयांचा जन्म 2 ऑक्टोबर 1869 मध्ये पोरबंदर येथे झाला. आई–वडिलांच्या धार्मिक विचारांचा प्रभाव प्रथमपासूनच मोहनदासवर पडला होता. गांधीचे प्राथमिक शिक्षण राजकोट येथे झाले. 1887 मध्ये मॅट्रिक उत्तीर्ण झाल्यानंतर ते इंग्लंडला गेले. 1891 मध्ये ते बॅरिस्टर झाले. बॅरिस्टर झाल्यावर ते भारतात परत आले. काही दिवस त्यांनी मुंबई येथे वकिली केली. पण त्यात विशेष यश आले नाही.

1893 मध्ये ते आपल्या एका खटल्यासाठी दक्षिण ऑफ्रिकेत गेले. दक्षिण ऑफ्रिकेत असलेल्या भारतीयांवर रंगभेदाच्या कारणावरून अत्याचार होत होते. ते दूर करण्यासाठी त्यांनी नाताळ इंडियन कॉग्रेसची स्थापना केली. भारतीयांवर होणाऱ्या अत्याचाराचा त्यांनी सतत प्रतिकार केला. ऑफ्रिकेत ते 1914 पर्यंत होते. तेथे त्यांनी अनेक वेळा कारावास भोगला. सत्य आणि अहिंसा हया आपल्या अस्त्रांचा प्रयोग प्रथम तेथेच त्यांनी केला.

गांधीजींचे आर्थिक विचार :–

साऱ्या जगांत उद्योगधंद्याची अत्यंत भरभराट झालेला देश म्हणजे अमेरिका असें असूनहि त्या देशाला गरिबी व अधोगति हद्दपार करतां आली नाहीं. याचें कारण असें कीं, सार्वत्रिक मनुष्यबळाकडे त्या देशानें दुर्लक्ष केलें आणि थोडया लोकांच्या हातांत सारी सत्ता एकवटली. त्या थोडया लोकांनीं पुष्कळ लोकांचे हितसंबंध बुडवून पैका कमावला. त्याचा परिणाम म्हणजे तेथील औद्योगीकरण. तें त्या देशांतील गरिब जनतेला व बाकीच्या जगाला एक भयस्थान होऊन राहिले आहे.असा अनर्थ हिंदुस्थानाला टाळावयाचा असेल, तर त्यानें अमेरिका व इतर पाश्चात्य देश यामध्यें जें जें चांगले असेल त्यांचे अनुकरण करावें आणि मोहक दिसणाऱ्या पण घातुक स्वरूपाच्या आर्थिक धोरणाचा त्याग करावा. म्हणुन खऱ्या नियोजनांत हिंदुस्थानांतील समस्त मनुष्यबळाचा उत्तम उपयोग झाला पाहीजे. महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार आजच्या युगात अत्यंत महत्वाचे आणि उपयोगी आहेत. भारतीय अर्थव्यवस्थेची पुरर्रचना करण्यासाठी त्यांच्या आर्थिक धोरणांचा निश्चित उपयोग होऊ शकतो. त्यांच्या आर्थिक विचारात मोठे उद्योग आणि ग्रामोद्योग विश्वस्ताची कल्पना वर्गसमन्वयाची कल्पना, यंत्रयुगासंबंधी तसेच व्यवसायासंबंधीच्या विचारांचा समावेश होतो. त्यांचे आर्थिक धोरण भारतीय परिस्थिती लक्षात घेऊन आखण्यात आल्यामुळे भारतानी त्यावर विचार करण्याची वेळ आलेली आहे.

मोठया आणि ग्रामोद्योगासंबंधी विचार :–

महात्मा गांधींचा मोठ्या उद्योगधंद्याला विरोध होता. मोठ्या उद्योगधंद्यात यंत्राचा फार मोठ्या प्रमाणात उपयोग होतो. त्यामुळे अनेक आर्थिक, सामाजिक आणि राजकिय प्रश्न निर्माण होतात. त्यामुळे त्यांनी मोठ्या उद्योगधंद्याला विरोध केला. महात्मा गांधी म्हणतात, की, इंग्लंड, फ्रांस व

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jawaharnagar(Bhandara)

RESEARCH JOURNEY' *International Multidisciplinary E- Research Journal*
Impact Factor - (SJIF) - 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

महात्मा गांधी के आर्थिक विचार

प्रा. बाबुदास एस. दमाहे
वाणिज्य विभाग
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोल पंप, जवाहरनगर भंडारा
ई मेल : babudas.damahe@gmail.com

प्रस्तावना :

गांधीजी के विचारों को शब्दों में बांधना अपने आप मे एक चुनौतीपूर्ण कार्य है। महात्मा गांधी के विचारों की सरलता और गहराइयों को समझने के लिए शब्दों का अभाव हो सकता है। भूमंडलीकरण के इस दौर में शहरो की चकाचौंध बढती जा रही है, वहीं गॉवो की सादगी धूमिल होती प्रतीत हो रही ळें गांधीजी के विचार हमें दोबारा वहीं गांव की गलियों की सादगी और स्वच्छता में ले जाते हैं जहा। गोधूलि वेला का आनंद मिलता है, जिसका अभाव आज की भागदौंड वाली दुनिया में खलता है।

महात्मा गांधी गॉवों की एक राष्ट्र में उत्पादन की सबसे छोटी इकाई के रूप में देखते थे। चुंकि महात्मा गांधी एक आध्यात्मिक पुरूष थे तो उन्होंने अध्यात्म में जिस गांव की संरचना देखी थी वह रामराज्य से प्रेरित थी। इसमें गॉवो को लोकतांत्रिक रूप से चलाया जाता था, जहां शासक लोगों के हित के लिए काम करता था। सभी को समान अवसर प्रदान किए जाते थे, हिंसा की कोई जगह नहीं थी और जहॉ सभी धर्म और मान्यताओं का आदर किया जाता था। परंतु गांधीजी के इस विचारधाग को एक राष्ट्रवादी हिंदू मानसिकता से जोडना ठीक नहीं होगा क्योंकि गांधीजी साथ ही साथ यह भी कहते थे कि ''मैं उस राम में आस्था नही रखता हूं जो रामायण में है, मैं उस राम मे आस्था रखताहूं जो मेरे मन में है।''

गांधीजी के आर्थिक विचार की विशेषताए :

गांधीवादी अर्थशास्त्र एक ऐसी आर्थिक व्यवस्था की संकल्पना पर आधारित है जिसमे ''वर्ग'' का कोई स्थान नही है, लेकिन इस तरह का गांधीवाद, मार्क्सवाद से भिन्न है गांधी का अर्थशास्त्र एक ऐसी सामाजिक व्यवस्था स्थापित करने की बात करता है जिसमें एक व्यक्ति किसी दूसरे का शोषण नही करता है अर्थात गांधीवादी अर्थशास्त्र, सामाजिक न्याय और समता के सिध्दांत पर आधारित है गांधीजी मानते थे कि ''प्रकृति हर व्यक्ति की जरूरत को पूरा कर सकती है लेकिन वह किसी के लालच को कभी भी पूरा नही कर सकती है'' गांधीजी के आर्थिक विचार काफी हद तक जॉन रस्किन की किताब ''न्दजव जीपे स्ंज'' से प्रभाावित थे यह किताब १८६० में प्रकाशित हुई थी उन्होंने इस किताब से सीखा कि,

१. एक व्यक्ति का भला ''सबके भले'' में निहीत है
२. एक वकील के काम की अहमियत एक नाई के काम की कीमत से कम नही है क्योंकि दोनो ही अपनी आजीविका को चलाने के लिए परिश्रम करते है

आइये अब जानते है कि गॉधी के आर्थिक विचार क्या कहते है

१. समाज में सभी के श्रम का मूल्य बराबर है
२. श्रम और पूँजी के बीच किसी प्रकार का विरोध नही है

Principal
Arts & Comm Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VIII Issue - IV October - December - 2019

PART - I

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawahar Nagar (Bhandara)

LUME - VIII, ISSUE - IV – OCTOBER - DECEMBER - 2019
JANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

५. वैदर्भीय आदिवासी साहित्यातील लोकगीते

प्रा. डॉ. रामलाल रूपचंद चौधरी
मराठी विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पेट्रोलपंप जवाहर नगर, जि. भंडारा.

प्रारंभीचे आदीवासी लोकगीताचे संकलन म्हणून त्याचे महत्व असले तरी खऱ्या अर्थाने आदिवासीच्या वाङ्मयाचे आणि जीवनपध्दतीचे संशोधन कोणी केले तर ते डॉ. गोविंद गारे यांनी. आदिवासींचे साहित्य आणि कला यांचा अंत्यंत महत्वपूर्ण सोध त्यांनी घेतला.

आदिवासींमध्ये भिन्न भिन्न जाती आहेत. त्यांची स्वतंत्र संस्कृती आहे. कोणत्याही समाजाचे साहित्य हा त्याचा सांस्कृतिक आरसा असतो. आदिवासींच्या साहित्यातून स्त्री–जीवनाचे जे विविध पैलू प्रकाशात येतात ती एक सांस्कृतिक साखळीच असते. त्यातून कौंटुबिकता, मानसिकता, विवंचना, आर्थिकता, नैतिकता आणि रीतीरिवाज यांचे अनोखे दर्शन घडते. परंपरा सांभाळत भागावे लागणारे भोगही त्यातून व्यक्त होतात. तिचे कठोरपण, तिची कलात्म ओढ जशी प्रतीत होते तशीच तिची सहृदयता आणि सश्रध्दाताही प्रतीत होते. आदिवासी स्त्री ही आदिवासी पुरूषाप्रमाणेच अंधश्रध्दा आणि देवभोळी आहे. आदिवासी स्त्री जुन्या मूल्यांमध्ये अडकलेली आहे. अनेक लोकगीतांतून त्याचे सार्थ दर्शन घडते. परंतु नव्या युगाची चाहूल लागताच आणि त्यातून घडत जाणारे परिवर्तन ही स्त्री सहज स्वीकारते, तिचे अंतर्मन काही लोकगीतांतून सहज दिसून येते.

सांगवा म् रडी रडी आता म् मात् गोल साडी
'आन रं गोल साडी। तूं कुरतु येर उडी
तू करसी येर उडी तू टाकस् टिंगर मोडी'

वरील गीतातून पारंपारिक जीवनातून बाहेर पडून आधुनिक युगाची कास धरणारी आदिवी स्त्री गाच्या निमित्ताने हक्काने खालील गीतातून सहज लक्षात येते. आपल्या पतीला 'गोल साडी' आणाला सांगते. या गीताच्या कडव्यातून पतीसी हितगुज साधणारी आदिवासी स्त्रीचे स्वभाव चित्रण दिसून येते.

आदिवासी जमातीत स्त्री ही सन्मानदर्शक असल्याचे चित्र अनेक गीतातून दिसून येते. पेरणीच्या वेळी किंवा शुभकार्यात तिचे स्थान मोलाचे आहे. अनेक विधी तिच्याशिवाय केले जात नाहीत. आदिवासी स्त्री आणि निसर्ग यांचा अन्योन्य संबंध आहे. आदिवासी स्त्री डोंगरदऱ्यात राहिली म्हणजे निसर्गाच्या सान्निध्यातच राहीली. म्हणून स्वाभाविकपणे तिच्यावर निसर्गसंस्कार झाला. ''आदिवासी स्त्री निसर्गाच्या सान्निध्यात राहत असल्यामुळे त्या स्त्रीच्या घरासमोर चंदन, चाफा व इतर झाडे दिसतात. त्या झाडांनाच ती आपंले नातेवाईक समजते. ती आपल्या माहेरचीच माणसे आहेत असे समजून ती आपल्या मनातील सर्व भावना ती गाण्यातून व्यक्त करते. ''ती स्वतः निसर्गावर प्रेम करते, तो तिचा आंतरिक धर्म आहे. आदिवासी स्त्री निसर्गाबरोबर गुराढोरांवरही जीवापाड प्रेम करतात.

'माझी बहुला गाय तू बरी
चटक ढवळगिरी

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

(SJIF) Impact Factor-7.675 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2020

SPECIAL ISSUE-CCXXV (225)

Domestic Violence: Impact on Indian Society

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr Nitin A. Mathankar
Principal
Late Vasantrao Kolhatkar Arts
College, Rohana

Guest Editor:
Prof. Deoman Umbarkar
Late Vasantrao Kolhatkar Arts
College, Rohana

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

108	विशिष्ट खेळातील सामान्य हिंसा **डॉ. उदय दा. मेंडुलकर**	464
109	स्त्रि श्रमिकांचे शोषण : कार्ल मार्कसचा दृष्टिकोण **प्रा. वनिता चोरे**	469
110	भारतीय समाज व स्त्रीमुक्ती **शैलेश देविदास जनबंधु**	474
111	स्त्री सक्षमीकरण व संरक्षण **प्रा. रमेश सुखदेवराव आगलावे**	477
112	घरगुती हिंसा – कारणे, परिणाम व उपाययोजनाएक समाजशास्त्रीय अध्ययन **प्रा. संदीप रायबोले**	481
113	''कौटुंबिक हिंसेवर संगीत एक उपाय'' **प्रा. अशोक एस. जाधव**	486
114	अहिंसात्मक श्रमसंस्कृती **प्रा.रविंद्र बा. शेंडे**	489
115	पुरुषी मानसिकता आणि कौटुंबिक हिंसाचार **विठ्ठल सदाशिव चौधरी**	493
116	पुरुषप्रधान व्यवस्था आणि घरगुती हिंसाचार **डॉ. पार्वती विनायक माने**	497
117	कौटुंबिक हिंसाचार समाज आणि कायदा **प्रा. राजू बुरीले**	500
118	कौटुंबिक हिंसाचार व स्त्रियांचे मानवी अधिकार **सहा. प्रा. राहुल ज. जोधळे**	506
119	कौटुंबिक हिंसाचाराबद्दल सरकारची धोरणे **सहा. प्रा. राहुल आर. लव्हाळे**	510
120	महिलांच्या संदर्भात मानवी अधिकार आणि हिंसाचार **प्रा. सतोष मारोतराव रामटेके**	514
121	कौटुंबिक हिंसाचार कारणे व उपाय **डॉ. उल्हास रामजी राठोड**	518
122	स्त्री आणि कौटुंबिक हिसाचार **सहा.प्रा.संदीप एस.उप्पोड**	521
123	भारतीय महिलांची कृषी क्षेत्रातील भूमिका व समस्या **प्रा.डॉ. किशोर मो. ढुमणे**	524
124	भारत में महिला और घरेलू हिंसा कानून **प्रा. अनिलकुमार हनुमानदास गुप्ता**	526
125	भारतीय समाजातील कौटुंबिक अत्याचार **प्रा. डॉ. ज्ञानेश्वर टी. शेन्डे**	530
126	'महिलांवरील अत्याचार व आद्य भारतीय समाजसुधारक' **प्रा. डॉ. मोतीराज रामदास चव्हाण**	538
~~127~~	घरगुती हिंसाचार : कारणे व उपाययोजना **डॉ. नलीनी आय. बोरकर**	542
128	कौटुंबिक हिंसाचार: भारतातील सद्यस्थिती **डॉ. राहुल भगत**	548
129	वर्तमान संस्कृती आणि कौटूंबिंक हिंसाचार **डॉ. रमेश एम. घोनमोडे**	555
130	महिला सशक्तीकरण **डॉ. स्मिता दि. जोशी**	560

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. R. Jawaharnagar, Bhandara

B.Aadhar *International Multidisciplinary Research Journal*
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
March 2020

घरगुती हिंसाचार : कारणे व उपाययोजना

डॉ. नलीनी आय. बोरकर,
समाजशास्त्र विभाग, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप, जवाहरनगर
जि. भंडारा

प्रस्तावना :—अलिकडच्या काळात कौटुंबिक हिंसेचे प्रकार वेगवेगळया घटनांद्वारे वाढल्याचे निदर्शनास येते. एकाच कुटुंबात राहणाऱ्या सदस्यांवर त्याच कुटुंबातील सदस्य किंवाइतर नातेवाईक शारीरीक, मानसिक हिंसा, अन्याय, अत्याचार करतांना आढळतात. घरगुती हिंसा प्रामुख्याने महिला आणि १८ वर्षाखालील बालकांच्या संदर्भात होत असल्याचे आढळून येते. कुटुंबात सावत्र मुलगा किंवा मुलगी, दत्तक पुत्र किंवा नातेवाईक असणाऱ्या मुलांवर किंवा मुलींवर अन्याय आणि अत्याचार केला जातो. घरगुती हिंसेचा वापर प्रामुख्याने महिलांच्या विरोधात केला जातो. यात महत्वपूर्ण बाब म्हणजे हिंसेला बळी पडणारी व्यक्ती हिंसा करणाऱ्या व्यक्तीची नातेवाईक असते. ही शारीरीक, मानसिक, आर्थिक व लैंगिक, धार्मिक स्वरूपाची असू शकते. मारणे, लाथा—बुक्क्यांनी तुडविणे ही शारीरीक हिंसा होय. टोमणे मारणे, संशय घेणे ही मानसिकहिंसा होय. स्त्रियांना खर्चाला पैसे न देणे, तिने कमावलेले पैसे हिसकावून घेणे ही आर्थिक हिंसा होय तर नात्यातील व्यक्तीने विना सहमतीने केलेले लैंगिक अत्याचार म्हणजे लैंगिक हिंसा होय. स्त्रिला अपवित्र मानने, परंपरा लादणे, मंदिरात प्रवेश नाकारणे इत्यादी स्वरूपांची धार्मीक हिंसा होय. उदा. शनि शिंगणापूर मंदीरात स्त्रियांना प्रवेश बंदी असणे अशा प्रकारची बंधने स्त्रियांवर लादली जातात. (डॉ. प्रमोद पाटील — २०१८—५८) कुटुंबामध्ये मुलांमुलींमध्ये भेदभाव करणे, धार्मीक प्रथा व परंपरांच्या नावाने कुटुंबातच महिलांवर अन्याय, अत्याचारात्मक व हिंसात्मक घटना होतांना आढळून येतात. अमर्त्य सेन यांनी २००१ मध्ये फ्रन्टलाईन या पाक्षीकांमध्ये लिहिलेल्या "Merry Fesses in Gender Inequality" या निबंधातMissing Women ही संकल्पना स्पष्ट मांडली. केंद्र सरकारने नेमलेल्या वर्मा कमेटीने स्त्रियांच्या बाबतीत घरेलू हिंसा हा प्रश्न पुढे आणला. या कमेटीच्या अहवालानुसार स्त्रियांवर सार्वजनिक जीवनातील हिंसेपेक्षा घरेलू हिंसेचे प्रमाण अधिक आहे.

घरगुती हिंसाचाराचा अर्थ :—इंग्रजी भाषेतील डोमेस्टीक व्हायोलेन्स या शब्दासाठी मराठीत हिंसाचार किंवा कौटुंबिक हिंसाचार ही संज्ञा वापरली जाते. हिंसाचार या संज्ञेमध्ये शारीरीक इजा, मानसिक इजा, मनावरील आघात देखील समाविष्ट आहे. कौटूंबिक हिंसेची सर्वमान्य अशी एकत्र व्याख्या देणे कठीण आहे. काही अभ्यासक कुटुंबाअंतर्गत एखाद्या सदस्यांने मुलामुलीवर कुठल्याही कारणाने केलेली शरीरीक इजा होय असे मानतात. तर काही अभ्यासक कुटुंबातील पुरूषांव्दारे स्त्रीला शाब्दीक टोमणे मारणे, स्त्रीवर संशय घेणे. डिवचणे म्हणजे कौटुंबिक हिंसा होय असे स्पष्ट करतात. कौटुंबिक हिंसेची व्याख्या पुढीलप्रमाणे आहे.

१) वर्मा कमेटी अहवालानुसार :— ''कौटुंबिक जीवनातील पुरूषांकडून एखाद्या स्त्रीवरील अन्याय अत्याचार होणे किंवा स्त्रीला शारिरिक नुकसान होईल असे कृत्य पुरूषांकडून घडणे, स्त्रीला मानसिक धक्का पोहचेल असे शाब्दीक टोमणे मारणे म्हणजे कौटुंबिक हिंसा होय.'' २००५ च्या घरगुती हिंसेपासून महिला संरक्षण कायद्यात घरगुती हिंसेची व्याख्या पुढील प्रमाणे आहे.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P.P. Jawaharnagar, Bhandara

Journal of Interdisciplinary Cycle Research ISSN NO: 0022-1945

राष्ट्रीयकृत बैंकों का समेकन और भारतीय अर्थव्यवस्था पर होनेवाला परिणाम एक महत्वपूर्ण अवलोकन

प्रा. डॉ. सुनिता निठूरी रविदास

कला, वाणिज्य और विज्ञान महाविद्यालय
जवाहर नगर पेट्रोल पंप ठाणा जिला भंडारा

सारांश

२००८ के वैश्विक वित्तीय संकट के बाद, सभी देश अपनी बैंकिंग प्रणाली को और मजबूत करने और जोखिम प्रबंधन के मामले में बैंकों के लिए पूंजी का न्यूनतम स्तर बनाए रखने पर सहमत हुए थे। भारत सरकार ने अमृत योजना के तहत बँको मे अतिरिक्त निवेश करने की घोषणा की थी, ताकि बैंकों की पूंजी को बेसल –३ के रूप में वैश्विक जोखिम मानदंड के अनुरूप पूरा किया जा सके । वहीं, भारतीय राष्ट्रीयकृत बैंकों में एनपीए बढ़ने से कुछ राष्ट्रीयकृत बैंकों को भारी नुकसान हुआ था। इन बैंकों के प्रदर्शन में सुधार के लिए उन्हें बड़ी मात्रा में पूंजी की आवश्यकता थी। इस पृष्ठभूमि पर भारत सरकार ने भारत में कुछ सार्वजनिक क्षेत्र के बैंकों को समेकित करने का निर्णय लिया है। इस योजना के तहद एक मजबूत, एक मध्यम और एक कमजोर बैंक को शामिल करके एक सशक्त बँक बनानेका निर्णय लिया गया। भारत सरकारने बैंकिंग क्षेत्रमे बँकोका समेकन करनेका जो निर्णय लिया इस फैसले से भारतीय बैंकिंग क्षेत्रपर होनेवाले प्रभाव का आकलन करने का प्रयास इस लेख मे मै कर रहा हु ।

प्रस्तावना

बैंकिंग क्षेत्र हर देश की अर्थव्यवस्था की रीढ़ है। इस क्षेत्र को स्वस्थ और मजबूत रखना बहुत केंद्र शासन की जिम्मेदारी है। आरबीआई बैंकिंग क्षेत्रपर नियंत्रण रखनेवाली एक सशक्त और जिम्मेदार संस्था है, जो भारतीय अर्थव्यवस्था में महत्वपूर्ण है, और जो भारत की बैंकों के कामकाज की निगरानी करता है। यह एक सर्वविदित तथ्य है कि हमारी बैंकिंग प्रणाली एनपीए से परेशान है और यह स्थिति दिन–ब–दिन बदतर होती जा रही है। जानबूझकर कुप्रबंधन, धोखाधड़ी और राजनीतिक हस्तक्षेप के कारण सार्वजनिक क्षेत्र के बैंक घाटे में चल रहे हैं। एनपीए की समस्या दिनों दिन गंभीर होती जा रही है। बैंकों के कुप्रबंधन और अक्षमता के कारण भी स्थिति दयनीय है। भारत की सार्वजनिक क्षेत्र की २१ बैंकों में से इलाहाबाद बैंक, यूनाइटेड बैंक ऑफ इंडिया, कॉर्पोरेशन बैंक, आईडीबीआई बैंक, यूको बैंक, बैंक ऑफ इंडिया, सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया, इंडियन ओवरसीज बैंक, ओरिएंटल बैंक ऑफ कॉमर्स, देना बैंक और बैंक ऑफ महाराष्ट्र शामिल हैं। इन बैंकों के लेन–देन पर आरबीआई के नियंत्रण लाने कारन उनके कारोबार पर भारी असर पड़ा है। आरबीआयने इन बैंकों की बढते एनपीए को रोखने के लीए इन बैंकों को नई शाखाएं खोलना, नए कर्मचारियों को नियुक्त करना, लाभांश बांटना और कर्ज बाटने की प्रक्रियापर प्रतिबंध लगा दिया गया था। कुल मिलाकर,

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

EDUINDEX

PUBLICATION CERTIFICATE

This publication certificate has been issued to

Pravin deulkar

For publication of research paper titled

Role effect and strategy of women movement in india

Published in

Studies in Indian Place Names with ISSN no. 2394-3114

Vol:40 Issue: 37 Month: March Year: 2020

Impact factor:6.3

The journal is indexed, peer reviewed and listed in UGC Care

Editor

Editor

www.eduindex.org
editor@eduindex.org

Note: This eCertificate is valid with published papers and the paper must be available online at the website under the network of EDUindex.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P; Jawahalnagar(Bhandara)

Studies in Indian Place Names
(UGC Care Journal)

ISSN: 2394-3114
Vol-40-Issue-37-March-2020

Role Effect and Strategy of Women Movement in India

Prof. Pravin Deulkar
Art's & Commerce Degree College, P. Pump Jawaharnagar

ABSTRACT
In Indian society women are always dominated. Today it is need to women empowerment. Empowerment include the action of raising the status of women though education, raising awareness, literacy, and training. Women dominated by family husband society and workplace. Lot of problems face women in society. As a human being she always face discrimination. This paper focus various problem of women at Bhandara District, this paper include 12 questions regarding to women.

Keywords: role effect and strategy of women movement in India

INTRODUCTION

Men are producers and women are the consumers. This perception has persisted in Indian society for the age and to this day is the still broadly alive. This division between the sexes is entirely socially defined and extends to work activities. Thus, while men attend to difficult, heavy task which require physical strength, women are left to perform household centric duties which through less physically taxing are nonetheless as essential as the work men do. With the exception of small children and the aged, who are not expected to do hard work gender segregation is actively applied to all others.[1]

The normative framework is however altered in practice and women are involved in a variety of tasks complementary to productive activities even within the household according to the formal division of labor based on the age of sex. In fact women engagement in productive and income generating task is not distinct and isolated from those of cooking of food, caring of children etc. nor does such engagement on the part of women free them from their normal household obligations. This bring modification to the traditional spheres of activity of males and females.

The contribution of women to economic activity irrespective of the rates of their labour participation is generally low. Once the major task are initiated men rely rather heavily on women to undertake the complementary and supporting task in order to relive them for heavier and more difficult activities. Physically restricted in their households by purdah system and other social norms and precluded from working outside women are involved in a variety of productive activities along with their normal work and are able to turn their domestic labour into productive resources.

Female labour participation rates, as the shown in the census and other official data, are grossly underestimated. Since most of the work performed by women is of an informal nature, it remains unsupported. As there is no wages attached to such work it does not satisfy the employment criteria and hence remains unaccounted in estimates of women's work participation rates.

The economic role assigned to women remains an important sources of differential participation rate among the different classes. Women participation in the productive task more actively where's as Muslim influence is minimum and active work does not involve a social cost on women.

The social and normative framework of Indian society exerts far more restrictive effects on women's work participation rates than any other factor. Since pressure of social norms has not been uniform on all sections of the population, two contrary trends are clearly discernible with respect to female work participation: (1) active participation of some women in productive activities. (2) seclusion or abstention of some from work variety of forces and pressures.[2]

RESEARCH METHODOLOGY

MEANING OF RESEARCH

Research methodology is the specific procedures or techniques used to identify, select, process and analyze information about a topic.

Research is a careful and detailed study into a specific problem, concern or issue using the scientific method

Copyright © 2020 Authors

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN NO:2231-5063

कृषी आणि ग्रामिण विकासाचे बहूविध आयाम
Krushi Ani Gramin Vikasache Bahuvidh Ayam

Dr.Chunnilal P. Sakharwade

Assist. Prof. H.O.D. Economics
Art & Com. College, P. Pump. (Jawaharanagar) Maharashtra

प्रस्तावना :

भारतातील ग्रामिण विकासाच्या योजना अत्यंत कार्यक्षमपणे कार्य करीत असल्या तरी लोकांच्या किमान गरजाही पूर्ण होणे अशक्य आहेत. प्राथमिक शिक्षण व आरोग्य, निवारा, शुध्द पाणी, ईत्यादी पायाभूत सुविधांची पूर्तता सर्वसामान्य पध्दतीने होण्याची शक्यता नसल्यामुळे ग्रामिण विकासाच्या विशिष्ट रचनेची नितांत आवश्यकता आहे. हे घटक खालील प्रमाणे आहेत.

कृषी आणि ग्रामिण पायाभूत सुविधांचा विकास

1. रस्ते व दळणवळण :

रस्ते व दळणवळणाच्या सुविधांच्या माध्यमातून अर्थव्यवस्थेमध्ये विकास प्रवाहीत होत असतो, हे महत्व विचारात घेवून भारत देशामध्ये त्यांच्या विकासाच्या विविध योजना राबविल्या जात आहेत, परंतु ग्रामिण भागात मात्र त्यांची कमतरता जाणवते. अनेक खेडयांमधील अंतर्गत रस्ते योग्य नाहीत. ग्रामिण भागाचे एकूण स्वरूप पाहता सर्व निरनिराळया आधुनिक व आवश्यक सोयी देणे शक्य नाही हे मान्य असूनही यासाठी ग्रामिण क्षेत्राला मुख्य रस्त्यासी जोडणे आवश्यक आहे.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

IMPACT FACTOR – 5.61

LangLit

ISSN 2349-5189

An International Peer-Reviewed Open Access Journal

Langlit Latur (MS) India AIPROAJ

19.

INDIAN CULTURE, LITERATURE AND GLOBALIZATION IN ADIGA'S *THE WHITE TIGER*

Dr. Anita P. Wanjari
HOD. English
Arts & Commerce Degree College
P.Pump. Jawaharnagar, Bhandara

Abstract

Globalization has assisted in the creation of an American atmosphere in India. Indian culture is no exception to this transformation process. The effects of Globalization can be seen in the Indian Literature. The present paper describes the social, cultural, and economic impact of globalization on the people of India. Globalization has contributed in widening the gap between the rich and poor classes. It has created two worlds in India: the lighted world and the world of Darkness, where the poor are marginalized and humiliated.

Keywords: *Globalization, Indian literature, Culture, Poverty, Conventions*

Globalization represents the most recent trends in the creation of one world.The term 'Globalization' refers to the emergence of an international network of economic systems. It can be defined as "a process in which more and more people become connected in more different ways across larger distances" (Lechner, 2009, 15).The scientific and technological advancement has brought the world so close that national boundaries are losing significance. This global integration permits people to travel, communicate, and invest internationally. Exchange of information and technology in different fields at the international level has had far reaching

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

2019-20

(SJIF) Impact Factor-7.675 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

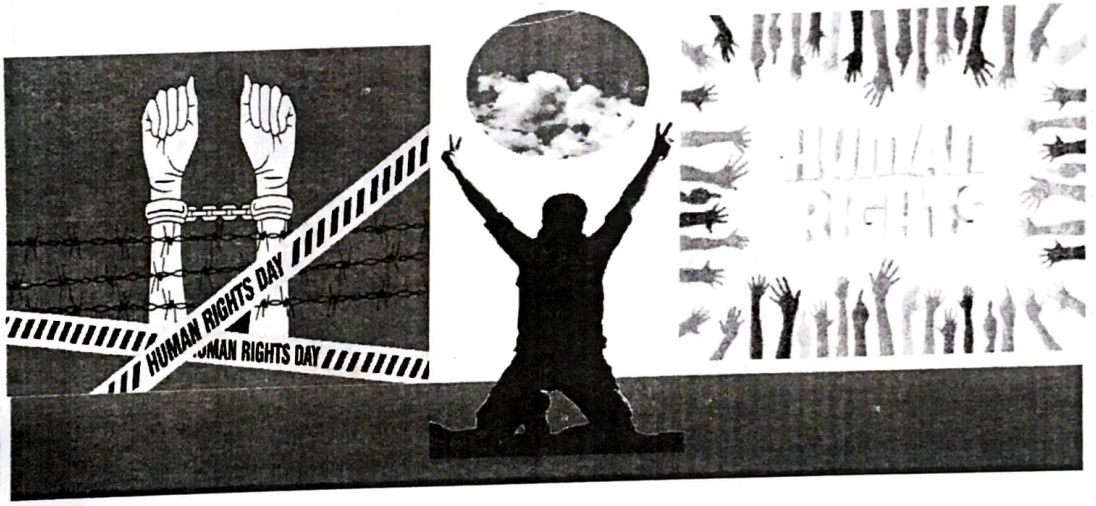
Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

December-2020

SPECIAL ISSUE-No-CCLVII (257)

Human Rights : Reality & Challanges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr. Sandip B. Kale
Coordinator
HOD. Dept.Of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

Executive Editor :
Dr. Archana S. Dahane
Officiating Principal
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

22	मानवी हक्क आणि शिक्षण	डॉ. मालिनी मोहन वडतकर	95
23	भारतीय संविधान आणि मानवाधिकार	डॉ.विलास कऱ्हाळे	99
24	आरोग्य आणि मानवी हक्क	प्रा.डॉ.वर्षा यशोधन पाटील	102
25	मानवी हक्कांचा इतिहास— एक समिक्षात्मक अभ्यास	डॉ संजय गोपाळराव ठवळे	107
26	मानवी हक्क आणि महिला	प्रा. तेलंगे एन.एन.	111
27	भारतीय राज्यघटना आणि मानवाधिकार	प्रा. एस.एस. तायडे	113
28	भारतीय संविधान आणि मानव अधिकार	प्रा. सिध्दार्थ बी. टेंभूर्णे	118
29	शिक्षण आणि मानवी हक्क' विषयक महात्मा फुलेंचे योगदान	प्रा. महेंद्र झालके	122
30	भारतीय संविधानातील मानव अधिकार प्रवर्धित करणारी तत्वे	शरद बाबुराव सोनवणे	126
31	स्त्रियांचे मानवी अधिकार	प्रा. डॉ. सरला वसंतराव मेश्राम	130
32	भारतीय संविधानवमानवाधिकारातील साम्य	डॉ. संजय सागरू सपकाळ	133
33	मानवाधिकार आणि भारतीय संविधानातील तरतुदी	संदीप तुपसमिंद्रे	136
34	मानव अधिकार व जैवविविधता	श्री. संभाजी संतोष पाटील	140
35	भारतीय संविधान आणि मानवी हक्क	रुपसिंग दशरथ राठोड,	144
36	भारतीय राज्यघटना व मानवी हक्क	प्रा. आशिष ब. पेठे	150
37	भारतीय संविधान आणि मानवी हक्क	डॉ. रविंद्र आर सहारे	154
38	महिलांची स्थिती आणि मानवाधिकार	डॉ. राष्ट्रपाल गणवीर	158
39	भारतीय संविधानातील मानवअधिकाराची मुल्य	डॉ. साहेब राठोड	164
40	मानव अधिकार आणि महिला सबलीकरण'	रामेश्वर जनार्धन मुळे	167
41	युद्धे, आरोग्याचा मानवाधिकार आणि आंतरराष्ट्रीय रेडक्रॉसची भूमिका	प्रा. एकनाथ आर. मुरकुटे	170
42	वर्तमान परिप्रेक्ष्य मे मानवाधिकार की प्रासंगिकता	राजेंद्रप्रसाद टि. पटले	175
43	मानवाधिकार आणि भारतीय समाज : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ. पद्मानंद मनोहर तायडे	178
44	आरोग्य आणि मानवाधिकार	डॉ. मिनाक्षी मधुकर कांबळे	182
45	मानव अधिकार एवं आतंकवाद	डॉ.माया एस वाटाणे	186

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawaharnagar(Bhandara)

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO, 257
ISSN : 2278-9308
December,2020

वर्तमान परिप्रेक्ष्य में मानवाधिकार की प्रासंगिकता

राजेंद्रप्रसाद टि. पटले
सहा. प्राध्यापक, राजनिती विज्ञान विभाग प्रमुख आर्ट एंव कॉमर्स कॉलेज, जवाहरनगर, भंडारा.४४१९०४

समाज में मनुष्य के व्यक्तित्व के विकास के लिये कतिपय अधिकारों की आवश्यकता होती है अर्थात इनके अभाव में उसके व्यक्तित्व का विकास समाज में संभव नही है। इन्ही को मानव अधिकार कहा जाता है। मानव अधिकारों के पद का प्रयोग सर्वप्रथम अमेरिका के राष्ट्रपति रूजवेल्ट ने जनवरी १९४१ में कांग्रेस को सम्बोधित अपने प्रसिद्ध संदेश में किया था, जिसमें उन्होने चार मर्मभूत स्वतंत्रताओं वाक् स्वातंत्र्य, गरीबी से मुक्ति और भय से स्वातंत्र्य पर आधारित विश्व की घोषणा की थी। अन्तर्राष्ट्रीय स्तर पर जब मानवाधिकार की बात होती है, तब इसे मानवाधिकार बिल के रूप में कोडीकृत तथा परिभाषित किया गया। स्वतंत्र भारत का संविधान हर नागरिक के मूलभूत अधिकारों की सुरक्षा की गारण्टी देता है। भारतीय संविधान के अनुच्छेद २१ के अन्तर्गत प्रत्येक नागरिक को अपनी मानवीय गरिमा से जीने का अधिकार सुनिश्चित करता है। इसके तहत प्रत्येक मानव को गरिमापूर्ण जीवन व्यतीत करने के साथ कुछ न्यूनतम आवश्यकतायें अनिवार्य है, जिसमें मजदूरों (स्त्री एवं पुरूष) के स्वास्थ एवं शक्ति तथा बच्चचों के शोषण के विरूद्ध संरक्षण के साथ बच्चों को स्वस्थ रूप से विकसित होने के साथ–साथ, स्वतंत्रता एवं गरिमा का माहौल बनाए रखना, समान शिक्षा का अवसर प्रदान करना तथा मातृत्व सुविधा प्रदान करने के लिए न्यायपूर्ण एवं मानवोचित परिवेश बनाना चाहिए।रूजवेल्ट ने कहा था ''स्वातन्त्र्य से हर जगह मानव अधिकारों की सर्वोच्चता अभिसप्रेत है। हमारा समर्थन उन्हीं को है, जो इन अधिकारों को पाने के लिए या बनाये रखने के लिश्ये संघर्ष करते हैं– मानव अधिकारों के पद का प्रयोग अटलांटिक चार्टर में किया गया था। एसी के अनुरूप मानव अधिकारों पद का लिखित प्रयोग संयुक्त राष्ट्र चार्टर में पाया जाता है। जिसको द्वितीय विश्व युद्ध के पश्चात सेन फ्रासिकों में २५ जून १९४५ को अंगीकृत किया है।'' मानवाधिकार की विश्वव्यापी घोषणा संयुक्त राष्ट्रसंघ के बैनर तले हुई। १० दिसम्बर १९४८ के संयुक्त राष्ट्रसंघ ने मानवाधिकार आंदोलन को अंतर्राष्ट्रीय शांति के लिए अनिवार्य तत्व के रूप में प्रारंभ करने के साथ मानवाधिकार चार्टर भी प्रकाशित किया। मानवाधिकार की अंतर्राष्ट्रीय घोषणा के तहत निम्न अधिकार समाहित हैं।

- वाक स्वतंत्रता का अधिकार
- न्यायिक उपचार का अधिकार
- संस्कार (किसी देश में) की भागीदारी का अधिकार
- काम का अधिकार
- स्तरीय जीवन जीने का अधिकार
- आराम एवं सुविधापूर्ण जीवन जीने का अधिकार
- शिक्षा का अधिकार
- समान काम के लिए समान वेतन का अधिकार
- सामाजिक सुरक्षा का अधिकार
- वैज्ञानिक प्रगति में भाग एवं उससे लाभ लेने का अधिकार
- जीवन, सुरक्षा एवं स्वतंत्रता का अधिकार
- मनमानी ढंग से गिरफ्तारी अथवा निर्वासन के विरूद्ध अधिकार
- विचार, विवके एवं धार्मिक स्वतंत्रता
- निष्पक्ष एवं स्वतंत्र न्यायिक सुनवाई का अधिकार
- शांतिपूर्ण सभा संगोष्ठी करने तथा संघ बनाने का अधिकार

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Academic Year
2020-21

IMPACT FACTOR – 5.61

LangLit

ISSN 2349-5189

An International Peer-Reviewed Open Access Journal

Langlit Latur (MS) India AIPROAJ

3

Theme of Partition in *Train to Pakistan* by Khushwant Singh

Dr. Anita Wanjari,
H O D English
Arts & Comm Degree College, P. Pump, J. Nagar,
Bhandara

ABSTRACT

The Partition of India was the process of dividing the nation in 1947 as India got its independence from British Empire. Millions of people were displaced from their homes. Its chief reason was the communal thinking of both Hindus and Muslins; the partition was very brutal and large in scale. The event inspired a lot of sensitive and creative writers to express their human concern and inner distress through the literary medium of fiction in English. This paper attempts to find out the effect of Partition on the Indian Sub-continent after freedom of India in 1947.

Keywords: *Theme, Independence Partition, Train, Pakistan*

The Partition of India is the most crucial event in the Indian history. It is very difficult to find an event of such magnitude and far-reaching consequences in the history of the world. The midnight14th August was the pathetic cries of people being massacred, women being subjected to all kinds of cruelties, property being looted. The people, who survived, were condemned to be refugees, running for their lives and finding ways to sustain themselves after being uprooted from their homes and lands. India and Pakistan celebrated its freedom by unfurling national flags under the shadow of those cries. The partition of India and its consequences have very aptly represented in the various genres of literature especially in fictions of various partition novelists. Khushwant Singh's name is one of the best Indian novelist, lawyer, journalist, politician, social critic and an out -standing observer. His

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. A. Jawaharnagar(Bhandara)

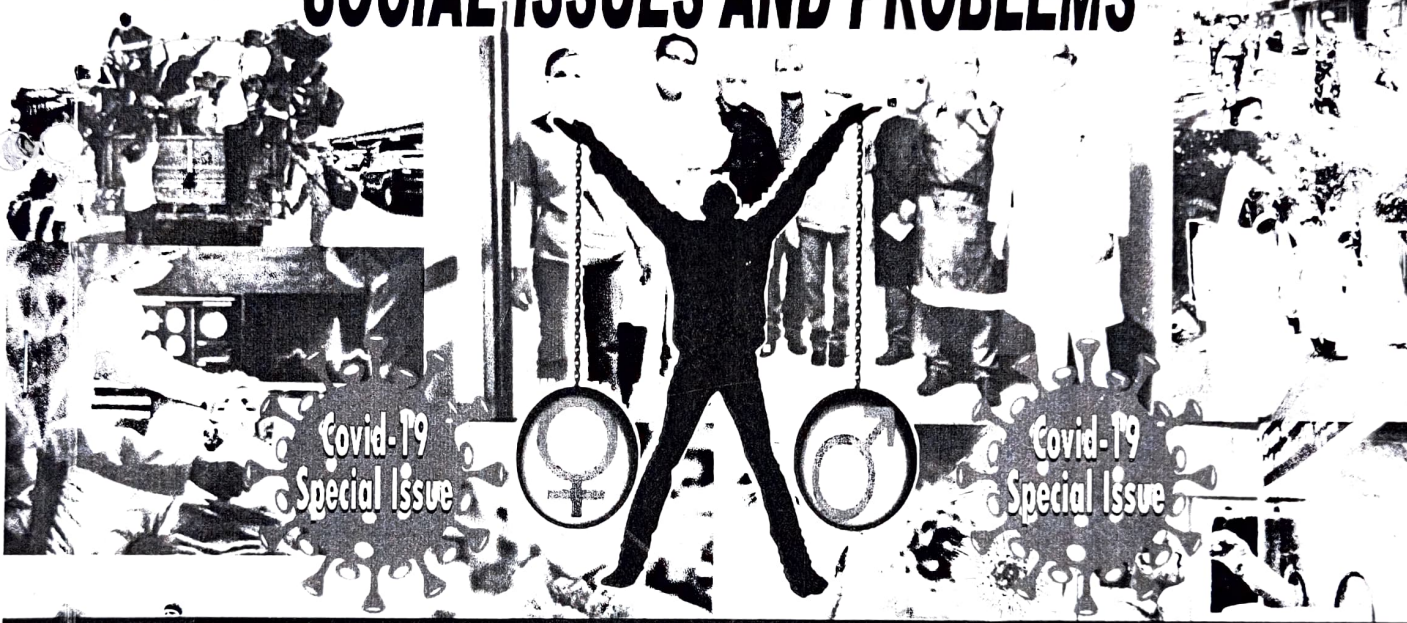
2020-21

ISSN 2278-3199
Volume - 09, Special Issue - 01, Covid-19, July, 2020

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary
National Research Journal of Social Sciences & Humanities...

National Journal on ...

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Gondia Education Society's

SETH NARSINGDAS MOR ARTS, COMMERCE &
SMT. GODAVARI DEVI SARAF SCIENCE COLLEGE

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Principal
Arts & Comm. Degree College

ISSN 2278-3199
Volume - 09, Special Issue - 01, Covid-19, July 15, 2020.

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary National Research Journal of Social Sciences & Humanities

National Journal on.....

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Special Issue on Covid-19

Chief Editor

Dr. C. B. Masram

Principal

S. N. Mor Arts, Commerce & Smt. G. D. Saraf Science College,
Tumsar Dist. Bhandara.

Editor

Dr. Rahul Bhagat

Associate Professor &Head Department of Sociology,
S. N. Mor Arts, Commerce & Smt. G. D. Saraf Science College,
Tumsar Dist. Bhandara - 441912

Published By

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
S. N. MOR ART, COMMERCE & SMT. G. D. SARAF SCIENCE COLLEGE,
TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Email-principalsnmorcollege@rediffmail.com / rjbhagat1968@yahoo.co.in
Website - www.snmorcollege.org.in www.journalsnmcsip.org.in
Phone No. - 07183-233300 / 07183-233301 Mobile - 09422113067 / 09420359657

Principal
Arts & Comm Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara)

30.	भारतीय चिकित्सा पद्धति और कोरोना महामारी	देवेंद्र कुमार	...83
31.	कोविड १९ में लॉकडाउन और घरेलू हिंसा	अमिता कृ. महातळे	...85
32.	कोविड–१९ काल में श्रम और रोजगार	जयश्री बाथम	...87
33.	कोविड–१९ वैश्विक लॉकडाउन का खेलोंपर प्रभाव	मोहम्मद ऐजाज शेख	...89
34.	विश्व स्तर पर कोविड–१९ का वर्तमान एवं ...	सौरभ मौर्या	...92
35.	कोविड–१९ महामारी का मजदूरोंपर प्रभाव ...	प्रदिप एच. गजभिये	...95
36.	कोविड–१९ महामारी का सामाजिक प्रभाव	सुधाकर माटे	...96
37.	लॉकडाउन का परिवार पर सामाजिक एंव आर्थिक प्रभाव	शुभा नीखरा	...98
38.	भारत में कोरोना वायरस का सामाजिक प्रभाव	गीता सिंह / सुधीर शर्मा	...101
39.	कोरोना काल में धर्म की भुमिका	अनिलकुमार हनुमानदास गुप्ता	...103
40.	कोविड–१९: स्थलांतराचे बदलते प्रवाह व परिणाम	दीपक कृष्णराव पवार	...106
41.	कोरोना चा ग्रामीण भागावरील प्रभाव व पंचायत राज ...	पंढरीनाथ दत्तात्रय पाटील	...109
42.	कोविड–१९: महाराष्ट्रातील स्थलांतरीत मजुरांच्या समस्या	रमजान मुजावर / शैलजा माने	...113
43.	कोविड–१९ मध्ये शैक्षणिक ग्रंथालयाची भुमिका	वर्षा एम. मेश्राम	...116
44.	वर्तमान सामाजिक परिस्थिती आणि ज्ञानाचे महत्त्व	शंकर बागडे	...118
45.	कोविड–१९ आणि बदलते मानवी जिवन	माया बा.मसराम	...121
46.	कोविड–१९ चा विवाहसंस्थेवरील परिणाम	राखी श्रीराम तुरस्कर	...124
47.	कोविड–१९ चा असंघटित क्षेत्रावर परिणाम...	राजेद्र बी. कापसे	...125
48.	कोरोनाचा धर्म व बाबा–बुवावर परिणाम	राजकुमार भगत	...128
49.	कोव्हिड–१९ चे सामाजिक परिणाम	संजय हिंदूराव शिंदे	...130
50.	कोव्हिड १९ आणि भारतीय लोकशाहीची स्थिती	कल्पना निंबार्ते	...132
51.	कोव्हिड–१९ चा भारताच्या परराष्ट्र धोरणावर प्रभाव	स्मिता दिलीप जोशी	...134
52.	कोविड–१९ चा स्थालंतरीत कामगारावर परिणाम	प्रमोद चंद्रभान शेंडे	...136
53.	कोविड–१९ आणि ऑनलाईन शिक्षण	निशा अशोक कळंबे	...138
54.	कोरोना विषाणूचा समाज व अर्थव्यवस्थेवर होणारा परिणाम	राजेश सं. बहूरुपी	...140
55.	कोविड–१९ आणि भारतातील टाळेबंदीचा प्रवास	नलिनी आय. बोरकर	...143
56.	लॉकडाऊन विषयी औरंगाबाद शहरातील नागरिकांच्या....	मंजुषा मोतीराम नळगीरकर	...147
57.	कोविड–१९ विषाणुचा विविध क्षेत्रावरील परिणाम.....	विजय आनंदराव दरवडे	...152
58.	कोविड–१९: लॉकडाऊन डायरी	अंजली जोशी–टेंभुर्णीकर	...154
59.	कोविड–१९ आणि मानसिक आरोग्य	सुनिता अर्जुनराव राठोड	...157
60.	कोविड–१९ आणि बदलणारी जीवनशैली	साधना डी. वाघाडे	...160
61.	कोरोनाचे आर्थिक व सामाजिक परिणाम	वर्षा गंगणे	...163
62.	ऑनलाईन क्लासेस: ग्रामीण विद्यार्थ्यासमोरील समस्या	डॉ. मिनाक्षी एस. बेसेकर	...165
63.	टाळेबंदी मधील स्थलांतरीत कामगारांच्या व्यथा आणि कथा	डॉ. राहुल भगत	...167
63.	कोविड–१९ मध्ये योगा: काळाची गरज	स्नेहप्रभा आर. गावंडे	..169

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

कोविड–१९ आणि बदलणारी जीवनशैली

डॉ. साधना डी. वाघाडे, गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप, जवाहरनगर ता.जि. भंडारा

सारांश:– *अचानक थांबलेल्या या जगामुळे माणूस पुन्हा अंतर्मुख झाला आहे. रोजच्या धकाधकीच्या जीवनांत अनावश्यक जोपासलेल्या सवयीबद्दलही तो आता विचार करत आहे. तसेच रोजच्या जगण्यातील आणि कामांपैकी खरोखरच अत्यावश्यक कामे कोणती आणि त्यासाठीचे नवे पर्यायही तो शोधत आहे. राजकीय नेत्यांसह प्रशासकीय लोकांच्या ऑनलईन बैठकी, शिक्षकांचे ऑनलाईन क्लास, वर्क फ्रॉम होम, कामाची बदललेली पध्दत हे त्यांचेच द्योतक आहे. कोरोनाचा प्रसार रोखण्यासांठी करण्यांत आलेला जीवनशैलीतील हा बदल माणसांच्या जगण्यांचे पैलू बदलतील. संपूर्ण जग कोरोणाच्या विळख्यातून सुटण्यासाठी धडपडते आहे. पृथ्वीतलावरील माणूस संकटात सापडला आहे. मानवी जीवनाची गती ठप्प झाली आहे. तरीही आपल्याला संकटावर मात करून पुढे जायचे आहे. कला, छंद, वाङःमय इत्यादी जीवन प्रेरक माध्यमातून संकटकाळ सुसहय करायचा आहे. तसेच आपले कार्यक्षेत्रही गतीमान ठेवून त्याला आपल्या सर्वांच्या सोबतीने नवी दिशा द्यायची आहे.*

मुख्य शब्द: *कोरोना विषाणू, जिवनशैली, बदल.*

प्रस्तावना:– कोरोना विषाणू म्हणजे संपूर्ण जगावर आलेलं संकट. या विषाणूचा संसर्ग रोखण्यासाठी लॉकडाऊन, संचारबंदी लागू करण्यांत आली. त्यामुळे लोक घरी बसून कामे करू लागली. विमान, रेल्वे, बस, सगंळ, सगळ थाबल. व्यवहार थांबले जणू सगंळ जग स्तब्ध झालं. कोरोना विषाणूच्या धक्क्यातून बाहेर पडायला जगाला वेळ लागणार आहे. कोरोना संसर्ग कमी झाल्यानंतर जग, माणंस, व्यवहार बदलणांर आहेत.

कोरोना विषाणूच्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे नागरीकांमध्ये मानसिक आरोग्याच्या समस्या उद्‌भवत आहेत. त्यांना चिंता, अनिश्चितता, निराशा, सामाजिक विलगीकरण आणि असुरक्षितपणाचा सामना करणे कठीण जात आहे. जागतिक आरोग्य संघटनेने देखील लोकांच्या मानसिक आरोग्यावर आणि धोक्यामध्ये वावरणाऱ्या लोकसंख्येवर कोरोनाचा प्रभाव नोंदवून त्याबाबत उपाययोजना करण्याच्या सुचना दिल्या आहेत.

कोरोना विषाणूचा धसका संपूर्ण जगाने घेतला आहे. चीन मधल्या वुहान शहरात उगम पावलेला हा विषाणू संपूर्ण जगभरांत पसरेल, आणि अमेरीका, इटली, स्पेन, फ्रांससारख्या बलाढय देशांना आपल्या तालावर नाचवत आहे, असा विचारही कोणी केला नव्हता पण हे घडंल. अनेक देशामध्ये व्यवहार ठप्प झाले. विमानांची उड्डान थांबली. रेल्वेसेवा स्थगीत करण्यांत आली. सार्वजनिक वाहतूक बंद झाली. कोरोना विषाणूच्या सावटाखाली २०२० ची पहाट उगवली. कोविड–१९ च्या आधीही अनेक व्याधी, आजार, आले.ब-यांच साथी पसरल्या , इबोला, निपाह, सार्स, एमईआरएस सारख्या विषाणूजन्य आजारानेही बरेच बळी घेतले. या आजारांच्या तुलनेत कोरोना विषाणू बराच सौम्य आहे. मात्र यामुळे होणाऱ्या मृत्यूच प्रमाण दिलासादायक नाही. मात्र इबोला, निपाह, सार्स, एमईआरएस सारख्या विषाणूच्या काळात पसरली नव्हती तेवढी घबराहट आता पसरली आहे. कारण कोरोनाचा आवाका प्रचंड आहे. इबोला, निपाह, सार्स, एमईआरएसचा संसर्ग जगातल्या ठराविक भागात पसरला होता. हे आजार तिथेच थांबले. कोरोनाचं तसं नाही. हा विषाणू जगातल्या बहुसंख्य देशामध्ये कोरोना फैलाव प्रचंड आहे. तर काही देशांना या विषाणूला आवाक्यांत ठेवण्यांत यश आलं आहे. मात्र कोणीही धोका पत्कारायला तयार नाही. बरेच कमी रूग्ण असणाऱ्या देशामध्येही कोरोनाचा संसर्ग वाढू नये म्हणून आवश्यक ती काळजी घेण्यांत आली या देशांनीही लोकांच्या हालचालीवर बरेच निर्बंध आणले. म्हणूनच या पुढंच जग २०१९ च्या नाव्हेंबर महिन्यासांरख कधीच नसेल. कोरोना विषाणूमुळे या जगांत आमूलाग्र बदल संभवतात. कोरोना आधीचं आणि नंतरच जग अशी विभागणीही होवू शकते.

कोरोनामुळे सर्व व्यवहार ठप्प झाल्यामुळे जवळपास सर्वच देशाच प्रचंड आर्थिक नुकसान झांल. त्यामुळे उद्योग आणि व्यवसायांना नव्याने रणनीती आखावी लागणांर आहे. कंपन्यांना त्यांच्या अंतर्गत कार्यप्रणाली, प्रक्रिया बदलावी लागेल. पुरवठा साखळीबाबत नव्याने विचार करावा लागेल. सेवाक्षेत्राशी संबंधित काही उद्योगांना गाशा गुंडाळावा लागला की, ते पुन्हा नव्या रूपात आणि नव्या ढंगात पुनरागमन करतील. आरोग्य सेवा आणि वाहतुक व्यवस्था याबाबत नवी धोरणं आखावी लागतील. विमा कंपन्यांना हप्त्याशी संबंधित काही वेगळे निर्णय घ्यावे लागतील. जगभरांतल्या उत्पादकांना चीन मधून कच्या मालाचा पूरवठा होतो. पण कोरोना संसर्गामुळे या कच्या मालाची कमतरता जाणवू लागली. म्हणूनच जगभरातल्या कंपन्यांनी आपल्या पूरवठा साखळीतले कच्चे दुवे आणि पोकळयांचा शोध घ्यायला सुरूवात केली आहे. बहुराष्ट्रीय कंपन्या आपल्या पुरवठा साखळीला पर्याय शोधण्याच्या तयारीत आहेत. या पुढच्या काळात अशी परिस्थिती उद्‌भवल्यास त्यासाठी सज्ज राहण्यांचा कंपन्यांचा प्रयत्न असेल.

येत्या काळात कंपन्या कारखानदार स्वच्छतेवर विशेष भर देतील. कार्यस्थळ, कारखाने शुध्द आणि जंतूमुक्त करण्यासंवर भर दिला जाईल. यासाठी शक्य त्या उपाय योजना केल्या जातील. आजवर घेतली गेली नव्हती तितकी स्वच्छतेची काळजी यापुढच्या काळात घेतली जाणार आहे. 'सोशल डिस्टसिंग' या संकल्पनेने लोकांना एकमेकापासून लांब राहायला शिकवलं आहे. कॉर्पोरेट कार्यप्रणालीतही 'सोशल डिस्टसिंग' चा अवलंब केला जाईल. कार्यस्थळ किंवा कार्यालयांच महत्व संपुष्टात येईल. किंवा किमान कमी होईल. पुढच्या काही महिन्यांसाठी जगातले लाखो लोक घरून काम करतील. त्यामुळे 'वर्क फ्रॉम होम' ची प्रक्रिया अधिक सुलभ व्हावी यासाठी अधिकाधिक प्रयत्न होतांना दिसतील. कर्मचाऱ्यांना घरून काम करतांना कोणत्याही अडचणी येवू नयेत म्हणून विविध उपकरणे, सोयी सुविधांवर बराच खर्च केला जाईल. येत्या काळात कर्मचाऱ्यांना 'वर्क फ्राम होम' चा पर्याय मिळाल्यास आश्चर्य वाटायला नको.

सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्था ही कोणत्याही मोठया शहराचा पाया असतो. मुंबई, दिल्लीसारखी भारतातली शहरं असोत किंवा न्यूयार्क, पॅरीस, बार्सिलोना, माद्रिदसारखी अतिप्रगत शहरं असोत सक्षम सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेशिवाय कोणतीही प्रगती करू शकत नाहीत. मेट्रो, लोकल ट्रेन, बस, टॅक्सी, रिक्शासारख्या सार्वजनीक वाहतुकीच्या जीवांवर ही शहरं धावत असतात. विषाणूचा प्रसार रोखण्यासाठी या सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेबद्दल नव्याने विचार करावा लागणार आहे. सार्वजनिक वाहतूकीच्या पर्यायाच निर्जंतूकीकरण ही

Indexed Journal with
www.sjifactor.com
Impact Factor
7.264 (2021)

ISSN 2278-3199
Volume - 10, Issue - 01, January - June, 2021

A Half Yearly Peer Reviewed Multidisciplinary Indexed
National Research Journal of Social Sciences & Humanities...

National Journal on ...

SOCIAL ISSUES AND PROBLEMS

Gondia Education Society's

SETH NARSINGDAS MOR ARTS, COMMERCE &
SMT. GODAVARI DEVI SARAF SCIENCE COLLEGE

TUMSAR, DIST. BHANDARA - 441912.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhandara

भारतातील बेरोजगारीचा दर व कोविड–१९ ची वर्तमान स्थिती

डॉ. सी. पी. साखरवाडे, अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय पे.पंप (जवाहरनगर) मो. न. ९७६४५७१११९

प्रस्तावना: – भारत देश हा एक विकसनशील देश आहे. जागतिक लोकसंख्येच्या बाबतीत भारत देशाचा दुसरा कमांक आहे. भारत देशातील शहरी व ग्रामीण क्षेत्रात विविध लघु व कुटीर उद्योग तसेच मोठे उद्योग आपले कार्य करीत असून शहरी क्षेत्रात विविध उद्योग उपलब्ध आहेत व ग्रामीण क्षेत्रात कुटीरोद्योगावर आधारीत उद्योग कार्यरत आहेत. भारत देशातील लोकसंख्या अतिरीक्त असल्यामुळे मोठया प्रमाणावर देशात श्रमीकांचा साठा उपलब्ध असून देखील आपल्या भारत देशातील श्रमीकांना या विविध क्षेत्रात रोजगारी आवश्यक तेवढी उपलब्ध होत असलेला दिसून येत नाही. वर्तमानकाळात जागतीक महामारी आली असून भारत देशात कोविड–१९ या जागतीक महामारीने देशातील सर्वच राज्यात प्रवेश केला असून देशातील संपूर्ण जनतेला वर्तमान स्थितीत जीवन मृत्यू या संकटाचा सामना करावा लागत आहे. भारत सरकारने या संकटातून जनतेचे प्राण वाचविण्यासाठी कठोर टाळेबंदी २०२० व २०२१ या दोन वर्षात सक्तीने संपुर्ण जनतेसाठी लागू केली आहे. हे वर्तमान स्थितीतही लागू असलेले दिसून येत आहे. कोरोनाची पहीली लाट व दुसरी लाट भारत देशात आली असून या लाटेमुळे भारत देशातील ग्रामीण व शहरी क्षेत्रातील विविध प्रकारचे लघु व कुटीर उद्योग, मोठे उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, बाधंकाम क्षेत्र, वाहतूक क्षेत्र, कृषी क्षेत्र इत्यादीवर परीणाम होउन बेरोजगारीत वाढ झालेली दिसून येते.

उद्दिष्टे: – १. राष्ट्रीय, शहरी व ग्रामीण बेरोजगारीचा दर विचारीत घेणे. २. बेरोजगारीची वर्तमान दैनिक स्थिती (सीडीएस) पध्दती उपयोगात घेणे. ३. बेरोजगारीच्या मागील ५ वर्षाचा दर व कोविड टाळेबंदी एप्रील व मे २०२१–२०२२ या महिन्यातील वर्तमान बेरोजगारीचा दर यांची वर्तमान दैनिक स्थितीचे संदर्भात निरीक्षण करणे.

गृहीतकृत्ये:– १. वर्ष १९९९–२००० ते एप्रील व मे २०२१–२०२२ या ७ वर्षातील बेरोजगारीचा दर यात वाढ झाली आहे. २. राष्ट्रीय, शहरी व ग्रामीण बेरोजगारीचा दर यामध्ये सुध्दा वाढ झाली आहे.

संशोधन पध्दती: – प्रस्तुत विषयाचे संशोधन करण्यासाठी व आकडेवारी एकत्रित करण्यासाठी प्राथमिक स्त्रोत व दुयम स्त्रोत यांचा उपयोग केला आहे. प्राथमिक स्त्रोत: यामध्ये मागील ७ वर्षातील सांखिकीय आकडेवारी एकत्रित करण्यासाठी नमुना निवड पध्दती चा उपयोग केला आहे. व निष्कर्ष काढले आहे. दुयम स्त्रोत: यामध्ये सांखिकीय आकडेवारी एकत्रित करण्यासाठी पुस्तके, मासिके, दैनिक वर्तमान पत्रे यांचा उपयोग केला आहे. या पध्दतीत विशेष म्हणजे ५ वर्षातील सांखिकीय आकडेवारी एकत्रित करण्यासाठी सीडीएस पध्दती (बेरोजगारीची वर्तमान दैनिक स्थिती) उपयोगात आणली असून त्याचे परिक्षण व विश्लेषण करून निष्कर्ष काढले आहेत.

स्पष्टीकरण: वर्तमान दैनिक स्थिती (सीडीएस) पध्दतीने बेरोजगारीचा दर खालील तालीकेव्दारे दर्शविला आहे.

वर्तमान दैनिक स्थिती (सीडीएस) पध्दतीने बेरोजगारीचा दर

अ. क.	वर्ष	वर्तमान दैनिक स्थिती (सीडीएस) पध्दतीने भारत देशातील बेरोजगारीचा दर, (टक्केमध्ये)
१	१९९९–२०००	७.३ टक्के
२	२००४–२००५	८.२ टक्के
३	२००९–२०१०	६.६ टक्के
४	२०११–२०१२	५.६ टक्के
५	२०१२–२०१३	५.२ टक्के
६	मार्च, २०२०–२१	६.५ टक्के
७	मे, २०२०–२१	२३.५ टक्के
८	एप्रिल, २०२१–२२	७.९७ टक्के
९	मे, २०२१–२२	१२.०० टक्के

स्रोत: १. एनएसएसओ ६८ सर्वे एम्प्लायमेंट रिपोर्ट प्रकरण, ३ पेज न.२७ (१९९९ते२०१२).
२. श्रम ब्युरो शिमलाब्दारे प्रसिध्द हालीया रिपोर्ट नुसार (वर्ष २०१२ ते २०१३).
३. दैनिक वृत्तपत्र महाराष्ट्र टाईम्स दि.४ मे २०२१ (वर्ष २०२० ते २०२१).
४ दैनिक वृत्तपत्र महाराष्ट्र टाईम्स दि.२ जून २०२१ (वर्ष २०२१ ते २०२२)

वरील तालीकेवरून असे दिसून येते की वर्तमान दैनिक पध्दतीने भारत देशातील बेरोजगारीचे परीपूर्ण चित्र दर्शविले आहे. या तालीकेत एकूण ७ वर्ष दर्शविले असून या वर्षातील देशातील बेरोजगारीचे दर टक्केमध्ये दर्शविले असून सीडीएस पध्दतीने वर्ष १९९९–२००० मध्ये भारत देशातील बेरोजगारीचा दर ७.३ टक्के आहे. वर्ष २००४–२००५ मध्ये भारत देशातील बेरोजगारीचा दर ८.२ टक्के म्हणजेच पूर्वापेक्षा वाढलेला आहे असे दिसून येते. वर्ष २००९–२०१० ते २०११–२०१२ या काळात बेरोजगारीचा दर कमी होण्याचे कारण कार्यकारी लोकसंख्येत अल्प वाढ हे आहे. वर्ष २०१२–२०१३ मध्ये भारत देशातील बेरोजगारीचा दर ५.२ टक्के आहे. वर्ष २०२०–२०२१ मधील मार्च महिण्यात भारत देशातील बेरोजगारीचा दर ६.५ टक्के आहे. वर्ष २०२०–२०२१ मधील मे महिण्यात भारत देशातील बेरोजगारीचा दर २३.५ टक्के आहे. यावरून असे दिसून येते की वर्ष २०२०–२०२१ मधील मार्च महिण्यातील बेरोजगारीतील दराच्या जवळजवळ ३ पटीपेक्षा जास्त म्हणजेच (१७ टक्के) बेरोजगारीत वाढ झालेली दिसून येते. याचे कारण असे की देशव्यापी कडक लॉकडाउन होते. त्यामुळे देशातील संपूर्ण उद्योगधंदे, व्यापार, व्यवसाय बंद होते त्यामुळे बेरोजगारीत विक्रमी वाढ झाल्याचे दिसून येते. वर्ष २०२१–२०२२ मधील भारत देशातील एप्रिल महिन्यातील बेरोजगारीचा दर ७.९७ टक्के आहे

Principal
Arts & Comm. Degree College
Pt. Pu. Jawaharnagar (Bhandara)

Impact Factor – 6.625

E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

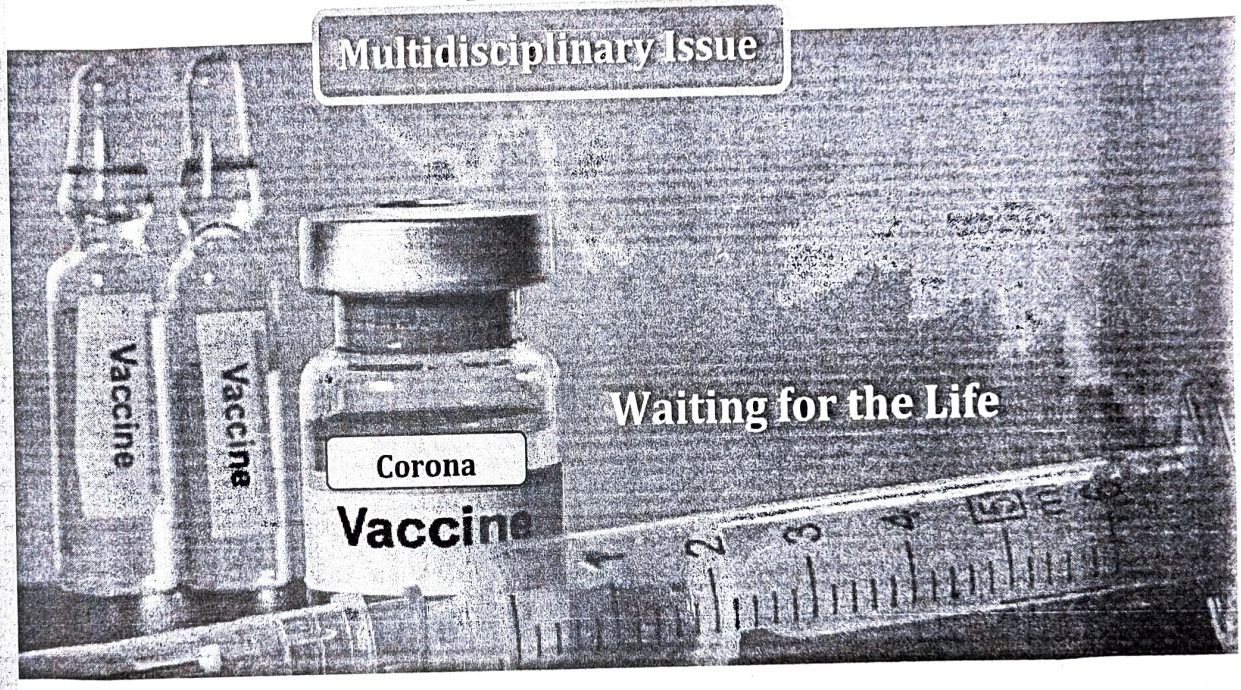
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

August 2020

Special Issue 252

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :
- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

29	वाल्मीकि रामायण में न्याय एवं दण्ड - व्यवस्था	पंकज देवी	144
30	'सावधान ! नीचे आग है' उपन्यास में जीवन मूल्य संक्रमण	डॉ. अशोक तायडे	148
31	संत तुकाराम के अभंगों की प्रासंगिकता	डॉ. बलीराम मुक्तरे	150
32	आदिवासींच्या अस्तित्वाचा संघर्ष	डॉ. अंजली मस्करेन्हस	154
33	बांबूरांझी चरातून पर्यावरण संवर्धनात्मक शाश्वत विकास	डॉ.कुंदन दुफारे, डॉ. वीणा जंबेवार	158
34	नागरिकत्व सुधारणा (दुरुस्ती) कायद्याचे राजकीयीकरण राष्ट्रनिर्मितीच्या प्रक्रियेतील अडथळा	प्रा.एकनाथ खरात	161
35	मराठी राजकीय कादंबरीचे संकल्पनात्मक स्वरूप	श्री. गिरीधर काचोळे	172
36	महिला खेळाडूंना प्रशिक्षण व क्रीडा स्पर्धा दरम्यान साहित्य व सुविधांच्या समस्याचे अध्ययन	डॉ. वंदना इंगळे, डॉ. ललिता पुन्नय्या	180
37	आद्य आदिवासी सेवक : ठक्कर बाप्पा	डॉ. भास्कर शेळके	182
38	पोवारी बोली – एक गौरव	डॉ. रामलाल चौधरी	185
39	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक क्षेत्रातील योगदान	डॉ. माधुरी देवतळे	190
40	शारीरिक व मानसिक आरोग्यासाठी योग	प्रा. माऊसाहेब थोरात	193
41	शाहीर परशराम यांच्या काव्याचा जनमानसावरील प्रभाव	डॉ. संदीप सांगळे	197
42	ऑनलाईन शिक्षण	डॉ. सुनंदा देशपांडे	203
43	लोकहितवादी यांचा स्त्री सुधारणा विषयक विचार	प्रा. गणपती मोरे	207
44	लोकसाहित्यातील समाजदर्शन	प्रा. संदीप कोरडे	209
45	ज्ञानेश्वरीतील 'प्रकाश' प्रतिमा	डॉ. सौ. अलका इंदापवार	213
46	प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या वर्तनविषयक समस्यांचे अध्ययन (लाखनी तालुका)	डॉ. सौ. अनिता दाणी	218
47	माध्यम निर्मित समाज बदलासाठी बुद्ध तत्वज्ञानाची गरज : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	डॉ. विनोद निताळे, डॉ. सुधीर भटकर	221
48	जळगांव जिल्ह्यातील घटते स्त्री-पुरुष प्रमाण - रावेर तालुक्याचा क्षेत्रीय अभ्यास	डॉ. सुरेश ढाके	229
49	'लोकसंस्कृती' संकल्पना	डॉ.संतोष चतुर	234
50	आदिवासींच्या आर्थिक समस्या	डॉ. बी. व्ही. गव्हाळे	238
51	मंगेश पाडगावकर यांचे काव्यलेखन	डॉ. उज्ज्वला देवरे	246
52	हिंदी कलात्मक चित्रपट : एक आकलन	डॉ. सुहास पाठक	251
53	काश्मीर प्रश्न व पाकिस्तानची वास्तविकता	डॉ. माधुरी देवतळे	257
54	लालन सारंग यांच्या 'जगले जशी' या आत्मचरित्रातून व्यक्त होणारा स्त्रीवाद	प्रा. अमृता डोरलीकर	261
55	सावित्रीबाई फुले : एक तेजस्वी तारा	डॉ. प्रेमा लेकुरवाळे	268
56	मारुती चितमपल्ली यांच्या साहित्यातील निसर्ग	डॉ. शकुंतला भारंबे	272
57	प्रसार माध्यमांची भाषाशैली : एक अभ्यास	डॉ. सुहास पाठक	275
58	पालक - बालक संबंधात भावना व्यवस्थापनाचे महत्त्व	डॉ. सौ. अनिता दाणी	280
59	भारतीय शेती : समस्या आणि उपाययोजना	डॉ. मेघा सावरकर	283
60	महिला लोकप्रतिनिधींचा राजकीय सभांमधील सहभाग (कर्जत तालुका) : एक विशेष अभ्यास	डॉ. चंद्रकांत गोंधळी	288
61	माहिती तंत्रज्ञान : मराठी अध्यापनामध्ये वापर	डॉ. ज्योती माने	293
62	बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व : डॉ. वसंतराव नाईक	डॉ. गायत्री गाडेकर	297

Principal
Arts & Comm. College
P. P. Jawaharnagar, Bhan...

'RESEARCH JOURNEY' *International E- Research Journal*
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Special Issue - 252
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
August 2020

पोवारी बोली – एक गौरव

प्रा. डॉ. रामलाल चौधरी
कला व वाणिज्य महाविध्यालय,
पे. पम्प जवाहरनगर.भंडारा.
7038047986
drramrupchaudhari@gmail.com

मानवी व्यवहाराचे प्रभावी साधन म्हणजे बोली होय.बोली ही प्रत्येक समुहाची वेगवेगळी असते.प्राणी जगतात बोलीला अनन्य महत्व आहे.बोलीशिवाय काही शक्य नाही. मानवी व्यवहाराचे बोली हेच एकमेव असे उत्तम साधन होय.त्यामुळेच बोली ही नुसती बोली न राहता लेखणाची नव्हे, मानवी अभिव्यक्तीची पुढची पायरी भाषा या नावाने रंगरुपाला आली आहे. आजचा अभ्यासक वर्ग जिला लेखणाची भाशा या नावाने संबोधतो आहे,परंतु हया लेखणाच्या भाशेचा जन्मच मुळात बोलीतून झालेला आहे. याकरिता जागतिकीकरणाच्या काळात एखादया भाशेला चिरकाल जीवंत ठेवायचे असेल तर त्या–त्या परिसरातील बोलीला शुद्धा जीवंत ठेवावे लागेल.त्याअनुशंगाने विषेशत्वाने मध्यप्रदेश व महाराष्ट्रात प्रचलीत असलेली पोवारी बोलीची वाटचाल कशाप्रकारे वृद्धिंगत होत आहे ते बघणार आहोत. जी शेकडोवर्षापासून प्रचलीत असलेली आणि विपूलप्रमाणात बोलली जात असलेली अशी लोकप्रीय बोली मात्र काही काळापूर्वी लोपपावते की काय अशी मनात भिती वाटत असताना वर्तमानात मात्र नवसंजीवनी प्राशन करुन नवचैतन्य घेऊन नवाशालू लेवून नवनवलाईने,नव्यादमाने नांदायला लागली आहे. अशा नवलाईपूर्ण पोवारी बोलीभाषेचा जीवन प्रवास या ठिकाणी मांडण्याचा मी प्रयत्न करणार आहे.जे बोलीभाषेच्या अभ्यासकाबरोबर इतर वाचकवर्गाला पोवारी बोलीविषयीची माहिती होऊन त्याबद्दल आपूलकी निर्माण व्हावी हा लेखणाचा मूळ हेतू आहे.

पोवारी बोलीची व्याापकता फार विपूल प्रमाणात आहे. पोवार समाज देश–विदेशातील अनेक प्रांतात राहत असल्याने त्या–त्या ठिकाणी कमी अधिक प्रमाणात पोवारी बोली बोलली जाते. बोलचालच्या माध्यमाने व्यवहारात पोवारी बोली अजूनही तत्पर असल्याचे दिसून येते. वर्तमानात पोवारी बोली साहित्याच्यारुपाने आपले अस्तित्व जगासमोर सिद्ध करायला सरसावली आहे. ते ती सिद्ध पथावर धावू लागली आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून "पहलो राष्ट्रीय पवारी बोली–भाषा सम्मेलन" दिनांक ३ फरवरी २०१९ ला महाराष्ट्राच्या पूर्व टोकाला असलेल्या गोंदिया जिल्हयातील तिरोडा तहसील या परीक्षेत्रात गुमाधावडा यानावाने ओळखण्यात येणाय लहानशा खेडेगावात परंतू अतिशय शानदार आणि भव्यस्वरुपात मोठया थाटात हा सम्मेलन पार पडला.या पहिल्या सम्मेलनाच्या आयोजनावरुन पोवारी बोली–भाषा किती समृद्ध असून तिची पुठची वाटचाल कशी आहे याचा जवळून अंदाज आलेला आहे. पोवारी बोलीभाषेने या पहिल्या सम्मेलनाने आपली यशस्वीता सिद्ध केलेली आहे यात तीळमात्र शंका नाही. त्याचाच परिणाम म्हणून दुसरे राष्ट्रीय पोवारी बोलीभाषा सम्मेलन घाटगे कारंजा याठिकाणी होऊ घातला होता परंतू जागतीक महामारीच्या घोषनेने भारतात देशबंदी लागल्याने सम्मेलन होऊ शकले नाही.

अर्बुदगिरी –सतपुडा की धरती, नर्मदा–बैनगंगा की धार
युगो–युगो से है वो गाती, पवार शौर्य गाथा का सार !!धृ!!
महर्षि परशुराम ने किया, क्रोध में क्षत्रियों का संहार !
तब यह धरती हुई निक्षत्री, मच गया सर्वत्र हाहाकार !!

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Prof. Dr. J.V. Kotangale

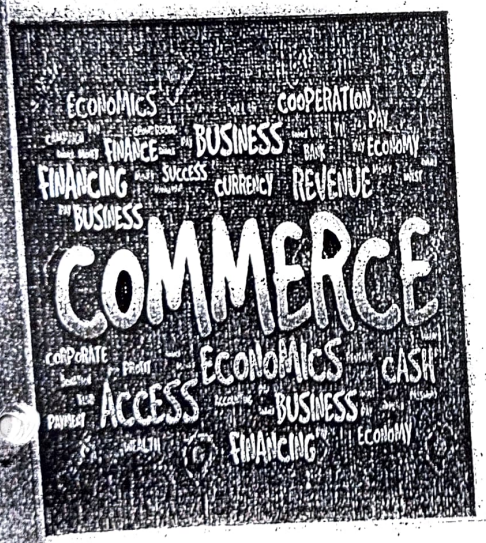
Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

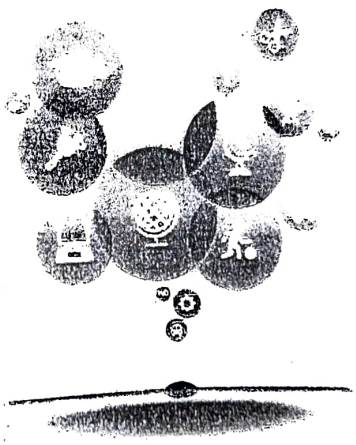
B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October -2020

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay
Head, Deptt. of E
G.S.Tompe Arts Comm
Chandur Bazar Dist

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar Pu

17	ब्रिटीशांचे भारतावर झालेले आर्थिक परिणाम प्रा. डॉ. अनंत रिंढे	71
18	कोरोना विषाणूचा प्रार्दुभाव : बालकांच्या विविध समस्या डॉ. अजय के. मेश्राम	74
19	समाजशास्त्रज्ञ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर डॉ.ओमप्रकाश बोबडे	80
20	अण्णाभाऊ साठे ह्यांच्या कादंबरीतील स्त्री–चित्रण डॉ.जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले	84
21	दमयंती स्वयंवरची भाषाशैली प्रा.डॉ.विलास खुणे	89
22	डॉ.रवींद्र ठाकूर यांची प्रेमकविता प्रा.डॉ.आशालता आसुटकर	92
23	Economic Impact of Lockdown in India **Dr. Ramesh P. Deshmane**	96
24	Comparative study of selected cardio respiratory variables of industrial and civil area inhabitants **Pradeep Kacharuji Ingole**	100
25	An Overview of Co-operative Movement in India **Dr. Rajesh M. Deshmukh**	104
26	An Echo Of Patriarchy, Woman's Predicament And Family Disintegration In A Doll's House **Asst, Prof.Akshay K. Chavhan**	108
27	Importance of English for Bright Future **Prof. Pallavi S. Ambhore**	112
28	GDP -GrossDomestic Product **Dr.Sharmishta S. Kulkarni**	115
29	Study of Weight Training Effect and Their Impacts on Shot Put Performance **Dr. Sugandh E.Band**	118
30	Development of Information Communication Technology and its services in Academic Libraries: - A study **Mrs. Shilpa N. Hirekhan**	130
31	A Reality In Women Without World **Dr. Manisha Pandurang Wanjari**	134
32	History of Introduction of English Language as Medium of Instruction in India, Status of English language in India and Constitutional Provisions for English **Miss Alisha Sahay**	140
33	Compare of super market and traditional market **Dr.Sandhya Wankhde**	144

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar, Bhand.-41

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO249 (CCXLIX)
ISSN : 2278-9308
October, 2020

अण्णाभाऊ साठे ह्यांच्या कादंबरीतील स्त्री–चित्रण

डॉ.जगजीवन विश्वनाथ कोटांगले
सहयोगी प्राध्यापक कला, वाणिज्य महाविद्यालय, जवाहरनगर भंडारा–४४१९०६.

प्रस्तावना :–

लोकशाहीर, साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ साठे आधुनिक मराठी साहित्यक्षेत्रातील एक नामवंत लेखक. दलित साहित्य प्रवाहातील पहिल्या पिढीतील जेष्ठ साहित्यिक म्हणून प्रसिद्ध आहेत. अण्णाभाऊ साठे यांची अत्यंत प्रभावी अष्ठपैलू साहित्यिक म्हणून त्यांची ख्याती आहे त्यांचे लेखन इ.स. १९४९ ते १९६९ पर्यंत अखंडपणे झाले आहे. पोवाडा, लावणी, नाटक, लोकनाटय, प्रवासवर्णन, कथा, कादंबरी आणि कविता या सर्वच साहित्य प्रकारास स्पर्शच केला नाही तर त्या–त्या साहित्य प्रकारात अनमोल अशा स्वरूपाची भरच घातली आहे. त्यामुळे अण्णाभाऊ साठे यांचे साहित्य लेखन कार्य साहित्य प्रातांत सढळ अशा स्वरूपाचे आहेत. अण्णाभाऊंनी मार्क्सवाद आणि आंबेडकरवाद याचा उत्तम समन्वय साधित लेखन केले आहे. ते शाहीर म्हणून सुप्रसिद्ध आहेतच पण एक श्रेष्ठ नाटय, कादंबरीकार म्हणूनही प्रख्यात आहेत. त्यांचे साहित्य क्षेत्रातील योगदान फार मौलीक स्वरूपाचे ठरले आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टये :–

अण्णाभाऊ साठे शाहीर म्हणून सुपरिचित आहेत तसेच ते श्रेष्ठ कादंबरीकार, कथाकार व नाटयलेखक म्हणूनही सुप्रख्यात आहेत. त्यांनी अनेक श्रेष्ठ दर्जाच्या साहित्य कलाकृती निर्माण केल्या. त्या कलाकृत्यांमध्ये त्यांना नानाविध व्यक्तिचित्रण अजरामर केली आहेत. त्यात स्त्री–चित्रण फार महत्त्वाचे ठरले आहे. त्यांनी त्यांच्या कादंबरी साहित्यात अनेक स्वरूपाच्या अस्सल अशा नायिका चित्रित केल्या आहेत. त्या स्त्री–नायिकांना उजागर करणे हे मुख्य उद्दिष्ट संशोधनामागचे आहे. त्यांनी स्त्रियांचे अनेक पातळयांवरून केलेले चित्रण फार मौलिक स्वरूपाचे व मराठी साहित्यातील अनमोल ठेवा ठरावी अशी आहेत. त्या स्त्री–चित्रणाला न्याय देण्याचे प्रामाणिक प्रयत्न मी या शोधनिबंधातून करण्याचे ठरविले आहे.

शोधनिबंधाची गृहिते :–

अण्णाभाऊ साठे यांनी श्रेष्ठ स्वरूपाच्या बंडखोर दलित नायिका चित्रित केल्या आहेत. तसेच मराठी साहित्यात कधी नव्हे त्या भटक्या विमुक्त जातीच्या दलित पद्दलित स्त्रियांना प्रथमत:च कादंबरीचा विषय बनविला आहे. हे त्यांचे कार्य अग्रगण्य स्वरूपाचे ऐतिहासिक कार्य आहे. त्याचा शोध घेणे या शोधनिबंधाचे गृहितक आहे.

अण्णाभाऊ साठे ह्यांचे कादंबरी लेखन :–

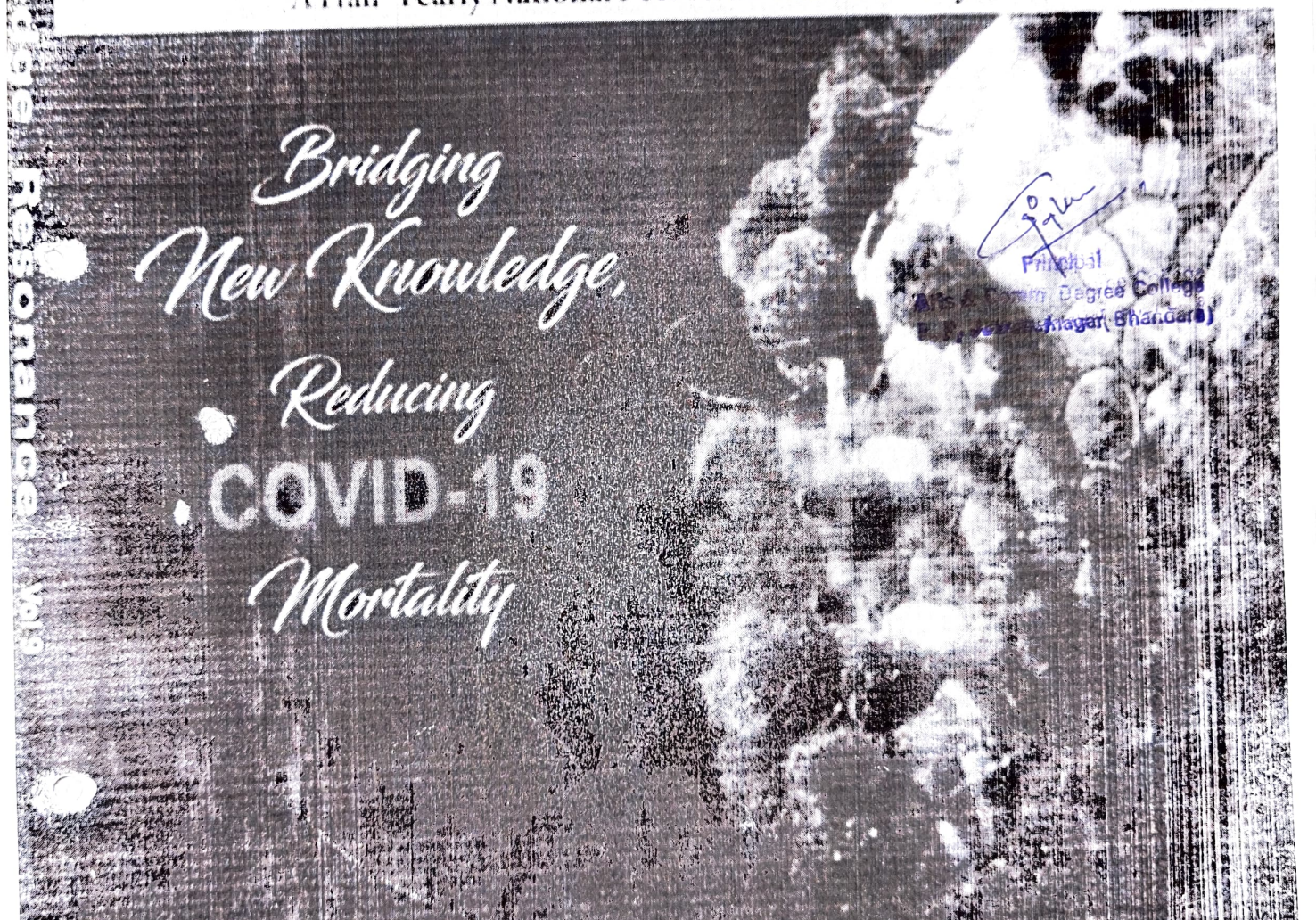
अण्णाभाऊ साठेंचे कादंबरी लेखनकाळ साधारणत: १९५१ ते १९६९ आहे. या काळात त्यांनी ३२ कादंबऱ्या लिहिल्या आहेत. त्यात 'वारणेच्या खोऱ्यात', 'चित्रा', 'फकीरा', 'वैजयंता', 'चंदन', 'माकडीचा माळ', 'वारणेचा वाघ', 'चिखलातील कमळ', 'अलगुज', 'आघात', 'फुलपाखरू', 'गुलाम', 'केवडयाचं कणीस', 'वैर', 'आग', 'मूर्ती', 'डोळे मोडीत राधा चाले', 'आवडी' इ. महत्त्वाच्या कादंबऱ्या आहेत. यात 'फकिरा', 'वारणेचा वाघ', 'वैजयंता' हया कलाकृत्या जगप्रसिद्ध झाल्या आहेत. यापैकी ७ कादंबऱ्यांवर चित्रपट काढली असून भारतातील आणि जगातील २७ भाषांमध्ये त्यांच्या साहित्यांची भाषांतरे झालेली आहेत.

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. W. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2231-1629

Knowledge Resonance

A Half Yearly National Peer Reviewed Research Journal

Bridging New Knowledge, Reducing COVID-19 Mortality

Principal
Arts & Comm. Degree College
Ambagarh Chauki

Vol 9 No.2 July-Dec. 2020

Research Journal Publication Committee
Dr. M. K. Umathe College, Nagpur

Knowledge Resonance Vol 9 No.2 July-December 2020

ISSN 2231-1629
Knowledge Resonance

20. पुनर्वसन : एक सामाजिक समस्या 69
डॉ. नलिनी आय. बोरकर

21. महिलांवरील घरगुती हिंसाचार : कारणे, परिणाम आणि उपाय 73
पा. डॉ. आव्हाड भगवान भानुदास

22. भारतीय सार्वजनिक उपक्रमांची उत्पादकता 76
डॉ. बाळासाहेब निर्मळ

23. राज्यपाल पद – अनावश्यक की आवश्यक ? 79
मोतीलाल ना. चंदनशिवे,

24. आहारातून आरोग्याचे रक्षण 82
प्रा. डॉ. कविता आर. बोरकर

25. वसंत आबाजी डहाके यांच्या कवितेतील प्रतिमासृष्टी 86
प्रा. डॉ. सुधीर भगत

26. गोदुताई परुळेकर यांचे सामाजिक कार्य 89
प्रा. डॉ. स्वाती व्ही. पाटील

27. कुटुंब व्यवस्था व सुशिक्षित नवविवाहित मुलींच्या प्रगतीतील अडथळयांचा सामाजिक अभ्यास 93
डॉ. प्रकाश पाटील

28. भारतातील गुन्हेगारी समस्येचा अभ्यास 95
गावडे एस. एम.

29. आरोग्य व्यवसायातील नैतिकता: समस्या आणि उपाय 99
प्रा. डॉ. चंद्रशेखर गित्ते

30. आधुनिक मराठी कवितेच्या जननी : सावित्रीबाई फुले 102
प्रा. डॉ. हेमचंद दुधगवळी

31. ऑनलाईन शिक्षण व त्यातील सकारात्मक आणि नकारात्मक पैलू 105
प्रा. जगदिश रामभाऊजी वाटमोडे

32. पंतप्रधान उज्ज्वला योजनेचे ग्रामीण भागातील महिलांच्या विकासात योगदान 109
विशेष संदर्भ : पंढरपूर तालुका
प्रा. डॉ. विलास किसन मगर

33. अर्थशास्त्राच्या अभ्यासातील आगमन व निगमन पध्दती : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन 112
प्रा. मनोहर आनंदराव गुळधे

35. दुर्बल घटकांच्या सबलीकरणा करिता फुले,शाहू आणि बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान 115
डॉ. माया बापूराव मसराम

34. मानवाधिकाराचे स्वरूप आणि महत्त्व 118
प्रा. लालचंद एन. मैश्राम

35. कोविड–19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणारा परिणाम 121
प्रा. पंढरी जी.मोरे, डॉ. डी. डी.सांबारे

36. भारतातील स्त्रियांच्या सामाजिक सुधारणाविषयी समाज सुधारकांचे योगदान 124
सुजाता पाटील

37. 1919 च्या द्विदल शासन पध्दतीच्या कायदयाचे टिकात्मक परिक्षण 127
प्रा. डॉ. प्रमिला डी. गोयर

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

ISSN 2231-1629
Knowledge Resonance

पुर्नवसन : एक सामाजिक समस्या

डॉ. नलिनी आय. बोरकर,
समाजशास्त्र विभाग,
कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,
पेट्रोलपंप, जवाहरनगर जि. भंडारा.

प्रस्तावना

विकासाच्या प्रकियेमध्ये समाजाच्या पूर्वीच्या अवस्थेपेक्षा अधिक चांगली अवस्था हा अर्थ अभिप्रेत असतो. एखाद्या क्षेत्राचा विकास होतो म्हणजे प्रगती होते असे चित्र डोळयांसमोर उभे राहते. प्रगतीचा वेग मंद असला तरी समाज व देश प्रगती करतोय असेच म्हटले जाते. विकासाचा असमतोल निर्माण होवू नये आणि सर्व क्षेत्रांचा विकास व्हावा हे या प्रकियेमध्ये अभिप्रेत असते. 'आर्थिक विकास' ही संज्ञा देखील नेहमीच वापरली जाते. अनेक वर्षापर्यंत अर्थशास्त्रात 'आर्थिक वृध्दी' आणि 'आर्थिक विकास' या दोन संज्ञा परस्परांच्या पर्यायी संज्ञा म्हणून वापरल्या जाते. परंतू 'आर्थिक विकास' या संज्ञेला वेगळा अर्थ आणि स्वतंत्र अर्थ आहे. म्हणजेच या दोन्ही संकल्पना परस्पर संबंधीत असल्या तरी वेगवेगळया आहेत. आर्थिक विकासात केवळ समाजाच्या आर्थिक प्रगतीचा, उन्नतीचा विचार केला जात नाही, तर निर्मित संपत्तीचे सामाजिक न्यायतत्वांवर आधारीत होणारे वितरण त्यात अपेक्षित आहे. बुकानन व एलिस यांनी आर्थिक विकासाची व्याख्या करतांना म्हटले आहे, "विकास म्हणजे भांडवल गुंतवणूक करून अल्प विकसित क्षेत्रातील लोकांच्या वास्तविक उत्पन्नात वाढ करण्याची शक्यता वाढविणे होय."(तोष्णीवाल, 2009–220). एकूणच असे म्हणता येईल की, समाजात त्यादृष्टीने असे परिवर्तन घडवून आणने आवश्यक आहे ज्यामुळे उत्पादक साधनांचा विकास होईल व दरडोई उत्पन्नात वाढ होईल. आर्थिक विकास ही संकल्पना मानवी मूल्यांवर आधारीत आहे. सामाजिक न्याय, समता, स्वातंत्र्य, लोकशाही व सर्वधर्म समभाव या मूल्यांवर आधारीत असलेली विकासाची संकल्पना सर्वच घटकांचा, सर्व क्षेत्रांचा विकास या अर्थाने म्हटला जातो. समाजाच्या माध्य मातूनच समाजाचा विकास घडवून आणने आवश्यक आहे. आर्थिक विकासात सामाजिक घटकांचे महत्व नाकारता येत नाही. आर्थिक विकासात पारंपारिक संस्कृती, राष्ट्रवाद, नातीगोती या सामाजिक घटकांचा महत्वाचा वाटा असतो. आर्थिक विकासाचा समाज संरचनेशी अत्यंत जवळचा संबंध आहे.

आर्थिक विकास आणि विस्थापन :– विकासासाठी नवनवे प्रयोग, शोध प्रकल्प हाती घ्यावे लागतात. त्यासाठी भांडवल निर्मिती करावी लागते. भारतासारख्या लोकसंख्येत दररोज वाढ होणाऱ्या देशात बेरोजगारीचा प्रश्न सोडविणे किंवा कृषी प्रधान देश असल्यामुळे सिंचनाच्या सोयी करणे, मग त्यासाठी मोठमोठे उद्योग व धरणे बांधून विकास साधण्याचा प्रयत्न केला जातो. ज्यामुळे विस्थापन ही समस्या निर्माण होते. औद्योगिक विकासाअंतर्गत मोठे विज प्रकल्प, अणुविज प्रकल्प, मिहान प्रकल्प, विशेष आर्थिक क्षेत्र, कोळसा, मॅगनीज, लोखंड इत्यादी खनीज संपत्ती काढण्यासाठी खाणी आणि प्रकल्प सुरू करण्यात आले. मोठया प्रकल्पांना पाण्याची सुविधा, जलविद्युत प्रकल्प, कृषी सिंचनाकरीता सुविधा यासाठी मोठी धरणे बांधण्यात आली. या प्रकल्पासाठी त्या परिसरातील गावे उठविलीत. जे लोक अनेक पिढयांपासून तिथे राहत होते, त्यांचे भावनिक नाते त्या गावांशी जोडलेले होते त्यांना गाव सोडण्यास भाग पाडण्यात आले. अलिकडे भारतात विस्थापनाची भिषण समस्या निर्माण झाली आहे.

विस्थापनाची काही उदाहरणे :– 1941 मध्ये कर्नाटक राज्यातील बेल्लारी जिल्हयात तुंगभद्रा सिंचन प्रकल्प सुरू करण्यासाठी 63 खेडयातील 4 हजार कुटुंब विस्थापित झाली होती. याच सुमारास पंजाबमधील पोंग व भाक्रा–नांगल धरण, ओरिसातील हिराकुंड धरण, गुजरातमधील उकाई धरण, 1962 मध्ये बांधलेले महाराष्ट्रातील कोयना धरण, जायकवाडी धरण, येलदरी धरण यासारख्या धरणाच्या निर्मितीसाठी अनेक गावातील लोकांना विस्थापित करावे लागले. मराठवाडयातील परभणी जिल्हयातील येलदरी धरणामुळे जवळपास 43 गावांना विस्थापित व्हावे लागले. पश्चिम बंगाल मधील 'दामोधर खोरे योजना' अंतर्गत 32 गावातील 4500 कुटुंबातील 93 हजार लोक विस्थापित झाले. गुजरात मधील नवागाम येथील सरदार सरोवर, मध्य प्रदेशातील पुनासा येथे नर्मदा सागर प्रकल्प, ओंकारेश्वर व महेश्वर प्रकल्प यामध्ये विस्थापित होणाऱ्या लोकांची संख्या फार मोठी आहे. ओरीसातील कोरापूट जिल्हयातील राष्ट्रीय ॲल्यूमिनियम कंपनीसाठी शासनाने शेकडो एकर जमीन ताब्यात घेतली. या प्रकल्पातही 15 गावातील 610 कुटुंबे विस्थापीत झाली. रांची जवळील 'हतिया' येथील 'हेवी इंजिनिअरींग

Principal
Arts & Comm. Degree College
Jawahar Nagar (Bhandara)

(SJIF) Impact Factor-7.675 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

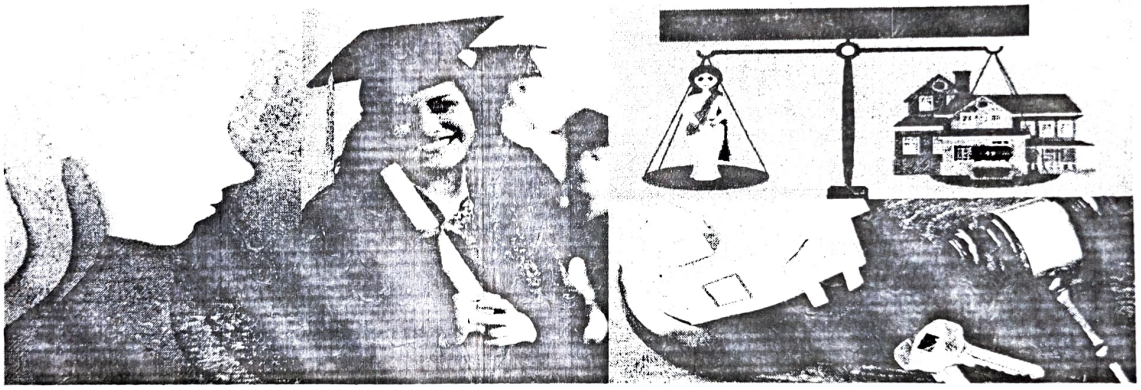
Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2021

ISSUE No- (CCLXXVI) 276 (C)

Women's Rights : Status & Goal

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.Virendra K.Jumde
Principal
Dr.Haribhau Admane Arts &
Commerce College Saoner
Dist-Nagpur

Editor
Dr.Archana D.Patil
Head, Dept. of Pol. Sci,
Dr.Haribhau Admane Arts &
Commerce College Saoner
Dist-Nagpur

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
Cosmos Impact Factor (CIF)
International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar International Publication
For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawaharnagar, Bhandara

22	महिलाओं के विकास में मानवाधिकारों का योगदान प्रा.डॉ. भारती कृष्णराव देशमुख	84
23	महिला सशक्तिकरण का औपचारिक सामाजिक विकास पर पुस्तकालय की भूमिका भीमराव भूरसे	87
24	भारतीय संविधान और महिलाओं के अधिकार **Dr. Alpana Vaidya**	90
25	राजस्थान के मध्यकालीन हिन्दू समाज में पंचायतों एवं संपत्ति अधिकारों में महिलाओं की स्थिति डॉ.अर्चना सिसोदिया संजय	94
26	भारतीय संविधान और महिलाओं का अधिकार डॉ. देवेन्द्र प्रसाद राम	101
27	भारतीय संविधान और महिला सशक्तिकरण **प्रा.डॉ.कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड**	105
28	भारतीय महिलाओके अधिकार एवं संरक्षण नीती—एक संवैधानिक अभ्यास **Dr.Mahendrasingh C.Rathod**	108
29	राजनीती मे महिलाओकी साझेदारी . एक अध्ययन **Dr.Manojkumar M. Varma**	113
30	महिला विकास एवं सशक्तिकरण में संवैधानिक एवं विधिक अधिकारों की भूमिका डॉ सीताराम गोले /डॉ.सुरजीत सिंह जाट	117
31	महिला सशक्तिकरण एवं लैंगिक समानता **कैलाश कुमार चन्द्रा**	123
32	मानवाधिकार और महिलाएँ श्रीमती कोळेकर विजया अशोक	127
33	भारतातील उदयोजकता विकासात महिलांची भूमिका प्रा.मनिषा मधुसुदन किर्तने	132
34	भारत में महिलाओं के अधिकार और उल्लंघन डॉ बिना मधुकर मून	135
35	बादल राग' उपन्यास में चित्रित नारी समस्या कु. नेहरकर मंगल रामदास	139
36	भारतीय संविधान एवं महिला नेतृत्व प्रा. डॉ. राजेंद्रप्रसाद टी. पटले	143
37	भारतीय संविधान और महिला अधिकार डॉ. अनामिका प्रजापति	146
38	समसामयिक सामाजिक—राजनीतिक एवं शैक्षिक मुद्दों के प्रति छात्राओं की जागरूकता कासंकाय एवं अध्ययन आदत के आधार पर तुलनात्मक अध्ययन राकेश देवड़ा	150
39	नवीन राष्ट्रीय शिक्षा नीति-२०२० : संभावनाएं एवं चुनौतियां **डॉ. विकास कुमार शर्मा**	156
40	भारतीय संविधान मे महिला सक्षमीकरण स. प्रा. लक्ष्मण बाबाराव यादव	169
41	ग्रामीण विकास मे महिलाओ का योगदान डॉ. लता गणेशराव सावरकर	172
42	जेल मे कैदी महिलाओं के अधिकार डॉ सुनिता तुकाराम राठोड	175

Principal
Arts & Commerce Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO, 276 (CCLXXVI) C
ISSN : 2278-9308
March, 2021

भारतीय संविधान एवं महिला नेतृत्व

प्रा. डॉ. राजेंद्रप्रसाद टी. पटले
राजनीति विज्ञान विभाग प्रमुख
आर्ट कॉमर्स कॉलेज, पे.पंप,जवाहरनगर, भंडारा – ४४१९०६.

प्रास्ताविक :–

भारतीय संविधान की प्रस्तावना, मुल अधिकार, योजनाओं एवं कार्यक्रम के अंतर्गत विभिन्न क्षेत्रो में महिलाओंके सक्षमीकरण के लिये लक्ष्य का निर्धारण किया गया है, पंचायती राज विकेंद्रीकरण ने महिलाओं के लिये आरक्षण प्रावधान ने एक नविन द्वार खोला है, पूर्व मे महिलाये राजनिति से पूर्णत: वंचित रह गई थी. उनकी सहभागिता शून्य थी, लेकिन राजनीति में १९५२ के वयस्क मताधिकार द्वारा महिलाऐ प्रथम बार प्रशासन के माध्यम से सम्मिलीतहुयी, ग्रामस्तर राजनीति में कम दिखनेवाली महिला आरक्षण के कारण राजनीति में बडे प्रमाण पर उनका सहभाग दिखाई दे रहा है. पंचायत राज व्यवस्था के कारण गाव के विकास में महिलाओं के राजनैतिक नेतृत्व को प्राप्त यह अवसर गांव की समस्या से अवगत रहनेवाले घटक को मिलनेवाला अवसर होने के कारण ग्रामस्तर पर समस्याओं के निराकरण के लिये ग्रामिण भागों की महिलाओं के अग्रसर होने के चित्र में हमे दिखाई देने लगे है । सह अर्थो मे उनके सक्षमीकरण की सुरवात हुई है.

सन १९९३ में हुये संविधान के ७३ वे एवं ७४ वे संविधान संशोधन द्वारा महिलाओं के लिये स्थानिक निकायो एवं म्युनिसिपल निकायों में सिटों का आरक्षण किया गया है, जिससे महिलाओं की बढी हुयी राजनैतिक भागीदारी में न केवल महिलाओं के लिये बल्की उनके परिवारों और समुदायों के लिये भी अनेक सकारात्मक परिणाम उत्पन्न किये है.

भारतीय संविधान के अनुच्छेद १६ द्वारा लोकनियोजन के विषय में अवसर की समता प्रदान की गई है तथा महिलाओं के विकास में बहुत सहाय्यता प्राप्त हुई है.

केंद्रीय मंत्रीमंडल ने पंचायती राज संस्थाओं में सभी स्तर पर महिलाओं की भागीदारी एक तिहाई से बढाकर ५० फिसदी करने के संविधान के अनुच्छेद २४३ घ मे संशोधन के एक विधेयक को मंजूरी दे दी – जिसके परिणाम स्वरूप देश की त्रिस्तरीय पंचायता में ८० लाख महिलाओं को जनप्रतिनिधी के रूपमें राजनीति और विकास में भागीदारी के अवसर प्राप्त हुये है.

महात्मा गांधीजी ने कहा था की, ''तुम महिलाओं के व्यक्तित्व को विकसीत होने का मौका दो, उनको चार दिवारी में रखने के बजाय तरक्की का मौका दो, तो देश के विकास में देर नही लगेगी.''

डॉ. आंबेडकरजी ने महिला सबलीकरण एवं राजनीति में सक्षम नेतृत्व को निभाने के संबंध में अपने विचार व्यक्त करते हुये कहा था, महिला सजग हो प्रबुध्द हो और समुचित शिक्षा केआलोक से स्वयं को प्रकाशित करे, संगठीत होकर सुसमाज की संरचना में अपनी सकारात्मक शक्ती को सुनीयोजीत करे तो वह अपना अभीष्ठ पाकर राजनीति में नेतृत्व कर सकती है.

लेनिन का कथन है की सर्वहारा वर्ग तब तक स्वतंत्रता प्राप्त नही कर सकता है जब तक कि वह महिलाओं के लिए पूर्ण स्वतंत्रता प्राप्त नही कर ले.

वर्तमान समय में महिलाओं की स्थिती में काफी सुधार हुआ है, जबसे महिलाओं को पंचायत चुनाओं में आरक्षण मिला है तबसे गाव की हर महिला चाहती है की वो एक न एक बार

Principal
Arts & Comm. Degree College
P, P, Jawaharnagar, Bhandara

Vol - I | Issue - I | March 2021

RNI Title Reference No. 1362514
ISSN (ID App.Req.) 29479

SOUTH EAST ASIAN JOURNAL

An International Interdisciplinary
Multilingual Research Journal
In Higher Education

Special Issue

BUDDHISM
ITS HISTORY DOCTRINE AND LITERATURE

■ HON. EDITOR ■

Ven. Bhante Dr. Chandrakitti

■ EXECUTIVE EDITOR ■

Ashwaveer W Gajbhiye

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. Jamb... Bhandara)

यत.

अपेक्षा रूजविण्याचे कार्य झालेले आपणास

संदर्भग्रंथ :–

१) डॉ. मेधंकर भदंत सावंगी, 'भारतीय इतिहासाचे निर्माते सम्राट अशोक', बुद्धभूमी प्रकाशन, नागपूर, २०१३.
२) मुजूमदार प्रभातकुमार,'भारत के प्राचीन अभिलेख' विश्वभारती पब्लिकेशन, नई दिल्ली, २००८.
३) डॉ. आचार्य धनंजय, 'भारताचा इतिहास', श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.
४) डॉ. आंबेडकर बी. आर., 'क्रांती आणि प्रतिक्रांती', सुगत प्रकाशन.
५) अग्निहोत्री व्ही. के., 'भारताचा इतिहास', ॲलाईट पब्लिकेशन, नई दिल्ली.
६) कटारे अनिल, 'प्राचीन भारताचा इतिहास', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव, २०१२.
७) कोलारकर श. गो., 'भारताचा इतिहास', श्री मंगेश प्रकाशन, नागपूर, १९९५.
८) आपटे वासुदेव गोविंद, 'बौद्ध पर्व अथवा बौद्ध धर्माचा सार्द्यंत इतिहास', समता प्रकाशन, नागपूर.
९) महाजन व्ही. डी., 'प्राचीन भारत का इतिहास', एन. चंद्र ॲण्ड कंपनी लि., नई दिल्ली.
१०) मेधंकर भदंत सावंगी, 'एशिया के महान बौद्ध सम्राट', बुद्धभूमी प्रकाशन, नागपूर.
११) रायचौधरी हेमचंद्र, 'प्राचीन भारत का इतिहास', निजाम महल, अलाहाबाद

******

महाबोधी सोसायटी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि श्रीलंका

डॉ. रत्नपाल मुरलीधर डोहणे
सहयोगी प्राध्यापक व इतिहास विभाग प्रमुख
कला व वाणिज्य महाविद्यालय पेट्रोलपंप (ठाणा) जवाहरनगर जि. भंडरा

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे व्यक्तिमत्त्व बहुआयामी असल्यामुळे त्यांची ओळख जगातील सर्वप्रसिद्ध राजनितीक मंडळीच्या व्यतिरिक्त धार्मिक व विश्वविद्यालयीन गणमान्य प्रज्ञावंतांशी सुद्धा होती. यापेक्षाही एक पाऊल पुढे घेत निश्चितपणे असेही म्हणता येवू शकते की जगातील कोणत्याही क्षेत्रातील सर्वशक्तीमानांच्या पुढे आपले विचार ठेवण्याची कुवत बाबासाहेबांमध्ये होती. उदाहरणादाखल सांगावयाचे झाल्यास लंडनमध्ये आयोजित गोलमेज परिषदांमध्ये तेथील राजा व प्रधानमंत्र्यापुढे डॉ. बाबासाहेब आंबकडकरांनी अस्पृश्यांच्या निसर्गदत्त मानवी हक्कासांठी वकीली केली. सन 1956 च्या नोव्हेंबर महिण्यात काठमांडू येथे आयाजित वर्ल्ड फेलोशिप ऑफ बुद्धिस्ट च्या चवथ्या अधिवेशनात नेपाळचे राजे श्री.महेन्द्र यांच्या समक्ष मार्क्सवादाच्या तुलनेत बुद्धतत्त्वज्ञान कसे श्रेष्ठ आहे हे त्यांनी पटवून दिले. सन 1951 च्या मे महिण्यात दिल्ली येथे आयोजित बुद्ध जयंतीच्या पर्वावर फ्रान्सचे राजदुत श्री लेवी डेनियल यांच्या अध्यक्षतेखाली आयोतिज कार्यक्रमात बाबासाहेबांनी उपस्थितांना मार्गदर्शन केले. सदर कार्यक्रमास दिल्ली येथील सर्वच देशांच्या दुतावासांमधील राजदुत उपस्थित होते.

श्रीलंके संदर्भात बाबासाहेबांची जवळीक ज्या सर्वप्रसिद्ध लोंकाशी होती त्यामधील प्रमुख व्यक्ती म्हणजे प्रोफेसर डॉ. गुणपाल पियसेन मलालशेखर हे होत. डॉ. मलालशेखर हे श्रीलंकेचे पालि साहित्याचे जगविख्यात विद्वान व सिलोन विश्वविद्यालयातील ओरिएन्टल स्टडिज या विभागाचे अधिष्ठाता (Dean) होते. ते ऐनसायक्लोपेडिया ऑफ बुद्धिझम चे प्रमुख संपादक असून अखिल सिलोन बुद्धिस्ट काँग्रेसचे दोनदा सहसचिव राहिले. यासोबतच ते

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)

Impact Factor – 7.675 ISSN – 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

May -2021

ISSUE No- CCXCII (292)

Sciences, Social Sciences, Commerce, Education, Language & Law

Prof. Virag.S.Gawande
Chief Editor :
Director
Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr.Dinesh W.Nichit
Editor :
Principal
Sant Gadge Maharaj Art's Comm,Sci Collage, Walgaon.Dist. Amravati.

Principal
Comm. Degree College
Bhandara)

Aadhar International Publication
For Details Visit To : www.aadharsocial.com
© All rights reserved with the authors & publisher

INDEX

No.	Title of the Paper — Authors' Name	Page No.
1	महीलांचे राजकीय सक्षमीकरण – एक चिकीत्सक अध्ययन — प्रा.डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते	1
2	संत तुकारामाची नीतीमूल्ये — प्रा.डॉ. अजय कृ. खडसे	8
3	बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षण विषयक विचार — प्रा.डॉ. सुरेश पंडित	13
4	भंडारा जिल्ह्यातील उपलब्ध मुलभूत सुविधा — डॉ. एस.एच. भैरम	16
5	अनुबंध खेती से होनेवाले लाभ एवं हानी का विश्लेषणात्मक अध्ययन — प्रा.डॉ. ए.बी.पटले	19
6	भारतीय आदिवासींच्या समस्या. — डॉ. दामोदर सी. दुधे	24
7	भारतीय अर्थव्यवस्थाका मुल्याकंन एवं संभावनाऐ — डॉ. केशव सुर्यभानसा गुल्हाने	28
8	महात्मा गांधी यांच्याजीवनमूल्यांचा अभ्यास — गणेश मधुकर बुट्टे /डॉ. अमोल मांडेकर	31
9	महात्मा गांधी : विचारविश्व आणि ग्रामसुधारणा — डॉ.गवराम नाना पोटे	36
10	'प्रकाशवाटा' या आत्मचरित्राचा घेतलेला शोध — प्रा. दिलीप महादू कोने	40
11	भक्ती काव्याची अभिव्यक्ती : अभंगवाणी प्रसिध्द तुकयाची — प्रा. छत्रपाल श्रीपतराव लांबकाने	44
12	दिव्यागांच्या समस्या आणि कायद्यात्मक तरतुदी — **सुहास वाघमारे**	49
13	महाराष्ट्रातील नक्षलवादी विचारसरणी स्वरूप ,दृष्टिकोन आणि वाटचाल यांचे अध्ययन — प्रा.डॉ.नारायण पोहकर	52
14	भारतीय कृषी व्यवस्था व चळवळी–एक ऐतहासिक दृष्टीकोन — **Dr.Prakash Pawar**	55
15	आदिवासी विकास आणि पंचायतराज संस्था — अंकुश माणिक सोनुने/**महेंद्र सर्जेराव महानोर**	59
16	मैत्रेयी पुष्पा के उपन्यासों में ग्रामीण जीवन का परिदृष्य — निशा साहनी	63
17	Critical Analysis of the Implementation of Right to Education under Article 21A of the Constitution through Right to Education Act 2009 — **Prof.Shweta Shiraskar**	66
18	Awareness About Environment Through The Education And Literature — **Dr. Ajaykumar S. Mohobansi**	70

Principal
Arts & Comm. Degree College
P. P. Jawadi (Bharnagar Bhandara)

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal | ISSN : 2278-9308
Impact Factor - (SJIF) -7.675, Issue NO, 285 (CCXCII) | May 2021

Awareness About Environment Through The Education And Literature

Dr. Ajaykumar S. Mohobansi
Principal & H.O.D.(Sociology) Art's & Commerce Degree college
P.Pump Jawaharnagar
Mo.no.9422834230 E-mail Id-asmohabansi@rediffmail.com

Abstract:-

The need to spread environmental awareness is the context of successfully addressing environmental problems. It is linked to the environmental education. Today we need to protect our environment. This paper focus 10 questions regarding environment which is related environment. This paper studied limited for Bhandra district.

History Of Environmental Awareness:-

Modern environment awareness we know it arose industrial revolution. A period of rapid technological and industrial advances between the mid- 18th century and the mid-19th century. In particular, air pollution in the form of smoke from coal began to be a concern for many Britons, especially in the large cities like Landon. This prompt parliament to pass a series of laws throughout the 19th century aimed that reducing air –born pollutants.

Global warming air and water pollution, overuse of fertilizer's, and the negative implication of the use of plastics and polythene, conservation of energy and fuel resources, all these are topics of current media debate. Newspaper and magazines too are one may say more environment conscious than ever before.

Environmental Awareness : What Is It ?

Maybe some of poster ads and the like carrying the exhortation "Go Green!" what does it means "Go Green" ? It take a variety of forms, but essentially going green means being mindful of the nature environment and making economic choice that aren't harmful to the physical earth. For ex. This might means purchasing a glass or ceramic water bottle instead of using disposable plastic water bottles, plastic take an incredibly long time to break down, and significant percentage of plastic make it to the oceans, where it kills plant and animal life. Go green might also involve using an all natural hair care product, instead of a can of aerosol spray containing toxic chemicals.

In the resent years, environmental awareness has gained increased attention. It is fair to say it has become a bit of trend from environmentally friendly tiny home to organic food, environmental awareness is a hot topic. However, it is nothing new and it ought to be more than just a passing fad because of its importance. Let's dig dipper and learn more about environmental awareness.

Examples:-

Homes:-

Environmentally friendly homes and building materials is a great place to start. In the recent year advance year become more aware of harmful building materials, such as asbestos, lead based paint, lead pipes and others. People can demonstrated environmental awareness by choosing to use building materials that are natural and do not hurt the environment. Wood, stone, bricks, copper, and the other materials are excellent choices.

Principal
Arts, Comm. Degree College
P. P. Jawaharnagar(Bhandara)